

EKENEK

HAYAL / ESTETİK / EMEK

Ekin ve Emek Köy Enstitüleri

SAYI

12

İLKBAHAR 2026 - SANAT VE EDEBİYAT DERGİSİ

A. Kadir Paksoy
Ahmet Yıldız
Cemil Baskın
Demet Duyuler
Derya Akman
Elvan Yıldız
Emre Kongar
Engin Kükrer
Ercan Baysal

Ercan Baysal
Erdal Atıcı
Erdoğan Gültekin
Erhan Nalçacı
Fatih Erdem Kavak
Gültekin Emre
Günay Güner
Hasan Ulaş
Hatice Tarkan Doğanay

Hürriyet Yaşar
Hüseyin Duygu
Hüseyin Peker
İlgar Kuzu
İlyas Doğan
Kaan Eminoğlu
Mirhan Hakkı Akın
Mustafa Bilgin
Nazım Mutlu

Nevzat Bordo
Olgun Önder
Ö. İskender Özturanlı
Öner Yağcı
Özlem Arslan
Özlem Yücesan
Pervin Öner Polat

Eğitim ve Bilim İşgörenleri Sendikası (Eğitim-İş)

Ekenek Sanat ve Edebiyat Dergisi

ISSN: 3062-147X

Eğitim-İş Yayınları, Ankara

Mart 2026

SAYI: 12

Eğitim-İş Adına Sahibi: Kadem Özbay / Genel Başkan

Yazı İşleri Müdürü: Hüseyin Selçuk / Genel Basın-Yayın Sekreteri

Editör: Kaan Eminoğlu

Yayın Kurulu: Hüseyin Selçuk, Aslı Çökenoğlu, Kaan Eminoğlu, Samet Demiryürek

Danışma Kurulu: Seher Ergin, Doğan Dağdelen, Bülent Metin, Yeliz Toy, Veli Fırat Şimşek

Dizgi: Samet Demiryürek

Baskı:

Yönetim Adresi: Ataç 2 Sokak 43/4 Kızılay-Ankara 0312 434 12 06

Ekenek İletişim: 0554 472 23 23

Ekenekdergi@gmail.com

Instagram: [instagram.com/ekenekdergi](https://www.instagram.com/ekenekdergi)

X: [x.com/ekenekdergi](https://www.x.com/ekenekdergi)

Bu dergi Eğitim-İş tarafından T.C. yasalarına uygun olarak üç ayda bir yayımlanır.

Ekenek dergisinin yayın hakkı Eğitim-İş'e aittir. Dergide yayımlanan yazıların ve görsellerin yasal sorumluluğu yazar ve çizerlere aittir. Ekenek dergisinde yayımlanan yazılardan kaynak göstermek koşuluyla alıntı yapmak serbesttir. Yayın Kurulu dergiye girecek yazılarda gerekli gördüğü düzeltme ve değişiklikleri yapabilir. Ekenek ücretsizdir.

EKENEK

İçindekiler

- 3 **Ön Söz** / Kadem Özbay
- 4 **Yepyeni Bir Ekenek**/ Hüseyin Selçuk
- 5 **Editörden** / Kaan Eminoğlu
- 6 **Dosya: Köy Enstitüleri**
- 6 **Bir Toplumsal Devrim Projesi: Köy Enstitüleri** / Emre Kongar
- 8 **Köy Enstitüleri, Yarım Kalmış Bir Vaat Nasıl Canlandırılmalı?**
/ Ö. İskender Özturanlı
- 12 **Düşünen Tohum, Konuşan Toprak:**
Köy Enstitüleri ve Kültürel Etkileri / Engin Kükrer
- 15 **Köy Enstitülerinin Kısa Tarihçesi** / Erdal Atıcı
- 18 **Köy Enstitülerinin Anılarda Kalmaması İçin Temel Sorunlar** / Erhan Nalçacı
- 20 **Köy Enstitülerinin Yıkıcısı Yalancıların Yalanları!** / Nazım Mutlu
- 26 **Gençlik ve Bilgi Cöngü Yücel'e Yansıyan Köy Enstitüleri** / Dr. Elvan Yıldız
- 30 **Köy Enstitüleri ve Edebiyat** / Günay Güner
- 36 **Köy Enstitüsü Kültürünün Çağdaş Edebiyatımıza Katkısı** / Öner Yağcı
- 39 **Bozkırda Yanan Eğitim Meşalesinin Edebiyata Vuran Işığı:**
Köy Enstitüleri'nin Kültür ve Sanat Mirası / Demet Duyuler
- 41 **Ömrünü Kemana Adayan Bir Sanatçı** / Cemil Baskın
- 45 **Edebiyatımız ve Sanatımız Coğrafi Felaketlere Niçin Uzak** / Ahmet Yıldız
- 47 **Bir Tuhaf Ortaçağ** / Hatice Tarkan Doğanay
- 49 **Paris** / İlyas Doğan
- 50 **ve Akıl Çağı... ve Hurda Yığını... ve Uçurum...** / Özlem Yücesan
- 52 **Ankara'ya Özlem** / Derya Akman
- 53 **Kendi Masalını Yaratan Devler** / Mirhan Hakkı Akın
- 55 **"Anlatıcı Dedemiz: Esenda!" İçin Hürriyet Yaşar'la Söyleşi** / Ilgar Kuzu
- 58 **Ses** / Fatih Erdem Kavak
- 59 **Bilinci Savunmanın Edebi Olanakları** / Hüseyin Duygu
- 61 **Metin Turan'ın Beyaz Güzel Bir Boşluk Kitabında**
Tarihsellik ve Halkbilimin Yeniden Düşünülmesi / Özlem Arslan
- 62 **Ders** / Hasan Ulaş
- 63 **Eğitim ve Şiir** / A. Kadir Paksoy
- 67 **Beyazın Karanlığı** / Pervin Öner Polat
- 69 **Şiir Günlüğü 3** / Gültekin Emre
- 71 **Faili Malum** / Olgun Önder
- 72 **Kaan Eminoğlu ile Yalnızım Türkiye Kadar Kitabı Üzerine Söyleşi** / Erdinç Gültekin
- 75 **Ekenek Kitap Rafı**

Eğitimiş

Ön Söz

Sevgili okurlar,

Eğitim-İş'in kültür, sanat ve edebiyat alanındaki düşünce toprağı *Ekenek* dergimizin 12. sayısıyla merhaba!

Bu sayımızın dosya konusunu, Cumhuriyetimizin büyük eğitim ve aydınlanma devrimlerinden biri olan *Köy Enstitüleri* olarak belirledik.

Köy Enstitüleri; yüzyıllar boyunca yoksulluğa, cehalete ve feodal ilişkilere terk edilmiş Anadolu halkını tebaa olmaktan çıkarıp düşünen, üreten ve ülkenin geleceğinde söz sahibi olan yurttaşlara dönüştürme iradesinin adıdır.

Başöğretmenimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün bağımsızlık ve çağdaşlaşma vizyonunun ışığında; “*bayırlarda, dağlarda, kırlarda, en ücra köşelerde kendi kendine açıp solan bir çiçek bırakmamak*” umuduyla yola çıkan **Hasan Âli Yücel** ve **İsmail Hakkı Tonguç**'un çabalarıyla atılan bu devrimci adım, feodalizmin karanlığına ve sömürü düzenine karşı aklın ve bilimin başkaldırısıdır.

Köy Enstitüleri, Anadolu halkının çocuklarını yalnızca meslek sahibi yapmakla kalmamış; onları sanatla, edebiyatla, dünya klasikleriyle, sporla, bilimle buluşturarak eşsiz bir ufuk kazandırmıştır. Bu kurumlardan yetişen nice aydınımız; aklın ve bilimin rehberliğinde okuyan, tartışan, sorgulayan bir neslin öncüleri olmuşlardır.

Ne yazık ki bu aydınlanma hamlesi; bağımsız, düşünen ve sorgulayan bir toplumdan korkan, ayrıcalıklarını kaybetmek istemeyen gerici, çıkarıcı, statükocu odaklar ile işbirlikçileri tarafından yalanlar ve iftiralarla hedefe konularak yarım bırakılmıştır.

Cumhuriyetin aydınlanmacı eğitim felsefesine yönelik çok yönlü kuşatma bugün de devam etmektedir. Eğitim sistemi tarikatların ve cemaatlerin hareket alanına açılmakta; laik, bilimsel ve kamusal eğitim bilinçli biçimde tasfiye edilmektedir. Çocuklarımızın zihni aklın, eleştirinin ve özgür düşüncenin yerine dogmalarla doldurulmakta; ucuz iş gücü olarak sermayenin çarklarına kurban edilmektedir. Halkımızın çocuklarına reva görülen bu düzen piyasanın çıkarları doğrultusunda kutsanmaktadır.

Biliyoruz ki; hiçbir kuşatma ve karanlık sonsuz değildir. Bizler, en umutsuz anlarda bile bozkırda çiçekler açtıran devrimci bir iradenin mirasçlarıyız.

Eğitim-İş olarak; bugün verdiğimiz laik, bilimsel ve kamusal eğitim mücadelemizle, Hasan Âli Yücel'in, Tonguç Baba'nın Anadolu'da yaktığı aydınlanma meşalesini yarınlara taşımakta kararlıyız.

Bu sayımızda emeği geçen tüm yazar, çizer ve katkı sunan dostlarımıza teşekkür ediyorum.

Ekenek'e düşen tohumların, aydınlık yarınlara filizlenmesi dileğiyle...

Kadem Özbay

Genel Başkan

Aydınlanma Mirasına Sahip Çıkıyoruz

Değerli Okurlarımız,

Ekenek dergimizin 12. sayısında, Cumhuriyet tarihimizin en özgün ve en aydınlanmacı eğitim atılımlarından biri olan Köy Enstitülerini kapsamlı bir dosya konusu olarak ele alıyoruz.

1940 yılında 3803 sayılı yasa ile kurulan Köy Enstitüleri, köye öğretmen yetiştiren kurumlar olmanın çok ötesine geçmiş; bilimi doğayla, sanatı kırsal yaşamla buluşturan, halkçı ve kamucu bir eğitim modelinin somut ifadesi olmuştur. Enstitüler; yüzyıllardır açlığa, cehalete ve feodal ağalara terk edilmiş yoksul halkımızın çocuklarını yaşadıkları toplumu temelden dönüştürecek özneler hâline getirmiştir.

Köy Enstitülerinin en büyük başarılarından birisi de şüphesiz ki bozkırın ortasında yarattığı büyük kültür ve sanat devrimidir. Enstitüler, ezberci anlayışa karşı sorgulayıcı düşüncüyü; edilgen birey yerine üretken yurttaş esası almış; dünya klasiklerinin köylere kadar ulaştığı, müzikten tiyatroya kadar halkımızın evrensel kültürle bütünleşmesini sağlayan kültür yuvaları hâline gelmiştir. Tarımdan marangozluğa, edebiyattan müziğe kadar geniş bir yelpazede çok yönlü bir eğitim anlayışının benimsendiği okullarda; öğrenciler hem akademik bilgiyle donatılmış hem de yaşamın içinden gelen pratik becerilerle güçlendirilmiştir. Bu yönüyle Köy Enstitüleri, bugün dahi eğitim politikaları tartışılırken referans olarak gösterilen tarihsel bir deneyim olma niteliğini korumaktadır.

Eğitim-İş olarak bizler; kamusal, laik ve bilimsel eğitimi savunmayı en büyük tarihsel sorumluluğumuz olarak görüyoruz. Köy Enstitüleri deneyimi, eğitimin piyasa koşullarına teslim edilmediği, aklın, bilimin ve sanatın toplumsal yararı önceleyen bir anlayışla örgütlendiği bir dönemin güçlü kanıtıdır. Günümüz karanlığında eğitim alanında yaşadığımız yıkımı aşarken geçmişimizden gelen aydınlanma devrimini doğru okumak, aydınlık yarınları yetiştirecek politikaları üretirken bu deneyimden ilham almak çok daha büyük önem taşımaktadır.

Bu sayımızda; Köy Enstitülerinin kuruluş felsefesini, çağdaş değerlerle oluşturulan eğitim modelini, kültür-sanat alanındaki etkilerini ve bu aydınlanma meşalesinin söndürülme sürecini çok yönlü biçimde ele alan yazılara yer verdik. Amacımız nostaljik bir hatırlatmadan öte, bu tarihsel birikimi Cumhuriyet devrimlerimizin ışığında yürüttüğümüz laik ve bilimsel eğitim mücadelemizle buluşturmak.

Ekenek'in 12. sayısının eğitim alanında düşünen, üreten ve aydınlık yarınlar için mücadele eden tüm okurlarımıza katkı sunmasını diliyoruz; Köy Enstitülerinin sönmeyen aydınlanma meşalesini saygıyla anıyoruz.

Hüseyin Selçuk

Genel Basın-Yayın
ve Uluslararası İlişkiler Sekreteri

Editörden

Roland Barthes'ten ilhamla söyleyebilirim ki okuma arzusu, yazma neşesinin en güçlü kaynağıdır. Okudukça çoğalırız; çoğaldıkça taşarız. Yazın insanları olarak okumalarımızdan taşanları ve yaşamın içinden damıttıklarımızı bir bileşime sokarak okurun dikkatine sunmaya çalışırız. Bizler için her metin biraz borç, biraz tanıklık, biraz da arayıştır. Yazmak, hem kendimizde hem çağımızda gördüğümüz çirkinliklere yanıt verme biçimimizdir.

Dijital çağın hızla genişleyen ama derinlikten uzaklaşan dünyasında insan, kalabalıklar içinde yalnız kalmayı öğreniyor. Ekranların ışığı arttıkça iç sesimizin kısılması tehlikesiyle karşı karşıyayız. Böyle bir çağda yazmak; insan yanımızı hatırlamak, düşünceyi berraklaştırmak ve sorunlarımızla yüzleşme cesareti kazanmak için bir olanağa dönüşüyor. Edebiyat, belki de geçmişte hiç olmadığı kadar güçlü bir sağaltım alanı açıyor önümüze. Yaşayarak çözemediğimiz, konuşarak aşamadığımız pek çok şeyi yazarak anlamlandırmaya çalışıyoruz. Yazı, hem belleğimiz hem de direncimiz oluyor. Yüz yıllardır iskaladığımız bir gerçeği, yalnızca özgün olarak özgür olabileceğimizi, yazarak öğreniyoruz.

Dergi ise bu bireysel çabanın ortak zemini... Derlemek; bir araya getirmek, seçmek, ayıklamak ve en sonunda görünür kılmaktır. Dergi, yalnızca metinlerin toplandığı bir ortam değil; bir araya gelme neşesinin, ortak bir gelecek inancının ve düşünsel dayanışmanın somutlaştığı kültürel bir alandır. Aynı sorular etrafında toplanan, benzer kaygılarla kalem tutan insanların buluşma yeridir. Bu bakımdan her sayı, yalnızca yayımlanmış metinlerden ibaret değil; aynı zamanda bir niyet bildirme çabasıdır.

Zamansa yükümüzü çoğaltarak ilerliyor. Her yeni gün bize bir şeyler katarken bir şeyleri de alıp götürüyor. Ne yazık ki takvim yapraklarının bize verdikleri çoğu zaman bizden aldıklarını telafi etmeye yetmiyor. Baharı karşıladığımız bu sayıda gönül isterdi ki sadece yeniden doğuştan, çiçek açmaktan ve umuttan söz edelim. Fakat 23 Şubat'ta Türk edebiyatının en değerli kalemlerinden Necati Tosuner'in ölüm haberiyle sarsıldık. Edebiyatımız güçlü bir sesini, derinlikli bir ustasını daha kaybetti. Onun metinlerindeki içtenlik, insan ruhuna eğilen dikkati ve anlatı disiplini kuşkusuz yaşamaya devam edecek. Dilerim ki Tosuner, eserleriyle yolumuzu aydınlatmayı sürdürsün.

Kayıplarımız yalnızca değerli yazarlarımızla sınırlı değil. Türk edebiyatına uzun yıllar emek veren kimi dergiler de yayın hayatlarını sonlandırma kararı aldılar. Sincan İstasyonu ve Edebiyat Nöbeti okurlarına veda ettiklerini duyurdular. Her derginin kapanışı, kültürel hayatımızda bir boşluk demektir. Ancak bıraktıkları iz, yetiştirdikleri kalemler ve oluşturdukları bellek, edebiyatın sürekliliğine katkı sunmaya devam edecektir. Emek veren herkese şükran borçluyuz.

Ekenek'in bahar sayısının dosya başlığını seçerken çok zorlandık. "Ekin ve Emek: Köy Enstitüleri" başlığı dosyamıza çok yakıştı. "Ekin" adı hem tarlaya atılan buğdayın olma sürecini hem de kültürümüzü imliyor; "emek" adıyla varoluşumuzu konumlandığımız, yaşamı algıladığımız değer yargılarının bir toplamı olarak Köy Enstitüleri mirasımıza âdeta bir özet oluyor.

Ekenek olarak bu sayımızda da aydınlanma mirasımıza sahip çıkmaya çalıştık. Bu mirasa sahip çıkma bilincini bir nebze olsa da okurlarımıza aşılabilirsek kendimizi amacımıza ulaştığımız kabul edeceğiz. Bu sayının, okurlarımız için yalnızca okunacak bir metinler bütünü değil; düşünmeye, hissetmeye ve yeniden yazmaya çağrı olmasını diliyorum.

İyi okumalar dilerim.

Kaan Eminoğlu

Dosya:

Ekin ve Ekmek: Köy Enstitüleri

BİR TOPLUMSAL DEVRİM PROJESİ: KÖY ENSTİTÜLERİ

Emre Kongar

Köy Enstitüleri, bir “Eğitim Kurumu” olmanın çok ötesinde, tam bir “Ulusal Kalkınma Projesidir!”

Mustafa Kemal Atatürk’ün, bir Din Tarım Toplumu’nda, bir Endüstri Toplumu ürünü olan Cumhuriyet Rejimi kurmasının, toplumsal itici gücü, dinamosu olan bir atılımdır! Amacı, Endüstri Devrimi’nin insanlığa kazandırdığı teknolojik ve kültürel-ideolojik birikimi, eğitim yoluyla, Osmanlı kalıntısı olan Din Tarım Toplumu’nun insan malzemesine aktarmak ve bu yolla üretilen insan gücünü, köylü bir toplumu kentsel/endüstriyel bir toplum düzeyine sıratmak için lider kadrosu olarak kullanmaktı.

Köy çocuklarını alıyor, insanlığın teknolojik ve kültürel birikimi ile eğitiyor ve toplumsal dönüşüme liderlik etmeleri için köye geri yolluyordu.

Nitekim, “ulusal uyanışı”, “bağımsızlığı”, “çağdaşlaşmayı”, “Demokratik Cumhuriyet” hedefini engellemek isteyen Emperyalistler ve onların içerdeki işbirlikçileri olan tarikatlar ve toprak ağaları tarafından saldırıya uğramış ve kapatılmışlardır.

* * *

Ne yazık ki, bu projeyi başlatan da, onu koruyamayan da, İsmet İnönü ‘ydü:

Onu başlatan “Bağımsız ve Tarafsız Türkiye”nin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü idi...

Onu koruyamayan da, “Soğuk Savaş’ta, Batı Emperyalizminin İleri Karakolu haline gelen Türkiye”nin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü idi.

* * *

Köy Enstitülerini, bir Köy Enstitülü olan Mustafa AYDINLI’nın, yukarıda anlattığım “Ulusal Kalkınma Projesi” anlayışı ile yazdığı bir şiir ile anmak doğru olur diye düşünüyorum.

* * *

Kökleri derinde bir ulu çınar
Ülkesine âşık Köy Enstitülü
Ulusa kalkınma ereği sunar
Karanlığa ışık Köy Enstitülü

Cılavuz'da, Ergani'de, Pulur'da
Yurtsever insanlar yetişti burda
Kıvılcımlar olup dağıldı yurda
Karanlığa ışık Köy Enstitüsü

Köyü uyarmayı temel aldılar
Bunun için kalk borusu çaldılar
Çağdaş uygarlıkta karar kıldılar
Karanlığa ışık Köy Enstitüsü

Kahıra, çileye hepsi alışık
Ülkede gidişat hayli karışık
Yirmi bir noktada yirmi bir ışık
Karanlığa ışık Köy Enstitüsü

Her biri bir köyde yanan meşale
Bir ileri adım, bir güçlü kale
Yıkmak için ağa, patron el ele
Karanlığa ışık Köy Enstitüsü

Toprağa can verdi alınlar teri
Tarih görmemişti böyle eseri
Onlar yaşasaydı kalmazdık geri
Karanlığa ışık Köy Enstitüsü

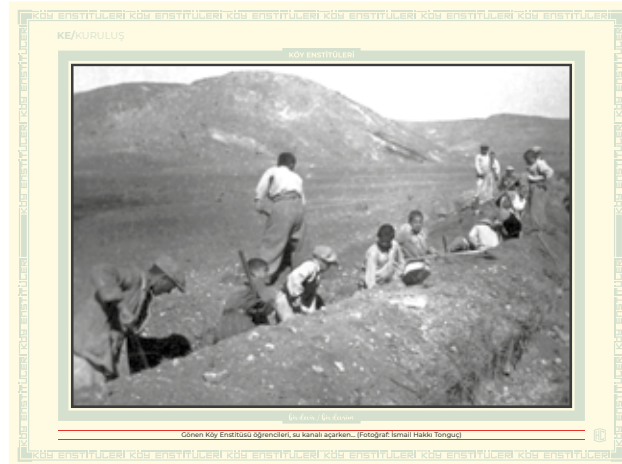
Eserleri kalır, yıldızlar kayar
Fakir'i, Makal'ı, Başaran'ı var
Onlar için vatan bir kutsal diyar
Karanlığa ışık Köy Enstitüsü

Hepsi birer bilge, işte Enver'i
Daha onlarcası eğitim eri
Kaftancıoğlu'nun dolar mı yeri?
Karanlığa ışık Köy Enstitüsü

Tonguç Baba bu iş için terledi
Yücel ile kadroları derledi
Dadaloğlu ozan ruhla güreledi
Karanlığa ışık Köy Enstitüsü

Taş ile toprakla ilme ulaştı
Softası, yobazı bu işe şaştı
Hasan Ali Yücel bulunmaz baştı
Karanlığa ışık Köy Enstitüsü

Aydınlı onlardan alır ilhamı
Coşkusu içimden dağıtır gamı
Kalkınma dedikçe anılır namı
Karanlığa ışık Köy Enstitüsü

KÖY ENSTİTÜLERİ, YARIM KALMIŞ BİR VAAT NASIL CANLANDIRMALI?

Ö. İskender Özturanlı

Köyün ne olduğunu evvela büyük âlimler, artistler değil, kahramanlar anlayacaklar, sonra âlimlere ve sanatkârlara anlatacaklardır. Türk köyü daha belki yirmi beş yıl âlim değil kahraman isteyecektir...//Türk köyü şayet münevverin dediği gibi kötürüm ise, bunların nasıl yapılacaklarını öğreten kahramanlardan mahrum kaldığı için kötürümdür. Köy, her sahada çalışacak kuvvete ve kahramana muhtaç. O, bu kahramanları içinden yetiştirmeye mahkûm. Münevverin şuuru bunu bir alev gibi insanın içine sokabildiği gün köy birdenbire canlanacaktır. Köyün en büyük ve içten dileği budur. Münevverin içini köy için alevlendirmek lazımdır.”

İsmail Hakkı Tonguç, Canlandırılacak Köy, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1939

Kuruluşundan bugüne, Köy Enstitüleri ile ilgili kaygın ve konuya hakkaniyetli yaklaşımlarla dolu bir külliyat, yetişmiş öğrencilerinden öğretmenlerine, dönemin idarecilerinden siyasilere anılar ve görüşlerle yüklü yoğun bir anlatılar toplamı söz konusu olmuştur. Gerçekten, kendisinden öncekiler ve benzer devrimci pratiklerden oldukça ileride duran bir program ve uygulama çeşitliliği ile kurulan Köy Enstitüleri dönemin büyük heyecanı ve devrimci ruhuna rağmen, hem feodal yapının çözülmesine şiddetle direnen toprak sahiplerinden oluşan siyasal kadrolar hem henüz bir Cumhuriyet Devrimi'nin altyapısının kurulamamasından kaynaklı kültürel ve yerel dirençler hem de enstitü modelinin kamusal, kalkınmacı, eşitlikçi idealini komünizmle bir tutan (dönemin literatüründe henüz komünizm kelimesi yerine Bolşevik sözü yerleşikken) tepki ve dirençler sonucunda seneler içinde sönerrek önce kadük hâle geldi ve pratiğe geçirilmiş kazanımları olmasına rağmen akim kaldı, giderek bir kayıp bir altın çağ anlatısına dönüştü.

Bugün onca şey varken bunun sırası mı diyenler olabilir elbette; geçmişte kalan bir hülya, aydınlanma çağında kalmış nafile bir ütopya, nüfusunun çoğunun köyde yaşayan bir toplumun bir modernleşme ve kalkınma projesi, ya da Cumhuriyet Devrimi'nin toplumsal ve siyasal tabanda yeni bir gelişmiş sınıf ihtiyacına hizmet eden bir vaat olarak da nitelenebilir. Bütün bunlar doğrudur ama bugün daha fazlasına ihtiyacımız var.

Bugünlerden baktığımızda, Köy Enstitülerine, merkeziet-

çi ve feodal Osmanlı sosyal sisteminde geri bırakılmış köylerde eğitimsiz ve cahil kalmış, savaşlarla, işgallerle bitap düşmüş, yoksul Anadolu köylüsünün hayat ve bilgi ile iç içe geçen, kendi yerelliği içinde kalkınmasını, uyanmasını sağlayan bir eğitim ve aydınlanma denemesi olarak bakılabilir. Bunda bir hakikat payı olduğu kuşkusuzdur. Doğrudur ancak bu tablonun sadece bir bölümüne işaret eder. Gerek Atatürk'ün doğrudan beyanları gerekse CHP ileri gelenlerinde bu kaygı ve umut iç içe geçmiştir.

Sorun Tonguç'un daha göreve gelmeden yazdığı raporlarda da Hasan Ali Yücel'in konuşmalarında da böyle konuşur, programın ekonomisini kendi içinde çözen ve bulunduğu yerde eşitlikçi bir üretim aksı kazandıran dinamiği hep öne çıkarılmıştır. Bu esasında dönemin şartlarında oluşan zorunluktan da kaynaklanmaktaydı.

Devrimin hülyası ve şiarı olan “imtiyazsız sınıfsız bir kitleyi yaratma” adına girilen büyük cumhuriyetçi idealin ayaklarının yere basması, kadrolarının oluşması, hatta üreten sınıfın ve belki de bir “halkın inşası” gerektiğinin önceden görülmediğini düşünmüyoruz. Elbette bu söze bugün baktığımızda entelektüel manada bir önyargı taşıyorsak, fiili durumun böyle olmadığını ve bir niyet beyanı olarak söylendiğini görüyoruz. Öte yandan, hemen yanında gerçekleşen bir büyük sınıfsal devrimden kendisini arındırma hissiyle de söylenmiş olabilir. Ama bütün bu gerekçeler, sınıfsal, kültürel, hegemonik, bürokratik bir eşitsizlik içinde yaşanmadığı anlamına gelmiyor. Bunu üç boyutuyla düşünmeliyiz;

- Osmanlı toplumsal ve ekonomik yapısından devredilen servet, mülkiyet eşitsizlikleri, yeni kurulan Cumhuriyet içinde toprak ağalığından ve feodal mütegalibeden kaynaklanan sınıfsal ve siyasal eşitsizlik,
- Yeni ve palazlanmaya başlayan ticaret burjuvazisi ve eşrafın yaratmakta olduğu büyük eşitsizlikler ve sömürü düzeni tehdidi,
- Devrimi yaratan kadroların askeri ve bürokratik kökenleriyle gelişen, ama esasında ancak Osmanlı'dan devraldığı gelişmişliği ve gücüyle gelen yeni hakimiyet biçimleri., askeri-bürokratik elitin siyasal, sosyal ve ekonomik hakimiyeti. En azından bu madde dışındaki diğer maddelerde büyük bir arzu ve siyasal program olduğunu inkâr etmek tarihsel hakkaniyetle bağdaşmaz. Tonguç

veya daha solda olan münevverlerin de bu son madde ile ilgili bilinçli ve ısrarcı olduklarını da unutmayalım.

Cumhuriyet Devrimi, emekçi halkın vatan savunmasına katılıp memleketlerine döndüğünde küçük esnaf, zanaatkâr ve tarım ortakçısı ya da işçisi olması, yoksullukla mücadelesi, gündelik hayat gailisine ve ekmek kavgasına çekilmesiyle dinamiğini kaybetmeye başlamış, emekçi sınıfların sosyo-ekonomik ve siyasal davalardan imtina etmesiyle de toplumun uzun süre köylü kalmasına, ülkemizde emekçi sınıfların siyasal özne olarak konumlanacağı sol hareketlerin hayli gecikerek siyasal arenada etkili olmasına neden olmuştur.

Okur, bu tartışmalara, felsefi ve tarihsel boyutuyla, Engin Tonguç'un, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç* kitabını (Ant Yayınları) edinerek ulaşabilir. Yalnız, kitapta aktarılan, Behice Boran'ın tespitlerini buraya getirmekte yarar var. Şöyle açıklıyor Boran, "Bizde batı burjuvazisi niteliğinde güçlü bir burjuvazi bulunmadığı için sınıf kütuplaşmaları keskin değildi; yönetici kadro, az gelişmiş bir ülkenin yaşama düzeyi çok mütevazı olan küçük burjuvazisindendi... Millî Kurtuluş savaşı sona erince, köylü kentli askerler tarlasına, tezgâhının başına, küçük dükkânına döndü. Halk kitleri ülkenin kaderini tayinde önemli bir unsur olmaktan, bir rol oynamaktan çıktı. Yönetici kadro... Türk devletinin dizginlerini tek başına elinde tutan... egemen bir tabaka hâline geldi ve 19. yüzyıldan bu yana filizlene gelmiş, Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı yıllarında bir boy daha atmış Türk burjuvazisi, daha beriden de toprak ağaları, yönetici kadronun çevresinde kümelenmişti... Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan merkezîyetçi, otoriter, tepeden inme devlet anlayışı ve uygulaması devam ediyordu." (*Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Behice Boran, Gün Yayınları, 1968, İstanbul, s. 11-12)

Tam da bu bağlamdan hareketle Köy Enstitüleri kuruluşunun tarihsel zorunluluğu, köyüne geri dönen yoksul, yoksun ve elbette uzakta olan köylünün, hem üretim becerisini eğitimle hem eğitimini üretimle kazanmak zorunda kalacağı bir bağımsız model içinde kurulmasıydı. İsmail Hakkı Tonguç'un *Canlandırılacak Köy* kitabında İsmet İnönü'nün bir konuşmasından aktardığı gibi, "Mademki hepimiz artık iktisadın bizim için büyük gaye... olduğunu müdrükiz; elbette bu husustaki melekemizimizi de yeneceğiz." ifadesindeki melekemiz kavramının içini doldurarak söylediğimizde, melekemizin ancak müşterek ve toplumsal sorumluluklarla, batı kapitalizmindeki endüstriyel modelde sergilendiği şekliyle sadece düz bir işbölümü ile yetinmeyen bir yerel müşterekler çalışmasının ifadesi, üretimin ve eğitimin iç içe geçtiği bir kooperatifler modelini muazzam bir şekilde öncelediğini görmeliyiz.

Bu köyün gelişimi ile hadi bugünkü terimlerle konuşalım kırsal ya da yerel kalkınmanın tamamen girişimcilik, kredi, teşvik odaklı bir devlet desteği üzerinden yürütülen neoliberal projelerin iflas ettiği bir dönemde asıl yeniden canlandırılması gereken yeridir.

Bu satırları yazarken sosyal medyadan önüme, Sanayi Bakanlığının Yerel Kalkınma Hamlesi Teşvik Programı 2026 Çağrısı'nın duyurusu düştü. <https://yerelkalkinmahamlesi.sanayi.gov.tr> adresinden de görüleceği gibi bu tür teşviklerin gelirden, servette ve bölgesel eşitsizliklere bir çare olmak bir yana, bir tür ayrıcalıklı konum, şirket ve kesim üretme anlayışıyla tamamen finansallaşmış eşitsizlikler getireceği tartışılmıyor bile bugün. Birilerinin yerelde kalkınması yerelin kalkınması olmuyor elbette, olsaydı yerelin betona boğulduğu sahil veya sanayi komşusu kasabalarda emlak ve imar rantıyla, turizm veya doğal kaynakların talanıyla oluşan zenginliklerin kalkınma ve paylaşılmış refah getirmesi gerekirdi. Oysa tam tersine yerel halkı daha da yoksul bırakan eşitsizliklerle boğuşuyor bugün Anadolu kentleri. Neoliberal ekonomistlerin zamanında göklere çıkardıkları "taşma ya da yayılma etkisi" diye tanımlanan iktisadi balonun dünyanın hemen hemen her yerinde çoktan söndüğü ampirik verilerle ortaya çıktı zaten.

Zamanında Köy Enstitülerini öneren bunu uygulayan ve "elişi hocası" diye küçümsenen, onca siyasi ve kişisel engelle karşılaşan büyük devrimci Tonguç, on yıllar sonra bu modelin Avrupa endüstriyel kapitalizminde bir alternatif model olarak ortaya çıkacağını ve muazzam bir başarıya, sisteme bir alternatif ekonomik, siyasal bir model olacağını bilseydi ne derdi acaba?

Bask bölgesindeki, Mondragon kooperatiflerinin kurucusu, emekçi dostu, bilge rahip Jose Maria Arizmendiarieta bütün hikâyeyi bir eğitim kuruluşuyla başlatıyor, oradan üretime geçiyor, ama bu eğitim kuruluşu hem nasıl yapılacağını öğretirken hem de üretimdeki değer insan anlamında nasıl paylaşılacağını eğitimi veriyordu. Yıl 1959'da Franko rejimiyle tıkanmış bir bölgenin kalkınması aslında müşterek değerlerle ve insan ile eğitimcileri de üretimde eğiten bu okulun adı Escuela Profesional bugünkü adıyla, Mondragon Eskola Politeknikoa idi. Bu kısım önemli yenden döneceğim ama üretim ve eğitimin sadece bir destek ve teşvik programı ve vaadi olmadığı, bir müşterek değer üretme ve bu değeri paylaşma pratiği adına insan yetiştirmek, kamucu, eşitlikçi ve halkçı bir cumhuriyetin kurulan ve daha sonra kırılan omurgasının da tam bu olduğunu söylemek durumundayız.

Batı'daki kalkınma modellerini, Almanya'daki başarısız devrimi çok iyi yaşamış olan Tonguç'un bu gerçeği iliklerine dek hissetmesi, taktik değişimlerle konjonktürel yürümek zorunda bırakılmış bir devrim programının, vadinin

içinde bu projeyi üretmesi bu bulanık önseziye karşı yapılmış bir büyük hamleydi, bu ütopyik arzunun altında toplumu yeniden kültürel, hiyerarşik, ekonomik ve sosyal bir eşitsizlik girdabına sürüklememek adına oluşturulmuş bir garanti işlevi taşıyacaktı Köy Enstitüleri.

Meseleyi yeniden toparlarsak Köy Enstitülerinin yaratıcıları için, devletin eğitim bütçesi ve kısıtlı müfredatla yetinmeyecek bir çalışma ve iş dinamiğinin kurulması, bunun hem müşterek insani değerlerin üretildiği ve paylaşıldığı bir melekeli geliştirme şeklinde üretilmesiyle bir iktisadi boyutu olması, aynı zamanda farklı ve ilerici bir öğretmen yetiştirme projesi olması öncelikliydi. Bu önceliği anlamak zorundayız.

Konunun bütünüyle Türkiye'deki toprak reformuna dayanandırılması, projenin sadece bu reformun başarılabilmesiyle kadük kaldığını söylemek de esasında tablonun bir kısmını açıklar. İnönü'nün Tonguç'a bizzat bana 200 bin yetmiş insanı verebilir misin, talebi samimidir ama enstitü modeli sadece tarım reformuna indirgenmeyecek genişliktedir. Doğan Avcıoğlu'nun dediği gibi CHP içindeki eşraf ve ağa takımı bu reformu engellemiş ve devrime bunu yaptırabilmişlerdir, yazının başında anlattığımız nedenleri de ihmal etmeden bunu bir kez daha hatırlatmalıyız.

Alman Devrimi'nin henüz öğrenciyken yaşamış Tonguç'un Batı sistemi ile bizdeki denenmiş tutmamış iki modelin arasından hocası ve liberal düşünce ve uygulamalarıyla tanınan ustası Kerschesteiner'den farklı bir yol izlemesini değerli buluyorum. Fay Kirby'nin, hâlâ aşılmamış olan, *Türkiye'de Köy Enstitüleri* kitabından uzun bir alıntıyla az önce iddia ettiğim alternatif model için nereden başlamamız gerektiğini neyi canlandırmamız gerektiği belki daha iyi anlaşılacak.

“Tonguç'un belirttiği nokta şu idi: Pek anormal hâller müstesna, lâik bilginin teşkilâtını, yayılma derecesini ve muhtevasını daima bir toplumun ekonomik sisteminin teşkilât ve tipi tayin eder. Gerek Batı'daki evrensel aydınlanma ceryanı, gerek eğitimdeki progresif ceryan bundan müstesna değildir. Evrensel aydınlanma ceryanı, devletle ilgili bazı faktörlerin etkisi altında kalmış ve hatta bunlar tarafından teşvik edilmiştir, çünkü Endüstri Devriminin sonucu olarak ekonomik şartlarda meydana gelen birtakım değişikliklerden dolayı ekonomik alanda çalışılabilir durumda olan nüfusun alışık olmadıkları işler için belirli usullerle göre eğitilmeleri gerekiyordu. Batı'nın eğitim sistemleri edebiyat ve aritmetik eğitimi olarak başladı, çünkü yeni ekonomik işletme alanları için lüzumlu olan memur ve işçiler için bunlar şarttı. Okul eğitiminin serbestleştirilmesi yolunda çıkan ve Amerikada Dewey'in, Almanyada Kerschesteiner'in temsil ettiği ceryanın gerçek sebebi pedegokların sandığı gibi, psikoloji biliminin pedagojik teknikleri-

ni ilerletmek gibi bir istekten doğmuş değildir. Bu, modern toplumların ekonomik davranışlarını daha rasyonel, daha verimli yapma yolunda başlamış olan bir harekete geç kalmış bir ayak uydurma işi idi. Modern makine endüstrisi, az tahsil görmüş fertlerin çalıştırılmasını ekonomik olmayan bir iş haline getirince, görülmemiş sayıda ihtisaslaşmış işçilerin (yarı kalifiye, teknik ve meslekî alanlarda) eğitilmesini bir zaruret haline getirince okullara daha çok sayıda çocuk akmaya, bunlar okulda daha uzun süre kalmaya başladılar. İşte, progresif ceryan endüstrileşmiş toplumlarda bu söyleyeceklerimizin eğitimde yeri olmadığı, hatta pedagojiye aykırı oldukları yolunda bir alay pedagoğ lâfi edilmiştir. Gerçekte ise, bu söyleyeceklerimizin olayların sâdece bir bildirilişinden başka birşey olmadığını, Batı'da ekonomik buhran zamanlarının veya devlet diktatörlüklerinin eğitim üzerine yaptığı tesirler bize göstermektedir. Çocuk ve gençlerin mahrum kalmaya başladığı ekonomik işlerle ilgili bilgileri onlara toplumun yerine okulun sağlaması amacını güderek ortaya çıktı. Gerek progresif ceryan ve gerek onun ihtisaslaşmış bir kolu olan 'meslekî yol gösterme' (vocational guidance) ceryanı., gençleri baş döndürücü derecede karışık meslek imkânları arasında elinden tutup, toplumlarının kendilerinden beklediği ekonomik, iş gereklerine göre en iyi başarabilecekleri mesleğe karşı kavuşturma dâvasıdır. Bunun daha ileri götürülmesi ve yirminci yüzyıl başlarında endüstrideki gittikçe artan iş bölümünün tenkit edilmesi sonucu olarak Kerschesteiner şu hükme vardı: eğitimin amacı, ferdin kazanç için yaptığı işle kendi boş zamanında yaptığı işin birbirine kaynaştırılması yolu ile (orta çağlarda bir ziraat ustasının yaptığı gibi) işinde kendi kendini gerçekleştirmesini sağlamaktır. Fakat Kerschesteiner'in 'meslek' kavramı ile Avrupa'da 'meslekî yol gösterme' kavramına karşı pratikte tutulan yol arasındaki çelişiklik Tonguç'un karşısına ister istemez bir zorluk çıkaracaktı. Kadrocuların getirdiği devletçi eğitim görüşündeki liberalizme uymaz gözükken tarafı red veya kabul zarureti ile karşılaşınca Tonguç, Kerschesteiner'in yolundan ayrılması zaruri oldu.” (Kirby, s. 91-92, Rüzgârlı Matbaa, 1962)

Tam da yukarıda anlatılan, endüstriyel toplumun yaması anlamında gelişen iş bölümü ve uzmanlaşma modelinin sarsıntıya uğradığı günleri yaşıyoruz. Bugün tamamen piyasanın insafına terk edilmiş, hem eşitsiz hem de bölgesel anlamda karşılıksız bir eğitim sistemi ile muazzam bir kapitale dayanan dijital odağın bütün insani melekeleri devraldığı bir köleleştirme süzgecinden geçiyoruz. Eğitim sistemi ve bölgesel kalkınma bugün de hala işgücünü dışarıda tutma tehdidiyle, emeği boşa çıkaran dijital işlere destek ve payanda olacak az kazanan ama çok meşgul kendini geliştirme miti ile sürekli yetişmeye çalışan daha fazla yoksun ve yoksul insanlar üretiyor, özellikle kasabalarda, ilçelerde ve küçük şehirlerde mesafeler her anlamıyla çok fazla

artmış durumda. Enstitü modeli bize tam da buralarda ve buraları için ilham verici olmalı.

6360 sayılı Büyükşehir/Bütünşehir yasasıyla birlikte artık köyler insanların yaşamadığı, işlerin küçülüp çektiği, kent merkezlerine sıkışmış kasaba, ilçe ve şehirlerle donattı Anadolu'yu. Eğitim de üretim de hep başka yerlere göç etmek ile ilgili bir pratik haline geldi, kasabalar, ilçeler ve küçük şehirler gerilerde kaldı, buradan çıkma adına bütün dinamiklerini kaybettiler. O günün köy enstitüleri modeli bugün yerel yönetimlerce sosyal ve eşitlikçi bir kalkınma modeli ile yeniden kurulmalı.

Burada kendini canlandıran yerel ekonomik düzen piyasa şartlarına bırakılmayacak derecede bir planlama ve üretim içinde, Mondragon gibi yerel örnekleri uygulamaya almak zorunda bugün birçoğunda sadece etiketlerini gördüğümüz, yerel otoritelerin ve devletin topa girmediği kooperatifler ile değil ama yönetimiyle, müşterek hisse yapısıyla, emeğiyle kalkınan eğitim omurgasıyla yürüyecek modellerden bahsediyorum.

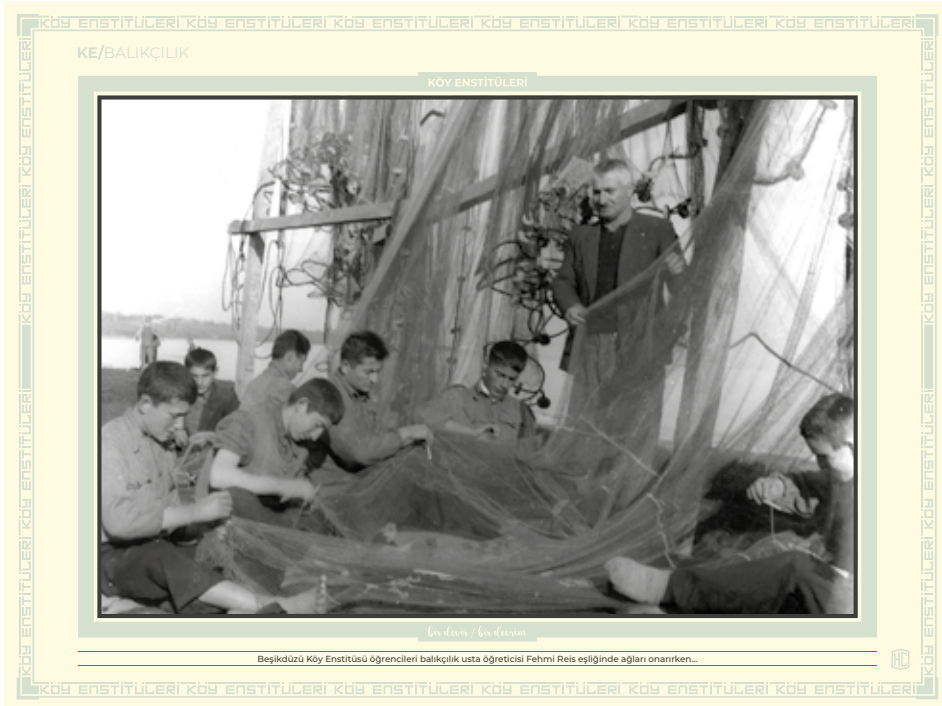
Bir diğer husus, bahsettiğimiz şehirlerde, kasabalarda ve metropollerin nispeten geride kalmış ilçelerinde Kent Enstitülerini kurmak. Ancak kavramın burada da maalesef içinin boşaldığını görüyoruz, İBB'de 2109'dan itibaren İmamoğlu belediyciliği ile birlikte İSMEK'ler Kent Enstitüleri adıyla dönüştürülmek ve düzenlenmek istendi. Ancak modelin bir siyasal program ve alt yapısı olmadığı için,

hem ortaya geçmişteki modelin ilhamı ışığında bir program konamadı hem de uygulama sahipsiz kaldı, sadece adı kaldı. Sonra bu ad da terk edildi ve bilebildiğim kadarıyla İSMEK'e geri dönüldü. Yukarıda Tonguç'un liberal hocalarından nasıl uzaklaştığını anlattık, günümüzde ise sosyal demokratlar bile neoliberal yerel politika üretiyorlar ve bunu da kimse sorgulamıyor. Sadece enstitü adını verince enstitü olunamıyor ne yazık ki.

Enstitü modelinin en kritik yanı elbette işin yaratıcısının taktığı ismiyle "canlandırılacak köy" ismini "canlandırılacak kasaba", "canlandırılacak Anadolu", "canlandırılacak kent" ismiyle tanımlayarak hedefin her yerde kendi içsel dinamizmini üretecek şekilde bir eğitim altyapısının kurulması olduğu görülmek zorunda.

Engin Tonguç'un babasının ruhunu en iyi yansıtan ifadele-riyle "Köy meselesi, bazıların zannettikleri gibi mihaniki surette köy kalkınması değil, manalı ve şuurlu bir şekilde köyün içten canlandırılmasıdır. Köy insanı öylesine canlandırılmalı ve şuurlandırılmalı ki, onu, hiçbir kuvvet yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar etmesin".

Köy Enstitüleri Kanunu'nun 86. yılında, bıraktığı mirasın değeri de tam buralarda işte.

DÜŞÜNEN TOHUM, KONUŞAN TOPRAK: KÖY ENSTİTÜLERİ VE KÜLTÜREL ETKİLERİ

Engin Kükrer

Geçenlerde özel okul ücretlerindeki fahiş artışlara Vedat Milor, sosyal medya hesabından mizahi bir dille tepki göstererek beklediği öğretmenlere ilişkin bir liste oluşturdu. Bu listeye göre verdiği paranın karşılığını alabilmesi için tarihe Herodot, kimyaya Marie Curie, matematiğe Carit Arf, edebiyata ise Yaşar Kemal girmeliydi (BirGün, 2025). Günümüzde eğitimde fırsat eşitsizliği ve talep edilen bedeller öyle bir noktaya geldi ki toplumun her kesiminden bu tür yakınmaları duymak doğal hale geldi.

Peki ya eskiden yukarıdaki gibi güçlü bir kadroyla -ücretsiz olarak- hem de kırsalda bu kalitede eğitim almak mümkündür desem? Hayır, şaka yapmıyorum, bir zamanlar bu pek âlâ mümkündür. Eğer 1940'ların Türkiye'sinde bir köy enstitüsünde öğrenciyseniz edebiyatta Sabahattin Eyüboğlu, resimde Bedri Rahmi Eyüboğlu, müzikte Muzaffer Sarısözen, sosyolojide Niyazi Berkes derslerinize girebilirdi. Hatta "sanat usta öğretici" sıfatıyla size misafir gelen Aşık Veysel'in bağlamasından bir Ruhî Su derlemesi dinleyebilirdiniz (Işın, 2012, s. 167). Zaten kısacık ömrü hayatında (1940-1954) Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Talip Apaydın, Dursun Akçam, Mehmet Başaran, Rasim Kaygusuz, Ümit Kaftancıoğlu, Vedat Günyol, Pakize Türkoğlu gibi birçok ismi yetiştiren bir enstitünün öğretmenlerinin kalitesi ortadadır.

Gelin -bu topraklarda kanıksadığı üzere- sonu hüzünlü biten bu kültür devrimini en başından ele alıp Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına hadi bir yolculuk yapalım: Mustafa Kemal Atatürk'ün "Köylü milletin efendisidir," sözünü kendisine rehber edinen genç Türkiye Cumhuriyeti, zor bir tabloyla karşı karşıyaydı. Nüfusunun yaklaşık yüzde seksenini oluşturan bu "efendi" ne yazık ki o yıllarda kendi adını bile yazamıyordu. Ülkede okuryazarlık oranı yüzde yedinin dahi altındaydı (Taner & Başal, 2009, s. 141). Üstelik bu "efendi"nin çocuklarına eğitim verecek sayıda ve nitelikte "Çalıkıuşu" öğretmenler de henüz yetiştirilememişti.

İşte bu kısır döngüyü kırabilmek amacıyla 1937 senesinde "Köy Eğitimcileri Kanunu" çıkarılarak ilk adım atıldı. Askerliğini bitirmiş öğretmeye yatkın köylü gençler, kısa süreli kursların ardından köylere eğitimci olarak gönderilmeye başlandı (Altunya, 2009, s. 17). Bu ilk adımın ardından dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in siyasi iradesi ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un pedagojik vizyonu ile Cumhuriyet tarihimizin belki de en devrimci kültürel eğitim hareketi başlatıldı. Tarih 17 Nisan 1940 yılını gösterdiğinde 3803 sayılı Kanun

ile Köy Enstitüleri resmen kuruldu.

Bu modele göre köylü çocuklar, beş yıllık ilkokulun ardından, köy ortamında hem üretmek hem sanat icra edecek hem de tarım ve hayvancılık teknikleri öğrenerek eğitim alacaklar, mezun olunca da kendi memleketlerine öğretmen olarak döneceklerdi. Bununla birlikte amaç sadece öğretmen yetiştirmek değildi. Bu sistemde ziraatçı, sağlıkçı, kooperatifçi hatta sanatçı yetiştirmek de amaçlanmıştı (Aysal, 2005, s. 274; Yıldız, Akandere, & Kurt, 2024, s. 807). Anadolu'nun dört bir yanında açılan toplam 21 Köy Enstitüsünden, kapatıldığı güne kadar köylerde görev yapmak üzere tam 17.341 öğretmen, 1348 sağlık memuru yetiştirildi (Altunya, 2009, s. 139). Ayrıca mezunların bir bölümü Anadolu köylerinde öğretmenlik yapacak kadın öğretmenlerdi. 1940'ların Türkiye'sinde bu bile başlı başına kültürel bir devrimdi.

Köy Enstitülerinin diğer okullardan en büyük farkı, genel kültür derslerine ek olarak, uygulamalı olarak icra edilen ziraat, teknik ve sanat derslerinin mevcudiyetiydi. Bu çerçevede hedef, bu toprağın çocuklarına köyleri kalkındıracak nitelikte fikri, ilmi ve uygulamalı becerileri kazandırmak ve bölgeyi kalkındıracak aydın insanlar yetiştirmekti (Başoğlu & Yılmaz, 2023, s. 257). Sistemin başarısını sağlayan ana etkense en başından beri insanı merkeze alan temel ilkeleriydi. Bu ilkeler bütünsellik, çok yönlülük, kuram-uygulama bütünlüğü, karma eğitim, planlılık, yönlendirme, kültürde yerelden evrensele, üretkenlik, yapıcı-yaratıcı ahlak, teknoloji kullanımı, özyönetim ve köylü ile öğretmenin yazgı birliği şeklinde sıralanabilir (Altunya, 2009, s. 37-44).

Bu enstitüler bazı kesimlerin sandığı gibi çocukları köyden alarak kapalı bir ortamda öğrenci yetiştiren kurumlar değildi. Burada köy çocukları bulunduğu coğrafyada ihtiyaç duyacağı bilgileri uygulamalı öğreniyor, yakın kentlere ziyaretlerle kent kültürünü tanıyor, köylerinden getirdiği kültürel malzemeleri yeni yöntem ve araçlarla yeniden işliyordu. Çocukların evrensel kültüre açılmasındaki asıl zenginlik, dünya çapındaki önemli sanat ve kültür eserleriyle burada tanışmalarından ileri geliyordu (Altunya, 2009, s. 41). Dünya klasiklerinden aralarında Euripides, Sofokles, Shakespeare, Goethe, Moliere, O. Henry, Turgenyev ve Çehov gibi önemli yazarların eserleri çevrilerek çocuklara okutuldu (Baykurt, 1997, s. 109). Enstitü müfredatı gereği, her gün en az bir saat serbest okuma saati olarak belirlenmişti. Buna göre her öğretmen ve öğrenci yılda asgari 24 yerli/yabancı kitap okumak zorundaydı (Altunya, 2009, s. 41). Kitap okumak bununla da kalmıyor, her fırsatta "okumak"

teşvik ediliyordu (Apaydın, 2014, s. 42-44). Okumalar sanat, resim, müzik dersleriyle desteklenince ortaya köy kültüründeki özünü koruyarak ulusal ve evrensel kültüre de hâkim aydın bir nesil yetişmeye başladı.

Bu altın neslin arasından çıkan köy çocuklarının milli kültürümüze önemli katkıları oldu. Enstitülerde aralarında Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Talip Apaydın ve Ümit Kaftancıoğlu gibi isimlerin olduğu pek çok değerli yazar yetişti. Bu yazarların ortak özelliği Anadolu'yu içeriden anlatmalarıydı. Onlar köye giden değil köyden çıkan aydınlarıydı. Bu fark edebiyattan tutun da müziğe kadar birçok alanda döneme damgasını vurdu. Mesela Makal'ın Bizim Köy (1950) adlı eseri Anadolu köylerinin sefaletini, cehaletini ve çaresizliğini o döneme kadar Türk aydınlarının göremediği biçimde ilk kez gözler önüne serdi (Tonguç, 1970, s. 402,403). Makal'ın Bizim Köyü ile başlayan "Köy Edebiyatı" akımı, Fakir Baykurt, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Necati Cumalı, Kemal Tahir gibi büyük yazarlarla birlikte Türk Edebiyatının güçlü damarlarından biri haline geldi. Bu akımla birlikte Türk romanı Ankara ve İstanbul salonlarının dışına çıkarak kentli okuru Anadolu gerçekliğiyle yüzleştirdi. Benzer biçimde Türk sineması da Yılanların Öcü, Susuz Yaz ve Kaplumbağalar gibi köy romanlarından uyarlanan başarılı yapıtlarla kırsalın o güne kadar işitilmeyen sessiz çığlığını izleyicilere ulaştırdı.

Köy Enstitüleri deneyimi pek çok kültür kurumunu da etkiledi. Devlet Tiyatroları'nın Anadolu turneleri, enstitülerdeki tiyatro geleneğinin bir yansımasıdır. Bugün halen varlığını sürdüren "Halk Eğitim Merkezleri" enstitülerin yaygın eğitim ve kültürel misyonunun sönük birer uzantısıdır. TRT'nin halk müziği arşivi, büyük oranda enstitü dönemindeki derleme çalışmalarına dayanmaktadır. Yine bugün kırsalda gördüğümüz birçok kooperatif girişimi enstitü geleneğinden esinlenmektedir.

Köy Enstitülerinin bizim için ne anlam ifade ettiğini, kısa zamanda neleri başardığımızı, eğitim ile kültürümüze değerli katkılarını, enstitüleri kapatarak kaybettiğimizi süslü ve vurucu cümlelerle anlatıp duygusal bir kapanış yapabilirdim. Ama ben sizi bilimin sert tokadıyla yüzleştirmek istiyorum. Üstelik bu bilimsel çalışmayı yapan araştırmacı, bizden biri bile değil, ABD asıllı bir Kanadalı... Fay Kirby tarafından 1960'da hazırlanıp Colombia Üniversitesinde kabul edilen "Türkiye'de Köy Enstitüleri" başlıklı doktora tezinin Türkiye çevirisinde bizzat yazar tarafından kalem alınan önsözü acı gerçekleri bakın yüzümüze nasıl çarpıyor. Şunu da ilave edeyim, Kirby günümüz Türkiye'sinin kültür ve eğitiminin içler acısı halini görseydi, sanırım aşağıdaki metin daha da dramatik bir hal alırdı. Atatürk'ün Gençliğe Hitabesinde sözü edilen gençlere ve ruhu genç kalanlara bakalım Kirby, neler söylemiş (Kirby, 1962, s. 5-9):

"...Bugün Türkiye'nin karşılaştığı büyük zorluklar ve tehlikeler önünde, hiçbir Türk vatandaşı memleketin eğitime yatracığı para zaman ve emek meseleleri karşısında umursamaz bir durum takınamaz(...) Köy Enstitüleri gibi daha hiçbir memleketin başaramadığı bir eseri meydana getirmiş bir ulusun, onu yitirdikten sonra niteliğini anlamadan unutmaması çok yazık olurdu..."

... Köy Enstitüleri, eğitimi Türk toplumunun modern bir toplum haline gelişinin manivelası olarak kurma ve kullanma yolunda, ta Mahmut II. zamanında başlamış olan deneylerin, ardı ardına gelen başarısızlıkların verdiği tecrübelerden sonra bulunmuş olan çıkar yoldur. Köy Enstitüleri, bu toplumsal geçişin niteliğini en iyi kavramış olan Kemalizm prensiplerine dayanılarak bir yandan batı uygarlığını anlama, diğer yandan da bu uygarlığa geçiş yollarını, Türk toplumunun kendi ihtiyaçlarına göre bulma fikrinin bir zaferi olmuştur. Bundan ötürüdür ki, Türkiye'nin eğitim tarihinde girişilmiş deneylerin hiçbiri, Enstitülerin büyük güçlükler arasında ve kısa zamanda gösterdikleri başarıları gösterememiştir. Köy Enstitülerine çevrilen saldırmalar başladığı zaman bile bu başarıların sayısız delilleri ortaya konmuş bulunuyordu. ...Tam altı yıl bile denemeyecek kadar kısa bir zaman içinde (ön-deneyler safhasını da katarsak onbir diyebiliriz) Köy Enstitüleri, eğitim, hukuk, idare, kültür ve fikir hayatı üzerine pek az kişinin farkına vardığı bir ölçüde tesir etmişlerdir.

... İncelememizin verdiği sonuca göre, Enstitüler, fikrin kendisinde ve Enstitülerin kuruluşunda veya işleyişinde bulunan bir sakatlıktan dolayı değil, dışarıdan gelen amiller yüzünden çökertilmiştir. (...) Enstitülerde kaydedilebilecek kusurlar (ki bunların çoğu dış şartların yarattığı şeylerdi) ayrıntılara aid ve zamanla, tecrübelerin artması ile düzeltililebilecek cinsten olan kusurlardı. Hâlbuki Enstitülerin çökertilmesine çalışan kuvvetler, daha Enstitülerin gelişme yılları içerisinde, dışarıda olduğu kadar içeride de harekete geçmişlerdi...

Bugünkü şartlar içerisinde, Kemalizm devrimciliğine dönerek güvenle yürümek için, eğitim işlerini yönetecek olanların çok daha fazla realist olmaları, halkın da realiteleri eskisinden daha iyi kavraması gereklidir. Bu incelemede görüleceği gibi, Kemalizmi benimsemiş görünen birçok kimselerin gösterdikleri kararsızlık, korkaklık veya kendi çıkarını koruma eğilimleri, Türk olan (...) yerli olan (...) bir eseri, kökü dışarıda ve toplum yıkıcısı olarak gösteren hilebazlara müthiş kolaylık hazırlamış, buna birçok vatandaşların gözü bağlı, inanmalarına sebep olmuştur. Bu hallerin gelecekte yine görülmeyeceğini garanti edecek hiçbir şey yoktur. Geçmişini tecrübelerine bakarak, bu çeşit teşebbüslere karşı uyanık olmak, yalnız Türk eğitiminin önderlerinin değil, Türk ulusunun ve devletinin bağımsız yaşaması ve yükselmesi ülküsüne bağlanmış olan her insanın ödevidir.

Fay Kirby - Temmuz 1961 - Kanada

Kaynakça

- Altunya, D. N. (2009). *Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış*. İstanbul: Köy Enstitülerinin Araştırma ve Eğitimi Geliştirme Derneği - Umur Matbaacılık.
- Apaydın, T. (2014). *Köy Enstitüsü Yılları*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Aysal, D. N. (2005). Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 35-36, 267-282.
- Başoğlu, İ., & Yılmaz, Y. (2023). Lâdik Akpınar Köy Enstitüsü Özelinde Köy Enstitülerinde Kültür Dersleri Öğretimi. *Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 253-277.
- Baykurt, F. (1997). *Unutulmaz Köy Enstitüleri*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- BirGün. (2025). *Eğitim/ Vedat Milor'dan özel okul fiyatlarına kinayeli yorum: Öğretmen listesi paylaştı*. 08.02.2026 tarihinde BirGün Gazetesi Web sitesi: <https://www.birgun.net/haber/vedat-milordan-ozel-okul-fiyatlarina-kinayeli-yorum-ogretmen-listesi-paylasti-658961> adresinden alındı
- Işın, E. (2012). *Düşünen Tohum Konuşan Toprak Cumhuriyet'in Köy Enstitüleri 1940-1957*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kirby, F. (1962). *Türkiye'de Köy Enstitüleri (Colombia Üniversitesinde Yapılmış Doktora Tezi)*. Ankara: Rüzgarlı Matbaa.
- Makal, M. (1950). *Bizim Köy*. Varlık Yayınları.
- Taner, M., & Başal, H. A. (2009). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye'de İlköğretimde ve İlköğretime Öğretmen Yetiştirmede Niceliksel ve Niteliksel Gelişmeler. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4(1), 139-154.
- Tonguç, E. (1970). *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Yıldız, N., Akandere, O., & Kurt, E. (2024). Köy Enstitüleri'nde Sosyal ve Kültürel Faaliyetler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 49, 807-844.

KÖY ENSTİTÜLERİNİN KISA TARİHÇESİ

Erdal Atıcı

Yüzde 80'i Köylerde Yaşayan, Okumaz Yazmaz Bir Toplum...

Cumhuriyetimizin en büyük eğitim devrimi; yüzyıllarca karanlığa ve ilkel yaşama terk edilmiş Anadolu köylüsünü kurtarma ve canlandırma hareketi olan köy enstitüleridir...

Cumhuriyet ilan edildiğinde Türk ulusunun yüzde 80'i köylerde yaşıyordu. Ama köylerde ne okul vardı, ne de öğretmen. Koca bir ulusun kapısı yüzyıllardır, yalnız vergi ve asker toplamak için çalınmıştı. Köylüler sıtma, verem, trahom gibi hastalıkların pençesine düşmüş kıvranıyordu. Dahası hastalıklardan daha büyük tehlike toplumda yaygın olan cehaletti.

Atatürk ve Cumhuriyeti kuranların en büyük savaşı cehaletle savaş olacaktı. Okuma yazma oranı bakımından ülkede durum içler acısıydı. Bin kadından yalnızca 5'i okuma yazma biliyordu, erkekler biraz daha şanslıydı; yüz erkekten 7'si okuryazardı. Okuryazar olanlar, genelde şehirlerde yaşamaktaydı. Kadın - erkek, köy - şehir arasındaki uçurum çok derindi. Ülkemizde 40 bin köy vardı bunların neredeyse 37 bininde okul ve öğretmen yoktu. Köylere doğru dürüst ulaşım sağlanamıyordu. Kendi yazgılarına terk edilen köylüler ilkel tarımla karınlarını doyurmaya çalışıyorlardı. İki bin yıl önce Sümerlerin kullandığı kara saban köylülerin üretim aracıydı.

“Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür...”

Kurtuluş Savaşı devam ederken, Mustafa Kemal Paşa, TBMM'de, 1 Mart 1922'de milletvekillerine şöyle sesleniyordu: *“Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok gönenç, mutluluk ve serveti hak eden ve layık olan köylüdür. Bundan ötürü, TBMM Hükümetinin ekonomik siyaseti bu temel amacı gerçekleştirmeye yönelmiştir...”*

Kemal Paşa, bu sözleri söyledikten sonra sosyal devrime çağrı anlamına gelecek, şu sözlerle devam ediyordu: *“Efendiler diyebilirim ki, bugünkü felaket ve sefaletin biricik nedeni bu gerçeği görmemiş olmamızdır. Gerçekten, yedi yüzyıldan beri dünyanın çeşitli taraflarına göndererek kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığı-*

mız ve yedi yüzyıldan beri emeklerini ellerinden alıp savur-

ganlık ettiğimiz ve bunun karşılığında daima küçük ve hor görerek karşılık verdiğimiz ve bunca özveri ve iyiliklerine karşı nankörlük, küstahlık, zorbalıkla uşak derecesine indirmek istediğimiz bu gerçek sahibin huzurunda tam bir utanç ve saygı ile gerçek yerimizi alalım...”

Mustafa Kemal Paşa'nın amacı Cumhuriyetle birlikte sosyal sınıflar arasındaki farkı kaldırmak, sınıfsız ayrıcalıksız bir ulus yaratmaktı. O halde, büyük kitlenin yaşadığı köyleri, içinden canlandırarak, köy-kent arasındaki derin uçurumu kapatmak, ülkenin zenginliklerinden yoksul halkı da yararlandırmak gerekiyordu. Bunun en önemli yolu, hurafelerden arındırılmış, bilimsel yol ve yöntem izleyen, aklın öne çıktığı, parasız, ulusal, laik, çağdaş bir eğitimdi...

Eğitim Alanında Gerçekleştirilen Büyük Devrimler

Cumhuriyet kurulduktan sonra en önemli devrimler eğitim alanında gerçekleşti. Eğitim Birliği Yasası (1924), Şeriat ve Vakıflar Bakanlığının kaldırılması (1924), Medreselerin kaldırılması (1925), Yeni Abece'nin kabul edilmesi (1928), Karma Eğitime Geçilmesi (1929), Arapça derslerine son verilmesi (1929), din derslerinin kaldırılması (1930'da şehir okullarından, 1939'da köy okullarında)

1935 yılına gelindiğinde eğitim alanında bazı ilerlemeler sağlansa da; Atatürk'ün kafasındaki eğitim devrimi hala gerçekleştirilememişti. 1921 - 1935 yılları arasında 18 Milli Eğitim Bakanı, 8 İlköğretim Genel Müdürü değiştirilmiş ama istenen sonuç alınamamıştı. Vasıf Çımar, Mustafa Necati, Dr. Reşit Galip gibi kimi Milli Eğitim Bakanları başarılı olmuştu; ama onların da dönemleri kısa sürmüştü.

Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç...

Atatürk, Kurtuluş Savaşında yakından tanıdığı, bir kurmay subayı Milli Eğitim Bakanlığına getirdi. Böylece köy enstitüleri sürecine gidecek olan dönemi Saffet Arıkan'la başlatmış oldu. Arıkan, o güne kadar eğitim alanında makaleler, kitaplar yayınlayan, yazılar yazan İsmail Hakkı Tonguç'u İlköğretim Genel Müdürlüğüne getirdi.

Tonguç, önce sorunu yerinde saptamak için geniş bir anket uyguladı ve bir rapor hazırladı. “Eğitim Muhtırası” denilen raporun özü şuydu: Geleneksel okullarla, yollarla ve yöntemlerle köylüyü canlandırmak olanaklı değildi. Kimi

köylerde bulunan geleneksel okul köylünün yaşamını de-ğiştirememiştir. Ayrıca, öğretmenler köylerde çalışmak istemiyorlardı. Gidenler de kısa zamanda şehirlere tayin istiyorlardı. Sorun yalnız köyler de değildi; bir de nüfusu 150'den küçük mezralar vardı. Oralara öğretmen yetiştirmek yılları alabilirdi. Buna karşı derhal bir şeyler yapmak gerekti.

1936 yılında, ilk olarak, Atatürk'ün önerisiyle "Eğitmen Kursları" açıldı. Askeriliğini çavuş ve onbaşı olarak yapmış köylü çocukları sekiz aylık bir kurstan sonra nüfusu 150'nin altındaki mezralara gidecekler, köylülerle birlikte kendi okullarını yapacaklar ve 3. Sınıfa kadar öğrenci okutacaklar, o çocuklar 4.5. sınıfları daha büyük köylerde tamamlayacaklardır.

Eğitmen Kursunu tamamlayan öğretmenlerin gittikleri okullarda başarılı olmaları, gittikleri köylerde köylülerle birlikte okullarını yapmaları, örnek tarım bahçeleri kurmaları, tarımda, sağlıkta ve teknik işlerde önderlik yapmaları Tonguç'u yüreklendirdi. Köy enstitülerini açma çalışmaları hızlandı. Saffet Arıkan Atatürk'ün ölümü üzerine başkanlıktan ayrıldı yerine gelen Hasan Âli Yücel çalışmaların aynı hızda sürdürülmesini istedi.

Hasan Âli Yücel ve Köy Enstitüleri Kanunu

Tonguç'un mimarlığını yaptığı "**3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu**", Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in üstün gayretleri sonucunda 17 Nisan 1940'ta TBMM'den geçti ve köy enstitüleri kurulmaya başlandı.

3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanununda; *köy enstitülerinin; İlköğretimin gereksinme duyduğu öğretmeni yetiştirmenin yanında, köyde çalışacak sağlık memuru, ebe, ziraatçı gibi elemanları yetiştirme görevi bulunuyordu.* Kanunla birlikte köye yarayışlı meslek uzmanları gidecekti.

Bunların yanı sıra enstitüler, **"halkın toplumsal, kültürel ve ekonomik yetersizliklerini gidermek, sağlık sorunlarını çözümlenmek, onları iyi ve üretici birer yurttaş olarak eğitmeye çalışmak görevlerini de üstlenmişlerdi."**

Enstitüden Mezun Olan Öğretmenin Görev ve Yetkileri

Enstitüden mezun olan öğretmenlerin görev ve yetkileri "**4274 Sayılı Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu**"nun 10. Maddesinde belirleniyordu. Bu madde Köy Eğitmen ve Öğretmenlerinin görev ve yetkilerini ikiye bölüyordu. Eğitmen ve öğretmenler; okul ve kurslarla ilgili işleri görecekler ve köy halkını yetiştireceklerdi. (Yay. Haz. Aydoğan, 2000, s. 137, 138, 139)

4274 Sayılı Yasa köy enstitülü öğretmenlere köye yalnızca modern tarım ve teknoloji götürün demiyordu, aynı zaman-

da, öğretmenlerden köyün milli kültürünü yükseltmelerini, çağın koşullarına göre sosyal hayat bakımından da yetiştirmelerini istiyordu. "**Milli bayram günlerinde, okulun açılış günlerinde mahalli ve milli adetlere göre kutlanan iş günlerinde törenler yapmak ve bunları, halk türkülerini, oyunlarını, marşları ve müzik aletleri esas tutulmak suretiyle tertip, tanzim ve idare etmek; köy halkını radyodan azami derecede faydalandırmak**" (A.g.e, 4274, 10. Madde, B. 1)

4274 köyün sosyal ve ekonomik hayatını değiştirecek panayır, sergiler, pazar yerleri, fuar, müze gibi yerler kurulmasını, kurulmasına yardım edilmesini de öğretmene görev olarak veriyordu. (4274, 10. Madde, B.2)

Bu yasa köy enstitülü öğretmenlere köy sınırları içinde ve yakın çevrelerde bulunan tarihi eserlerin ve memleket güzelliklerini oluşturan doğal ve teknik değere sahip eserlerin onarılması, korunması, yine nesli tükenmekte olan bitki ve hayvanların saptanması görevini vermektedir. (4274, 10. Madde B.3)

Bugün bile kesin olarak saptanamayan nesli tükenmekte olan bitki ve hayvan türlerinin saptanması görevinin öğretmenlere verilmesi köy enstitülerinin aynı zamanda "**çevreci kurumlar**" olmasına en güzel örnekti.

Köy enstitülü öğretmenlerin bir görevi de, halkın genel menfaatleri, devletin geleceği, dirligi ile ilgili imece, asker ailelerine yardım, orman ve köy yangınlarını söndürme, ortaklaşa ziraat ve nakil araçları edinme ve her türlü kooperatif kurma ve işletmek konusunda köylülerle işbirliği yapmaktı. (4274, 10. Madde B.5)

Yine çevresine göre, köy enstitülü öğretmen; öğrencileri ve köy gençlerini yüzücü, atıcı, avcı, kayakçı, binici, bisiklet, traktör, motosiklet sürücüsü gibi canlı vasıflarla yetiştirmek için gereken her türlü girişimde bulunacak, mümkün olan önlemleri alacaktı. (4274, 10. Madde B.6)

Madde izahının bir bölümünde, köyde yapılacak işlerin pek çok olduğunu, saymakla tükenmeyeceğini anlattıktan sonra "**40.000 köyün içi ve dışı değiştirilecek, yeniden kurulacaktır. İş büyüktür ve tek tek kalırsak cürmümüz bu işlere yetmez. Kendi köyüm demeden köylerimizin hepsinin işlerine birlikte saldırmak, yapılacak işleri birden ve birlikte yapmak gereklidir.**" demektedir.

"Öğretmenler öğrencilerine harcadığı emeği ana ve babalarına da cömertçe harcamalıdır..."

10. Maddenin; A ve B bölümlerine baktığımız zaman köy eğitmen ve öğretmenlerinin, öğrencilere harcadıkları emeği ana ve babalara karşı da cömertçe harcamaları istenmekte,

öğrencilerin ruhuna ektikleri tohumları, ana ve babalarının idrak ve zihniyetlerine de tutturdukları, filizlendirdikleri zaman köyün hareketleneceğini, canlanacağını ifade edilmektedir...

Yasanın geneline baktığımız zaman, köy eğitmen ve öğretmenine bir ışık, ışık malzemeleri, köy örnek tarım arazisi, bu arazide kullanılacak malzemeleri vereceğini görüyoruz. Yine örnek tarım arazisinde kullanacağı tohumu, fidanları devlet verecekti. Öğretmen devletin verdiği arazi ve ışıkta köylülere örnek tarım ve köyde kullanılacak malzemeyi üretecek, köylülere önderlik edecekti. Böylece çağın modern tarımı öğretmen aracılığıyla köylerde de uygulanmaya başlayacaktı.

Köy Enstitüsünden Mezun Öğretmenler Görevlerini Tam Olarak Yaptılar mı?

Yasayı ana hatlarıyla inceledikten sonra, köy enstitülerinde yetişen öğrencilerin okullarını bitirdikten sonra, köylerinde acaba bu görevlerini tam olarak yapabildiler mi? sorusu akla gelebilir! Bu sorunun yanıtını almak için köy enstitüsü mezunlarıyla ilgili araştırma, soruşturma, anlatılar, yazılar ve anılara bakmak gerekiyor...

Örneğin, Eskişehir - Çifteler Köy Enstitüsü Müdürü Rauf İnan, ilk mezunların ardından şunları söylüyor: *"Bu öğrenciler dersler görmüşler, çok, çok okumuşlar, tarla ekmiş, biçmişler, kerpiç kesmişler, tuğla dökmüş, pişirmişler; binarlar, elektrik, değirmen özeği (santrali) yapmışlar, ağaç dikmiş, bağ, bahçe kurmuşlar, onlara bakımı öğrenmişler; saz, mandolin çalmışlar, bisiklete. Motosiklete binmişler, hayvan bakmışlar, at arabası, kimileri traktör, biçer-döver kullanmışlar, kooperatifte çalışmışlar, eğlenceler, temsiller düzenlemişlerdir; halay, horon, zeybek oynamış, türküler, şarkılar; marşlar söylemişler; kimileri koşuklar (şiiirler) yazmışlar, tartışmalara katılmış, arkadaşlarını, kimi kez öğretmenlerini, yöneticileri bile eleştirmişler, başka ensti-*

tülere gidip bina yaparak yardımda bulunmuşlar, yurt içinde inceleme gezileri yapmışlar, yurt, ulus, dünya görüşlerini genişletmiş, kişiliklerini geliştirmiş, sürekli okumaya, özgür düşünmeye, konuşmaya, karar vermeye, verdikleri kararı uygulamaya, ulusun, yurdun, dünyanın sorunlarını, olaylarını izlemeye, iyiliklerden, doğruluklardan, güzelliklerden, değerlerden yana olmaya, eğriliklere, yanlışlıklara, olumsuzluklara karşı çıkmaya alışmışlar, öğrencileri karşısında onlara nasıl davranılacağını yaşayarak görmüşler, eğitimi, öğretimi, eğitim, öğretim işlemini kavramışlar; ilgi alanlarını genişletmişler, gördüklerini anlama, anlamlandırma, düşündüklerini anlatma, yazma becerilerini edinmişlerdir". (İnan, 1988, s. 216)

Özgün biçimiyle yalnızca 6 yıl yaşayabilen bu kurumlarda: Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Talip Apaydın, Mehmet Başaran, Dursun Akçam, Ümit Kaftancıoğlu, Osman Şahin, Adnan Binyazar, Abdullah Özkucur, Mustafa Aydoğan, Ali Dündar, Osman Bolulu, Şevket Yücel gibi birçok şair ve yazar, 50'nin üzerinde parlamenter, yüzlerce bilim insanı, sanatçı yetişti.

Köy enstitülerinin kuruluşunun 86. Yılında; dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü, unutulmaz Milli Eğitim Bakanları: Saffet Arıkan ve Hasan Âli Yücel'i, enstitülerin kurucusu, kuramcısı ve uygulayıcısı İsmail Hakkı Tonguç'u, enstitü müdürlerini, öğretmenlerini ve alın terleriyle bozkırı yeşertme savaşına katılan köy enstitülü öğrencileri saygıyla anıyorum.

Kaynaklar:

1. (Aydoğan, Mustafa. (Yay. Haz), *Köy Enstitüleri ile İlgili Yasalar, Cilt I*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 2000)
2. İnan, Rauf. *Bir Ömrün Hikâyesi*, Öğretmen Yayınları, Ankara 1988)

Hasanözü Köy Enstitüsü öğrencileri, yıl çalışırken... (Fotoğraf: İsmail Hakkı Tonguç)

KÖY ENSTİTÜLERİNİN ANILARDA KALMAMASI İÇİN TEMEL SORUNLAR

Erhan Nalçacı¹

Köy Enstitüleri Cumhuriyet tarihinin çok değerli bir parçasıydı ve halen üzerinde sayısız toplantı yapılıyor, kitaplar yazılıyor. Ancak çoğu kez bu önemli eğitim deneyimi sığ bir analiz için gömülüyor ve bir anı üretiminden öteye gitmiyor.

İnsanlık tarihi sınıflı toplumlara geçilmesinden itibaren sınıf mücadeleleri tarihidir ve sınıfsal bir analiz olmadan hiçbir toplumsal olgu yüzeysel bir şekilde ele alınmaktan kurtulamaz. Köy Enstitüleri üzerine yapılan tartışmaların da başına aynı şey gelmiş gözüküyor.

Bu yazıda Köy Enstitüleri tartışmasına ilişkin temel sorunları aşmak için bir yöntem denemesi yapılacaktır.

1-Köy Enstitülerinin kuruluş ve yıkılışını Türkiye'nin ilericilik/gericilik kavgası içine oturtmak zorundayız

Her devrim kendine özgüdür ama bu onu tarih içinde genellenemez yapmaz. Eğer bir tarihçi toplumsal olayları özü itibarıyla genelleiyemiyorsa olgular üzerinde düşünme yeteneğini büyük ölçüde yitirmiş demektir.

1923 Devrimi dünya tarihi içinde bir burjuva devrimi niteliği taşır. Bu haliyle feodalizme, hanedanlığa, emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı toplumu ileriye doğru sıçratan bir hamle anlamına gelmiştir. Laiklik, yurttaşlık, kadın erkek eşitliği, toplum katılımı, iktisadi ve siyasi bağımsızlık, aydınlanma hamlesi, ne dersiniz devrimin bu içeriği olmadan Köy Enstitüleri'ni anlayamayız. Köy Enstitüleri bu kavramların yeşermediği ve desteklenmediği bir toplumda düşünülemez çünkü.

Toplumun %80 kadarının köylerde yoksulluk ve cehalet içinde yaşadığı 1900'lerin ilk yarısında bu hedeflere köye müdahale etmeden ulaşamazsınız, modern bir emek gücü, bağımsız bir Türkiye, aydınlanmış bir Türkiye yaratmanız mümkün olmaz.

Öte yandan burjuva devrimleri gerçekleşikten bir süre sonra kendi içinde bozulmaya ve gericileşmeye başlar. Bugün geldiğimiz ve Cumhuriyet'i ortadan kaldıran gericiliğin ulaştığı yer bu konudaki tartışmaya bir nokta koyuyor zaten.

İki nedenle burjuva devrimleri sürerken içinden karşı-devrimci kalkışma ivme kazanır.

Bunun ilk nedeni, sermaye sınıfı serpildikçe kendi biriki miyle birlikte nüfus olarak büyüyen emekçi sınıflardan çe-

kinmeye başlar ve aydınlanma-laiklik, eşitlik vb. onlar için yük haline gelir.

İkincisi, her tarihsel dönemde özellikleri değişmekle birlikte, emperyalizm çağında sermaye sınıfı ya emperyalizmle iş birliği yapar ve bir bağımlılık ilişkisi geliştirir ya da kendisi emperyalist yayılmacılığı tercih eder. Her iki durum da karşı-devrimciliğin başlıca zeminini oluşturur. Bu genellemeyi bütün burjuva devrimleri için yapmış olmakla birlikte Türkiye'nin bu konuda ibret verici bir örnek haline geldiğine tanıklık ediyoruz.

Ancak burjuva devrimlerini doğal olarak izleyen ilericilik/gericilik kavgasında her ülkenin kendisine özgü yanları olur. Türkiye'de de bu şekilde ilerlemiştir.

1923 Cumhuriyet Devrimi'nin kahramanları Osmanlı Devleti'nin son döneminde feodalizmden görece bağımsız maaş aldıkları işlere sahip ve sermayenin bir birikim sağladığı kentlerde yetişmiş genellikle askerler ve devlet memurlarından oluşan kadrolardı. Bu küçük burjuva kökenli kadroların önemli bir kısmı devrimciliklerini korudular.

Bir yandan sermaye sınıfı yavaşça büyümeye ve gelişmeye başlamıştı ve kendi siyasi kadrolarını günün ihtiyaçlarına göre devreye sokuyordu.

Ancak 1923 Devrimi'nin konumuzla da ilgili çok önemli bir sorunu bulunuyordu. Her burjuva devrimi sonuçta köylerdeki feodal sınıfları ve toprak ağalarını temizlemeyi programına yazar. Ancak 1920'lerden başlayarak 1940 ve 50'lerde bu operasyonun aracı olan toprak reformu bir türlü yapılamadı. Oysa toprak reformu köye bağlı toplumsal direnci ve gericiliği kırmanın başlıca araçlarından biriydi.

Toprak reformu tasarlanmasına rağmen bir türlü yapılamıyordu, çünkü toprak ağalarının temsilcileri kurucu kadroların içine katılmıştı. Son derece kaypak bir sınıf olarak bir yandan kapitalist ilişkiler kuruyor ve sermayeleşiyor, rüzgârın esişine göre bir yandan emperyalizmle iş birliği yaparken bir yandan devrimi destekliyorlardı.

Devrimin karşı-devrim tarafından yenilmeye başlamasında toprak ağalarının tasfiye edilememesi ve düzen unsuru haline gelmeleri büyük bir rol oynadı. Bu, Köy Enstitüleri daha çok tazeyken özünün değiştirilmesi ve en nihayet ortadan kaldırılmasında çok etkili oldu. Toprak ağaları/köy kökenli kapitalist çiftçiler topraksız ve yoksul köylünün aydınlanmasını istemiyorlardı.

¹ Prof. Dr., Türkiye Halk Temsilcileri Meclisi Yürütme Kurulu

Bir diğerk önemli neden ise, sermaye sınıfının siyasi ve iktisadi bağımsızlık yerine emperyalist devletlere bağlanmayı tercih etmesiydi.

Oysa, Köy Enstitüleri bir ulusal devletin kendi bağımsızlığı için özgün bir eğitim ve kadro programı yürütmesi anlamına geliyordu. ABD'ye bağımlılık özgün iktisadi gelişmeyi ve bağımsız duruşu ortadan kaldırdı, yerini uluslararası alanda devinen şirketlerin çıkarlarını savunan emperyalist devletlerin yönlendirmesi aldı.

Bu olaylar Köy Enstitüleri'ni kuran kadroların tasfiye edilmesi ve kapatılmasıyla üst üste çakıştı, İmam Hatip okullarının açılması ile benzer zamana denk geldi.

Köylüler emperyalizmin yönlendirmesi ile geçilen çok partili sistemde sağcı sermaye partilerinin oy deposu haline geldiler. Hatta onları düzene çekebilmek için büyük toprak sahiplerinin mülküne dokunulmadan kıraçtaki hazine arazileri topraksız köylüye 1960'lardan sonra dağıtıldı.

2-Cumhuriyet'in kurulmasına destek veren Sovyetler Birliği'nin Köy Enstitülerinin kurulmasına katkısı oldu mu?

Bu bir tarih araştırma sorusu ve yürüttüğümüz tartışma için çok gerekli değil. Yine de kısaca değinelim.

Köy Enstitüleri'nin tarihinde Batılı eğitim bilimcilere ve Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki ilerici kadrolara yer verilir, ancak 1940'lı yıllara kadar 1923 Devrimine destek olan ve ileri çeken Sovyetler Birliği'ne yer verilmez. Bundan bahsetmek yasaklanmış gibidir.

Oysa Milli Eğitim Bakanlığı kadrolarından Nafi Atuf Kansu 1920'lerde bir heyetle Sovyetler Birliği'ndeki eğitimi araştırmış, rapor hazırlamıştır. Birçok kadro Sovyetler Birliğini ziyaret etmiş ve kuruluşu ilham alacak şekilde incelemiştir.

1930'larda İnönü'nün Sovyetler Birliği'ni ziyaretinden sonra Türkiye Sovyetler Birliği'nden sonra planlı devletçi ekonomiye geçen ikinci devlet olmuştur. Sovyet planlamalarının da katkısıyla bu ilk plan büyük bir zaferle sonlanmıştır.

Ancak Sovyet modeli sadece sanayileşmeye dayanmıyordu, aynı zamanda kırsal kesimde toprak ağası/kapitalist çiftçi karışımı bir sınıfın tasfiyesi ve köylünün üretim kooperatiflerinde bir araya gelmesiyle gitmişti. Türkiye demin söylediğimiz gibi sınıfsal özellikleri nedeniyle köylerdeki gericiği tasfiye edecek hamleyi yapamadı.

Dolayısı ile işin özü kaçmış oldu. Yine de politeknik eğitim gibi bazı ilham kaynakları alınmış olabilir. Bunu araştırmacıların özenli ellerine bırakıyoruz.

3-Köy Enstitüleri deneyimi nasıl tekrar ete kemiğe bürünecek?

Köy Enstitüleri ile ilgili başlıca tartışma günümüzde bu değerli deneyimin tekrar nasıl ayağa kalkacağı ile ilgilidir.

Bir kez sınıfsal analize başlayınca işlerin iyi kadrolar kötü kadrolar arasında olmadığını nesnel zemindeki değişimin her olguya izin vermeyeceğini fark ederiz.

Dolayısıyla bu düzenin içinden iyi Milli Eğitim Bakanlığı kadrolarının çıkmasını beklemek boşuna olacaktır.

Aksine bugün bütün çocuklar sermaye tarafından ağır bir suistimale uğratılıyorlar.

Bir kere çocuk işçilik bir ucuz emek gücü olarak yaygınlaşıyor ve resmileşiyor. Devletin doğrudan çocukları patronlara sunduğu bir acımasızlıkla karşı karşıyayız. İkincisi, çocuklar küçük yaşlarından itibaren tarikatlar ve resmi kurumlar tarafından dogmatik bir eğitime tabi tutuluyorlar. Üçüncüsü, sosyal medya tekelleri çocukları bağımlı ve tek yönlü hale getiriyor.

Bu listeyi uzatmak mümkün, eğitimin piyasalaşması, madde bağımlılığı, yoksul aile bireyi olarak yaşamak vb.

Ayrıca köy yaşantısı artık belirleyici değil, oranlar tersine döndü ve toplumun %80'i artık kentlerde yaşıyor. Toplumda nüfus olarak belirleyici sınıf kentli emekçiler olarak karışımıza çıkıyor.

Köy enstitüsü deneyiminin gelecekte kurulacak topluma uyarlanması şu şekilde özetlenebilir:

Kuramsal ve teknik eğitimin bütünleşmesi,

Çocukların çok yönlü olarak yetişmesi,

Toplumun geleceğine duyulan sorumluluk ve inanç.

Bu üç kavramın eğitimde karşılık bulabilmesi için bir emekçi cumhuriyete ihtiyacımız var. Bağımsız, laik, toplumsal eşitliğin yaşama geçtiği, toplumun bayrağında tekelin kârı değil, halkın refahı ve mutluluğunun yazdığı, aydınlanmacı bir toplumsal yapı.

İşte böyle bir zeminde Köy Enstitüleri deneyimi bir üst düzeyde yaşar, ona emek vermiş olanlar onurlandırılır.

KÖY ENSTİTÜLERİ YIKICISI YALANCILARIN YALANLARI!

Nazım Mutlu

Çok kısa süren yaşamlarına karşın eğitim tarihimizin en özgün, en özgür, en demokratik, ulusal gereksinmelerimize en uygun ve haklarında en çok sözlü-yazılı çalışma yapılan eğitim kurumlarımızın başında Köy Enstitüleri vardır.

Düşünsel temelleri İmparatorluğun son yıllarına, Cumhuriyet öncesine uzanan, ama daha somut adımlarını 1921'deki Maarif Kongresi, 1924'teki Öğretim Birliği (Tevhid-i Tedrisat) Yasası, 1926-1927'de açılmaya başlanan Köy Öğretmen Okulları (Denizli ve Kayseri), 1928'deki Millet Mektepleri, 1936'daki Köy Eğitimcileri Yasası gibi atılım ve uygulamalarda gördüğümüz Köy Enstitüleri, “*Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek*” amacıyla 17 Nisan 1940'ta çıkarılan 3803 sayılı yasayla eğitimci yetiştirme kurslarının ardılı olarak kurulurlar. Yedi yıl içinde dengeli biçimde yurdun bütün bölgelerine serpiştirilen 21 Köy Enstitüsü, bir ulusun üretimle iç içe geçmiş bir eğitim dizgesiyle nasıl kalkınabileceğinin bize özgü en özgün örneğidir. Uygulamanın özgünlüğü, yalnız kendi eğitim tarihimiz açısından değil, dünya eğitim tarihi açısından da aynı değerdedir.

KÖY ENSTİTÜLERİ'NE SALDIRILARIN ETİK BOYUTU

Ancak sözde “demokrasi”ye geçişimizin başlangıcı olarak bilinen 1945 sonrasının çok partili yaşamıyla birlikte ülkemizde gemi azıya almaya başlayan karşıdevrim güçleri, Cumhuriyet'in en kapsamlı kurumlarından olan Köy Enstitüleri'ne karşı başlatılan cadı avının özneleri olarak benzer savlarla bu kurumların duvarlarını çatırdatmaya başladılar. Gerçek amaçları bilimsel karma eğitimden dille ilgili atılımlara, giyim kuşamdan hukuksal düzenlemelere dek Cumhuriyet'in bütün devrimlerini adım adım ortadan kaldırıp Osmanlı'nın saray odaklı tekerkli siyasal sistemine dönmek olan söz konusu çevreler, en yakın saldırı noktası olarak Köy Enstitüleri'ni gözlerine kestirdiler. Onlara göre Köy Enstitüleri yüzünden *vatan elden gitmektedir, komünizm gelmektedir, ahlakımız bozulmaktadır, millî kültürümüz, dilimiz, tarihimiz yok olmaktadır vb!*...

Onlara göre amacı meşrulaştırmada halkı inandırmak için kullanılacak en elverişli saldırı gerekçeleri o gün bu gündür değişmemiştir.

Bu çizgide yer alanların bir bölümünün siyasal kimliklerinde İslamcılığın, bir bölümünde de Türkçülüğün/Turancılığın ağır bastığı görülür. Bir bölümünün düşünsel haznesinde her iki siyasal çizgi de eşit orandadır. Bir tür Türk-İslam bileşiminin psikolojik gücüyle önce enstitü engelini, sonra sıradakileri kaldırmak!...

Bu kamptaki bileşenlerin herhangi bir biçimde konuyu nesnel olarak araştırma, sağlam kaynaklara dayandırma gereği duymadan masa başında üretip dolaşıma soktukları yalanlar sarmalında hırpalanıp yok edilen en önemli kurumlar Köy Enstitüleri'dir.

Açılışlarından kapatılışlarına, ders izlencelerinden öğretmenlerine, yöneticilerinden mezunlarına dek bir dolu söylence ve yalanla bu kalkınma ve aydınlanma kurumları yok edildi. Oysa bu eğitim kurumlarımıza ilişkin en çıplak gerçeklik, onları öncekilerden, sonrakilerden, benzerlerinden ayrı bir yere koymak için fazlasıyla yeterlidir: Başlangıcından günümüze, eğitim tarihimizin hiçbir aşaması, hiçbir kurumu, Köy Enstitüleri denli söze ve yazıya konu olmamıştır. Dolayısıyla onların büyüklüğünü anlatan en önemli gösterge budur ama aynı zamanda kötüye kullanılan, sömürülen konu alanı da işin bu yanındır ne yazık ki.

Karşıdevrim kampının öncü serdengeçtileri, insaf ve vicdan ölçülerinin ötesinde enstitülere karşı ağır suçlamalarda bulunurlarken yönetici ve öğretmenlerini “*kızıl soytarı, kızıl Moskova uşağı, yerli kızılıklar, akşamcı yarasalar, berduşlar, Kremlin köleleri, kızılbaşlar, satılmış itler sürüsü...*” gibi ağır, ahlak dışı benzetmelerle karalarlar. Enstitü öğrencilerini de “*Yücel-Tonguç veletleri, piçler, Ethem Nejat-Tonguç Baba dölleri, kızıl uşaklar...*” gibi aşağılayıcı, sövgü dolu sözlerle nitelerler.

SALDIRININ NEDENLERİ

Buna karşın kimileri küçümseme, bu eğitim kurumlarına dudak bükme biçiminde soldan ya da “sol” görünümü liberal çevrelerden saldırıların olduğu da bir gerçektir. Ancak enstitülere özellikle 1940'lı, 50'li, 60'lı ve 70'li yıllarda yapılan saldırıların oldukça kapsamlı olması ve çoğu kez bel altı düzeysizliğine dek inmesi, onların varlığından ürken, korkan çevrelerin kin ve nefretle dolu bir telaş içinde olduklarını gösterir.

Köy Enstitülerimizin Cumhuriyet’le başlayan laik, bilimsel, halkçı, aydınlanmacı ve üretim odaklı karma eğitim sisteminin yalnız ülke sınırları içinde değil, dünya ölçeğinde en başarılı örneklerden olması, 2. Dünya Savaşı’nın bitimiyle birlikte Atlantik ötesinden kurgulanan karşıdevrimci dönüşüme ayak bağı olacak bir gelişmedir. Bu nedenle Soğuk Savaş kurgusuyla ülkemizin hızla ve hoyratça harcanan ilk kurumları Köy Enstitüleri olmuştur. Ardından öbür ulusal kalkınma kuruluşları ve üretim alanları (fabrikalar, tarım ve hayvancılık, yeraltı-yerüstü doğal kaynaklar...) gelir. Sonra bunlara nitelikli insan kaynağımızın iç ve dış göçü eklenir. Dolayısıyla enstitüler özelinde tanık olunan bütün yıkıcı çalışmalar, emperyalizmin bütünlüklü ve uzun erimli bölgesel tasarımının en önemli parçasıdır. Sorunu bu bütünlüklü tasarımdan yalıtarak değerlendirmek, büyük fotoğrafin görülmesini önlür.

SALDIRIDA KULLANILAN SİLAHLAR!

Enstitülere yöneltilen her türden saldırının temel kaynağı yalanlardır. Bu yalanların bir bölümüne göre Köy Enstitüleri komünizm yatağıdır! Buralarda cinsel ahlaksızlığın birçok örneği görülmüştür! Yöneticileri vatan haini, ordu ve asker düşmanı, özellikle “milli ve manevi değerler” karşıtıdır! Bu okullarda içki partileri düzenlenir, güzel kız öğrencilere sakilik yaptırılır!

Yalancılıkta hızını alamayan dönemin saldırganlarından biri, İ. Hakkı Tonguç’un bu okullardaki öğrencilere silah dağıttığını bile söyler, kısa süre sonra gerçekleştirilmesi tasarlanan “devrim” sırasında kullanılması için!

Söz konusu yalanlara sayısız çarpıtma da eklenince eğitim tarihimizin kabaca 1940-1954 arasında ilişkin oldukça kirli, ahlak dışı bir “yazın” alanı oluşur. Bu alanın öznesi olan karşıdevrim güçlerinin bütün yıkıcı çalışmalarını; 1. Milli Eğitim Bakanlığı, 2. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 3. Basın-yayın ayağıyla eşgüdüm içinde sürdürdükleri görülür. Yıkıcılar, günümüzde ve yakın tarihimizde Cumhuriyet devrimlerine karşı girişilen bütün kalkışmalardakine benzer biçimde aralarında görev dağılımı yapmışlar, görevlerini eşgüdüm içinde yerine getirmişlerdir.

KISA SÜREDE ULAŞILAN BAŞARI ÖRNEKLERİ

1938’de Saffet Arıkan’dan bakanlığı devralan Hasan Âli Yücel’le İlköğretim Genel Müdürü Tonguç’un yaşamları, kişilikleri enstitülerle özdeşleşmiştir. Çünkü ikisinin de eğitim tarihimize altın harflerle kazınan çalışmaları daha çok enstitülerle ilgilidir. Ancak çok geçmeden başarılarına örülen türlü çorapların nedeni de yine enstitülerdir.

Burada (bilinenleri yinelemiş olma pahasına) Köy Enstitüleri ve bunlarla ilgili birçok sonuçtan öncelikli olan birkaçını anımsayalım:

* Bu okulların fiziksel yapılanmasının çoğu öğrencilerle birlikte ve genel bütçeden benzerlerine göre çok az harcamayla başarılmıştır.

* Bu eğitim kurumlarında öğrencilerin her birinin yaparak ve yaşayarak bilişsel, duyuşsal ve devinimsel gelişim gösterip özgür birer yurttaşa dönüşmeleri sağlanmıştır.

* Enstitülerde her hafta sonu öğrencilerle yapılan toplantılarda haftalık uygulamalar değerlendirilip bir sonraki hafta yapılacak işler kararlaştırılmış, bu yolla öğrencilerin demokratik tutum ve anlayış kazanmaları sağlanmıştır.

* Enstitülerde öğrencilere çocuk ya da genç olarak değil, birer yetişkin gibi davranılmıştır.

* Köy Enstitüleri, buldukları yörenin tarımsal/hayvansal üretim merkezi haline gelmiştir.

* Köy Enstitüleri, buldukları yörenin folklorunun, türkülerinin, sanatının... gün yüzüne çıkarılıp topluma mal edilmesini sağlamıştır.

* 1848-1940 arasındaki 92 yılda yaklaşık 6 bin öğretmen yetiştirilmişken Köy Enstitülerinde 7-8 yılda 8 bin 756 eğitmen ve 17 bin 341 ilkökul öğretmeni, bin 350 dolayında da sağlık memuru yetiştirilmiştir.

* Köy Enstitülüler, imece yoluyla köy yolu, su kanalı ve 7 bin 90 köy okulunun yapılmasını sağlamışlardır.

* Köy Enstitülüler, köydeki üretimin çeşitlenip artmasını sağlamış ve köylünün ağanın baskısından kurtulmasına yardımcı olmuşlardır.

* Köy Enstitülüler, bakan Hasan Âli Yücel’in Türkçeye çevirtip bakanlık yayını olarak basılan yaklaşık 500 dünya klasiğini okumuşlardır.

* Köy Enstitülüler, kendi haklarına sahip çıktıkları gibi köylünün haklarına da sahip çıkmaya çalışmış, öğretmen örgütlenmesinin (TÖS, TÖB-DER) öncülleri olmuşlardır.

* Köy Enstitülüler, insanların ve toplumların inancıyla ya da cinsiyetiyle uğraşmamış, barıştan yana olmuşlardır.

* Köy Enstitülüler, yurt ve öğretmenlik sevgisi kazanmış, öğretmenlik ve yurttaşlık sorumluluğuyla cumhuriyet değerlerine sahip çıkmışlardır.

* Köy Enstitülerinin en dikkate değer başarısı, öğrencilerle gerçek anlamda okuma-yazma davranışı kazandırmasıdır. Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Talip Apaydın, Mehmet Başaran, Dursun Akçam gibi öykü, roman ve şiirleriyle

köy edebiyatının öncüsü birçok yazar ve şair, aynı zamanda kendi dönemlerinin (1950-1980 arası) en çok okunan yazar ve şairlerindedir.

Bu başarı örneklerinin yanında örneğin enstitülerde hiç fiziksel şiddet yaşanmamış, öğrenci dövülmemiştir demek elbette gerçekçi olmaz. Günümüzde bile okullarımızda tümüyle bitirilemeyen, medreselerden kalma geleneksel yöntemlerle insanı “terbiye etme”, “eğitme” anlayışının 1940’larda olmaması olanaksızdır. Zaten kimi enstitülerden gelen bu konuyla ilgili yakınmalardan dolayı enstitülerin “Baba”sı bilinen Genel Müdür İ. Hakkı Tonguç, enstitü müdürlerine yazdığı 13.12.1943 tarihli mektubunda, öğrenci dövme konusunda “suçlular hakkında çok sert tedbirleri tatbik mecbur kalınacağını” belirtmektedir.

Köy Enstitülerine yönelik şiddetli saldırıların altında yatan ana nedenlerinden biri, bu kurumlar eliyle kısa sürede ulaşılan olumlu sonuçlardır. Üretimle bütünleşmiş bir aydınlanma, her fırsatta karşıdevrim güçlerini besleyip büyüten, başı sıkıştığında onları sopa olarak kullanan egemen sınıfın hazmedeceği bir olgu değildir.

YALANLARIN ALTYAPISI VE TEMEL KAYNAĞI

Bünyesinde barındırdığı çok dinli/çok kültürlü toplumsal yapısından, coğrafi konumundan ötürü öteden beri ülkemizin başı beladan kurtulmamıştır. Kabaca 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avrupa, 20. yüzyılın ikinci yarısında da hem ABD hem Avrupa emperyalizminin güdümüne giren Türkiye Cumhuriyeti’ne biçilen son stratejik rol, kuzey komşusu Sovyetler Birliği’ne karşı sınır bekçiliğidir. Enstitülere karşı günümüze dek süren, ama özellikle 1945-1970 arasında yoğunlaşan karşıdevrim saldırısı, bu planın en önemli parçasıdır. Saldırganların gücü ve cesareti emperyalizmden gelmektedir.

Bu gücün içerideki işbirlikçisi toprak ağalarıyla kimisi onlardan, kimisi şehir eşrafından doğup palazlanmaya başlayan sermaye sınıfının “sistem” tasarımına ekonominin “karma” biçimiyle ilgili denemeler ancak çeyrek yüzyıl dayanabildi. Yeni egemen sınıf, “karma ekonomi”nin kamusal yanını devre dışı bırakmak için 1924’te Öğretim Birliği (Tevhid-i Tedrisat)’yle ilk adımını atan eğitimin “karma” biçiminin en başarılı örneğini, gerçek anlamda yerli ve ulusal kurumlar olan Köy Enstitüleri’ni bir kaşık suda boğmak üzere kolları sıvadı. Bu amaçla kullanılacak elverişli araçlar da “emre amade”ydi! Atatürk’ün ölümüyle çeyrek yüzyıl sonra kafalarını yer altından yer üstüne uzatmaya başlayan tarikat-cemaat yapıları, 1930’lu yılların Avrupa’sını dalgalandırmaya başlayan Hitler-Mussolini

faşizmiyle canlanıp Nihal Atsız çevresinde kümelenen vurucu tim, TBMM’de önce psikolojik sonra sayısal üstünlüğü ele geçiren Demokrat Parti gericiliğiyle liberalizmi, komünizmle mücadele dernekleri ve bunların gazeteleri, dergileri, kitapları, salon konferansları...

Hazırlıklarına 1930’larda başlanan ama sürekli engellenen, sonunda 1945’te geçilen çok partili sözde “demokrasi”yle tümenden devre dışı bırakılan toprak reformu...

Amerika ve İngiltere’yle imzalanan ikili antlaşmaların, Fulbright Komisyonlarının, bölgemizde harekete geçen NATO operasyonlarının, Truman Doktrinlerinin, Marshall Planlarının vb. ülkeyi avuçlarına almaya başladığı, “tam bağımsızlık”tan tam bağımlılığa doğru estirilen siyasal fırsatın karşıdevrim kalkışması...

YALANLARIN BAŞI: KOMÜNİZM ÖCÜSÜ!

1946’daki genel seçimlerin ardından Hasan Âli Yücel’in yerine getirilen R. Şemsettin Sirer eliyle Köy Enstitüleri’ni çökertme planı yürürlüğe girer. Onun görevlendirdiği bakanlık müfettişi Fethi Tevetoğlu’nun hazırladığı Köy Enstitüleri raporu, yalanların ana kaynağıdır. İsfendiya-roğlu’nun 6.1.1947 tarih ve 2/100 sayılı raporuna sözde 82 adet belge eklidir. Ancak bu belgelerin hiçbirinde Tonguç’la bir iki enstitü müdürünün adı dışında suçlamaya konu edilen kişi ya da kişilerle ilgili olaylar hakkında ne bir yer adına ne olayın yaşandığı güne ve ne de öğrenci ya da görevli adına rastlanır. Sirer’den Nihal Atsız’ın kardeşi Necdet Sancar’a, DP iktidarının ateşli sol düşmanı Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri’den soldan dönme Aclan Sayıl-gan’a dek birçok enstitü karşıtı, yalanlarını onun bu düz-mece raporuna dayandırır. Örneğin bu raporda belgelen-diği(!) biçimiyle İsmail Hakkı Tonguç’un komünistliğine ilişkin kanıt şudur:¹

(60) numaralı belgede, yüksek köy enstitüsüne alınacak öğrenciler müsabaka imtihanında sorulan soruları ihtiva etmektedir. Soruların birisi şudur: (İş ilkesine dayanan eğitim, insanı nasıl saadete götürür? Kendi hayatınızda başarılı bir iş görmenin tadını en çok ne zaman duydunuz? İş, insan için neden bir saadet kaynağıdır?

Bu soru, Hakkı Tonguç’un materyalist ve marksist zihniyetini tamamen ifade etmektedir. İşin bir saadet kaynağı olması ve insanı saadete götürmesi zihniyetinin hangi memleketlerde benimsendiğini ve tatbik edildiğini açıklamaya bile lüzum yoktur. (...)

1 Not: Alıntıların dil ve anlatım bozukluklarına, yazım ve noktalama yanlışlarına dokunulmamıştır. N.M.

Binaenaleyh Hakkı Tonguç'un taşıdığı ve köy enstitülerinde tatbik ettiği zihniyetin bu soru tam bir ifadesidir.²

Belge, kanıt diye buna denir! Demek ki işin, çalışmanın insanı mutlu etmesi yalnız ve yalnız komünist memleketlerde söz konusudur! Tonguç'un komünistliğini böyle bir soru göstermez de başka ne gösterir! Diyelim ki kapitalist bir ülkede bir insan işten, çalışmaktan dolayı mutlu olabilir mi? Olan varsa o da artık komünisttir!

İsfendiyaroğlu, aynı suçu işleyen bir başkasını da yakalamıştır:

(65) numaralı belge, 1945 yılında Mardin Milli Eğitim Müdürünün köy enstitüleri hakkında yazmış olduğu bir rapordur. Milli Eğitim Müdürü enstitülerde tatbik edilmekte olan iş faaliyet ve prensibini methetmektedir. Yukarıda bahsedildiği veçhile sırf işe müstenit materyalist bir prensibin tatbik edilmiş olduğu buradan da anlaşılacaktır. Bu raporu kendi zihniyetine çok uygun bulan Hakkı Tonguç'un tamimen bütün enstitülere göndermiş olduğu belgenin tetkikinden anlaşılacaktır. (s. 145)

Çalışmaktan mutluluk duymak komünizm suçu sayılır da iş temelli bir eğitim yöntemini övmek iki kat komünizm suçu sayılmaz mı! İsfendiyaroğlu'nun iç içe geçirip sergilediği ama hiçbir somut belge, kanıt gösterme gereği duymadığı çok yalan var, dergi sayfaları yetmez. Onlardan son bir örnek verip sıradakilere geçelim:

(72) numaralı belgede, (...) köy enstitüsü müdürü (...) Hakkı Tonguç'un Köy Enstitüsü Dergisinde "Anaları dünyanın en velût kadınları olan köy enstitüsü öğrencilerini bu yoldan ayıramayız" diye bir yazı yazmak suretiyle enstitülerde ahlaksızlık tohumlarına zemin hazırlamış olduğundan, Türk an'anesine aykırı olarak köy enstitüsü öğrencileriyle öğretmenlerinin birbirleriyle laubali ve saygısız münasebetler idame ettiklerinden, Aksu Köy Enstitüsünde bir öğretmenin öğrencisi ile yakalandığından, (...) enstitüsünde bir erkek öğretmen ile erkek öğrencinin aynı kız öğrenciyle gayri ahlaki münasebet idame etmeleri yüzünden aralarında ihtilaf çıktığından ve idarenin bu işe ses çıkarmadığından, o zamanın vekili ile umum müdürünün bir ilk tedrisat müfettişinin her gün geçtiği yolu üzerindeki bir okula uğradığından, daha çok köy enstitülerine uğramaları ve elemanlarını bizzat kendilerinin seçerek tayin etmeleri sebebiyle köy enstitülerinde cereyan eden bu çirkin olaylardan haberdar olmamalarının

varid-i hatır olamayacağından, Hakkı Tonguç'un köy enstitülerini ilmi terbiye esaslarına uygun şekilde kurmamış olduğundan... (s. 147-148)

Açıklamanın başlangıcındaki "Anaları dünyanın en velût kadınları olan köy enstitüsü öğrencilerini bu yoldan ayıramayız" tümcesi Tonguç'un arandığında görülecektir ki onun bu dergilerin hiçbir sayısında tek bir yazısı yoktur! Kaldı ki bu tümcenin neresinde bir komünizm ya da "ahlaka mugayir" anlam ya da ima vardır? Kadınların doğurganlığını söylemek neden ahlaksızlık olsun? Sorun, orada geçen "bu yol" ise, bununla ne anlatılmak istendiğinin açıklığa kavuşması için neden tümcenin öncesi ya da sonrası atlanır? Aksu Köy Enstitüsü'nde hangi erkek öğrenci ya da öğretmen hangi kızla yakalanmıştır? "... ilmi terbiye esasları" nedir de Hakkı Tonguç'un kurduğu Köy Enstitüleri'nde o "esaslar" yoktur? Haydi "Köy enstitüleri vasıtasıyla memlekete komünizmin mikrobunu yaymağa çalışmaları"nı anlayalım da orada sayılan kitapların birinden bile amaca uygun bir alıntı yapılamaz mı?

Yapılamaz, çünkü kendisini yargı makamında gören "müfettiş"(!) İsfendiyaroğlu'nun onlardan birini bile okumadığına kalıbınızı basabilirsiniz.

İsfendiyaroğlu'nun yalanlarından yararlanan komünizm avcılarında İlhan Darendelioğlu, Köy Enstitüleri'ndeki "inkârî imkânsız tahrik ve hadiselerle faaliyetlerine dair hususlar"ı şöyle sıralar:

1. Enstitülerde (Manifeste Commüniste) Marx ve Engels'in kaleme aldığı meşhur komünist beyannâmesi teksir edilmek suretiyle dağıtılmak istenmiştir.
2. Rus eğitim sistemi öğülmüş, tedrisatın ona göre yapılması telkin edilmiştir.
3. Düziçi Köy Enstitüsü'nde Türk bayrağındaki ay-yıldız yerine orak-çekiç çizilmiştir. Gene aynı enstitüde bayrağımız kirletilerek toprağa gömülmüştür. Bunun sanıkları hâlâ hayatta ve basındaki solcu ve komünist yazarların himayesindedir. (...)³

Sıraladığı "tahrik ve hâdiseler"nin neden "inkârî imkânsız" olduğuna ilişkin herhangi bir kanıt göster(meyen) Darendelioğlu, dikkat edilirse "Komünist Manifesto"nun "dağıtılmak istenmesi"nin hangi aşamada kaldığını da belirt(meyen)dir. Örneğin o yılların koşullarında manifesto teksir makinesiyle çoğaltılırken mi suçlular yakalanmıştır, yakalanan öğrenci(ler) ya da öğretmen(ler)in adları nedir, bunlar manifestoyu dağıtmak için hangi sınıfa ya da iş atölyesine yönelmişlerdir? Dağıtılmak istendiği halde bu ma-

2 Köy Enstitüleri ve Koç Federasyonu -İçyüzleri-, Anonim, 1966, s. 143.

3 Darendelioğlu, İlhan; Türkiye'de Komünist Faaliyetleri, Toker Yay., 5. Baskı, 1979, s. 314.

nifestolar neden dağıtılamamıştır? Birisi mi engel olmuştur ya da dağıtma işini üstlenenler “*Şimdilik dağıtmayalım, arkadaşların komünist olmaları için henüz yaşları tutmuyor*” mu demişlerdir? Her şey belirsiz!

Darendelioğlu’na göre “*inkârı imkânsız*” işler arasında “*Rus eğitim sisteminin öğülmesi*” de vardır ama o işi de kimin ya da kimlerin yaptığıyla ilgili hiçbir ipucu ver(e)memiştir. Bu durumda bu eylemlerin nasıl “*inkârı imkânsız*” olabildiği de belli değil!

Ancak, her şey bir yana, Darendelioğlu’nun en çok da “*Düziçi Köy Enstitüsü’nde Türk bayrağındaki ay-yıldız yerine orak-çekiç çizen*”in kim ya da kimler olduğunu söylememesi, demokrasi tarihimize yapılabilecek en önemli katkıyı engellemiştir! Bunların anlatıldığı kitap 1979’da yayımlandığına, baş muhatapları Yücel’le Tonguç da o tarihte artık yaşamadıklarına göre, bu suçluların adlarının verilmesinde ne sakınca vardı ki!

Darendelioğlu’nun burada mutlaka yer bulması gereken çok önemli bir savı daha vardır, enstitülülerin komünistliğine ilişkin:

Dikkat edilirse solcu ve komünist kişilerin kalemleriyle birer kıymet oldukları telkin edilmek istenen Makal’lar, Baykurt’lar annelerinin namazlarıyla bile alay edebilen birer dinsiz ve inançsız kişi olarak yetişmişlerdir. Enstitülerdeki bu telkinatın tesir derecesini öğrenmek bakımından onların neşredilen eserini(!) okumak yeter, hatta artar bile.⁴

Önceki “*inkârı imkânsız*” komünistliklerin yerini, zamanını, kaydını kuydunu bilmekten bizi yoksun bırakan Darendelioğlu’nun hiç değilse Makal’ların, Baykurt’ların hangi “*eser*”lerinin hangi sayfalarında “*annelerinin namazlarıyla bile alay edebilen birer dinsiz ve inançsız kişi*” olduklarını söylemesi iyi olmaz mıydı, o zamanlar henüz yaşamda olan bu iki “*dinsiz imansız*”ın haklarından gelmesi için?

Devlet bursuyla okuma gerekçesiyle gittiği Paris’te burs paralarını kumara yatıran, bunu yaparken yakalanan, sonra milletvekili olmak için CHP kapılarını epeyce aşındıran, o da olmayınca Demokrat Parti’ye kapağı atıp orada örtülü ödenekten tırtıkladıklarıyla Büyük Doğu dergisi ve konferanslar saltanatıyla “*komünizma*” ile mücadelede ülkeye büyük hizmetlerde(!) bulunan Necip Fazıl Kısakürek, enstitüler konusunda sessiz kalsa olmazdı. Yalancılar kervanının içinde o da vardır. Büyük Doğu’daki 22.3.1962 günlü başmakalesini bu konuya ayırır “*üstat*” ve sıraladığı bir yığın yalanın “*komünizma*”yla ilgili bölümünde şunları söyler:

Köy Enstitüleri dâvası, memleketimizdeki komü-

nizma hululünün şahdamarını çizer. Komünizmanın hassasiyetle ele alındığı hissini veren bugünlerde, bazılarınca bu dâvanın gözden kaçırılması ve üzerine kül dökülmesi lâzım gelirken, aksine ortaya atılması ve inkılâp hamlelerine bağlanmak istenmesi, daima inkılâplardan faiz üstüne faiz isteyen solculuk taktikasına ne parlak işarettir!

(...)

Köy Enstitüleri, Anadolu çocuğunun ruh topografyasını silerek, dümdüz ederek, üzerinden silindir gibi geçerek boşalan yere ALLAHSIZLIK, MİLLİYETSİZLİK, MADDECİLİK VE KOMÜNİZMA çatısının kurulması için girişilen hesaplı ve tesviyeli bir arsa teşebbüsüdür; Anadolu çocuğunun ruh mezbahasıdır ve dış ifadesiyle değil, iç gayesiyle, Türk’e ait bütün kıymetler bakımından en ağır küfür merkezidir.

(...)

Hayranlarının “*üstad*”ı Kısakürek’e göre enstitülerin “*Türk’e ait bütün kıymetler bakımından en ağır küfür merkezi*” olmasının somut kanıtları nelerdir? Örneğin bu okulların her birinde her sabah derse başlamadan önce oynanan ulusal oyunlar, köylerden derlenen yerel folklor ve dil örnekleri Türk’ün değil de Rus’un, Fransız’ın mıdır? Kısakürek’in de içinde bulunduğu yalan üreticilerinin “*millilik*”ten anladıkları tek şey, kafalarında tasarladıkları yapay İslamcılıktan başka bir şey değildir, çünkü bir avuç asalak ancak öyle bir elleri yağda bir elleri balda yaşayacaklardır.

Enstitülere yönelik komünizm suçlamasının simge yalanlarından birisi de Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü’nün çatısının orak-çekiç biçiminde yapılmasıdır. Bu çatı konusu, enstitü kumpasçılarının TBMM’deki temsilcilerince 26 Şubat 1952’de gündeme getirilir. O günkü oturumda söz alan Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan’ın isteği, hem o çatının yıkılması hem de o planı yapanın bulunup cezalandırılmasıdır. Dolayısıyla Hasanoğlu’da derslere giren Sabahattin Eyuboğlu’nun mimar kardeşi, mimar Mualla Eyuboğlu da hedeftedir. Gürkan şunları söyler:

Arkadaşlarım; Hasanoğlu Köy Enstitüsünün müzik salonunun orak şeklinde yapıldığı tespit edilmiştir. Bu o kadar dikkatle yapılmıştır ki, orak’ın sapını teşkil eden kısmı kızıl kiremitle, madeni kısmını teşkil eden tarafı da çinko ile örtülmüştür. Ben Millî Eğitim Bakanından rica ediyorum. Burayı tadil etsinler, tadil imkânı yoksa bir kibritle yakınlar. Devlet malıdır, yanmasına taraftar değilim. Fakat orada durmasından daha iyidir yanması.

Sevgili arkadaşlarım, yine rica ediyorum. Bu projeyi hazırlayan memur nerededir? Bu projeyi tasdik ve kontrol eden memurlar hakkında dikkatle ve hassasiyetle durmasını Millî Eğitim Bakanından istirham ediyorum.⁵

Hiçbir kanıtı dayanmadan senaryolar oluşturan yalan tayfasınca Hasan Âli Yücel ile Tonguç'un gizli belgeleri(!) bulunamasın diye MEB binasının 23 Aralık 1947'de komünistlerce yakıldığı öne sürülür. Orağın sapıyla metal kısmının konumlarını betimleyecek kadar konuyu yakından bildiği izlenimi veren milletvekili Ahmet Gürkan'ın öfkesi, binayı da çatıyı da yakmayı, Yücel'le Tonguç'un canlarına okunmasını önerecek denli yoğundur. Ama 80 küsur yıldır o çatının orak-çekiç biçiminde görüldüğüne ilişkin herhangi bir görsele de bir türlü ulaşılammıştır, ne hikmetse!

Komünizmle ilişkilendirdikleri karma eğitimin enstitüleri ahlaksızlaştırdığını ileri süren yalancılar korosunun sözcüleri, insanlık tarihi boyunca yalnız okullarda değil, toplu yaşamın geçerli olduğu her yerde rastlanabilecek kimi sıra dışı olayların zerre kadarı enstitülerde geçmişse piyeyi deve yapma yarışına girerler. Enstitülerin her biri için adeta birer "genelev" algısı oluşturma çabalarının tümüne yakından tanıklık eden yazarlarımızdan Sabahattin Eyuboğlu, bu yaklaşımı şöyle yorumlar:

Kendi çocuklarının nice kusurlarına göz yuman aydınlar arasında bile enstitü gençlerinin en olağan aşırılıklarını, görgüsüzlüklerini, acemiliklerini zifiri karanlık bir öfkeyle karşılayanlar oldu. İnsan şeftali ağacına düşman olur mu? Enstitülerin diktiği şeftali ağacına düşman aydın kişiler çıktı.⁶

Hem işleyişleri sırasında hem de kapatılışları ve sonrasında Köy Enstitüleri'ne yönelik saldırıların en yoğun olanı, bu kurumların, yöneticilerle öğretmenlerin ve öğrencilerin birçoğunun, ayrıca buralardaki eğitimin içeriğiyle biçiminin komünist olmasıdır! Uydurulan yalanların da bu kapsamdaki senaryoların, senaryo yazarlarının sayısı oldukça kabarıktır. Buraya onlardan, onları temsil niteliği taşıyanlardan çok az örnek alındı.

Tevfik İleri'den Tahsin Banguoğlu'na, Fevzi Çakmak'tan Kemal Tahir'e, Cezmi Bayram'dan Yücel Hacaloğlu'na, Attilâ İlhan'dan Engin Ardıç'a dek bakan, milletvekili, senatör, asker, yazar, şair, gazeteci, hukukçu, akademisyen vb. kimlikli enstitü düşmanı koronun saldırıları, bu satırların yazarınca hazırlanıp 2024'te Berfin Yayını olarak basılan "Köy Enstitülerimizin Yalanlarla Sınava" adlı çalışmasından okunabilir. Tümünün toplamına bakıldığın-

da, konu ne olursa olsun, kimi siyasal öğretilerin ve onları temsil edenlerin amaçlarına ulaşmak için o gün bu gündür küçülmede, düzeysizleşmede hiçbir sınır tanımadıklarını gösterir.

Son olarak dönemin ünlü Turancısı Nihal Atsız'ın H. Âli Yücel'i hedef alan çirkin bir yalanını yine Yücel'in satırlarından öğrenebiliriz:

Şimdi de (Atsız'ın) şahsım hakkındaki kanaatlerini arz edeceğim. 15 Şubat 1942 tarihli, edebiyat öğretmeni kardeşi Necdet Sancar'a yazdığı mektubun 5'inci maddesinde şöyle diyor:

"Hasan Âli'ye bir suikast yapıldığını bilmem duydun mu? Maalesef kurşun boşa gitmiş. Vak'a şu: Hasan Âli bir umumhaneye gitmiş, orada fahişeye kavga ederek ona bir tokat atmış. Anlaşılan, Hasan Âli'den daha haysiyetli olan bir fahişe, bunu hazmetmemiş, bir dostuna haber vermiş. Dostu da "Heeeyt" diye narayı bastıktan sonra Hasan Âli'nin evine giderek ateş etmiş. Fakat sadhezar⁷ teessüf ki tutturamamış. (...)"⁸

Bir siyasal akımın en tanınmış "önder"inden "yalanın dibi" denecek düzeyde bir yalan! Dahası, ne adına olursa olsun tarihsel işlevi insanlığı ileriye taşımak olan kalemi araç olarak kullanan bir "yazar"a yakışmayacak düzeysizlikte bir yalan!

Anlaşılabileceği gibi Köy Enstitüleri'ne savaş açanların tümünün aynı zamanda o yıllarda temelleri atılan "komünizmle mücadele" cephesinin içindeki kişi ve yapılardan oluşması bir rastlantı değildir. Olup biten her şey, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle Cumhuriyet öncesindeki gibi coğrafyamıza yeniden abanan emperyalizmle onun içerideki ağa-sermaye ayağınca planlanıp programlanmıştır. Birkaç mürekkep yalamış da onlar adına masa başında yazdıkları senaryolarla enstitülerin çanına ot tıkanmasına aracılık etmiş, dolayısıyla ülkemizin yazgısı cumhuriyet düşmanlığında birleşen karşıdevrim güçlerine teslim edilmiştir. Dolayısıyla bağımsızlıkçı, bilimsel, halkçı, aydınlanmacı eğitimcilerle tüm toplumsal-siyasal bileşenlerin günümüzdeki temel görevi bellidir: Ülkemizin bugünü ve geleceğini karşıdevrimden, karşıdevrimin günümüzdeki yalancıları ve yalanlarından kurtarmak.

5 TBMM Bütçe Görüşmelerinde ve Millî Eğitim Şuralarında Köy Enstitüleri (1935-1954), Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yay., 2010, s. 452.

6 Eyuboğlu, Sabahattin; Köy Enstitüleri Üzerine, Cumhuriyet Kit., 1999, s. 26.

7 sadhezar: binlerce kez.

8 Yücel, Hasan Âli; Dâvam, T. İş B. Kültür Yay., 1. Baskı, 2011, s. 20.

GENÇLİK VE BİLGİ CÖNGÜ YÜCEL'E YANSIYAN KÖY ENSTİTÜLERİ

Dr. Elvan Yıldız¹

Fakir Baykurt

Kurtuluş Savaşı'nın ardından Mustafa Kemal Atatürk, uzun yıllar süren savaşlar ve ekonomik sorunlar nedeniyle yıpranan ülkenin gerçek kurtuluşunun ancak eğitim, kültür, bilim ve çağdaşlaşma alanlarında yürütülecek bir mücadeleyle sağlanabileceğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda, “asıl savaş şimdi başladı” diyerek kapsamlı bir kalkınma hamlesinin öncülüğünü üstlenmiştir. Kültür ve sanat alanındaki gelişmeler, söz konusu kalkınma hareketinin temel altyapısını oluşturmuştur.

Cumhuriyetin ilk on yılı, ağırlıklı olarak ulus-devletin inşasına ayrılmış; bu süreçte kültür politikaları arzu edilen ölçüde hayata geçirilememiştir. Ancak 1930'lu yıllara gelindiğinde, toplumsal ve kültürel dönüşümün gerekliliği giderek daha belirgin bir biçimde hissedilmeye başlanmıştır.

Dönüşümde önemli rol oynayacak olan edebiyat dergiciliğinde ciddi bir ivme kazanılmış ve dönemin edebiyat dergileri; *Ülkü*, *Varlık*, *Kadro*, *Çığır*, *Yücel*, *Yeni Türk*, *Yeni Adam* büyük Türk inkılabının kültür-sanat politikalarını yaymak için devlet tarafından desteklenmiştir. Söz konusu dergiler, inkılabın ruhunu yansıtmak ve edebî zemininin oluşumuna katkı sağlamak; kültürel iktidarı sürdürmek ve

daim kılmak amacıyla yayımlanmaya başlamıştır.

Yücel dergisi işte böyle bir dönemde, 1935-1956 yılları arasında Muhtar F. Enata tarafından “Bilgi ve Kültür Mecmuası” adı altında, ayda bir, toplam 163 sayı çıkarılmıştır. (Belli dönemlerde kapanmıştır) İlk sayısında kendisini “gençlik, kültür ve bilgi cöngü” özdeyişiyle tanıtan *Yücel*, Kemalist ideoloji çerçevesinde gençliği aydınlatmak hedefiyle yayın hayatına devam etmiştir. “Cemiyet ve ideal” için sanat anlayışını benimseyen dergi Atatürk'ün safına layık gençleri yetiştirmek gayesiyle hareket etmiştir.

Yücel, inkılabın geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesinin ancak köyün kalkınmasıyla mümkün olacağı düşüncesini yayın hayatı boyunca sayfalarında sürekli olarak tartışmıştır. Bu bağlamda Köy Enstitüleri ile ilgili yazılar da *Yücel* sayfalarında kendisine yer bulmuştur. 1940 yılında kurulan enstitülerle ilgili ilk yazı tespit ettiğimiz kadarıyla *Yücel*'in 1947 Mart sayısında yer almıştır. M. Ö. Engin tarafından kaleme alınan “Köy Enstitüleri ve Yıkıcı Zihniyet” başlıklı yazıda Engin, köyleri kaldırmak amacıyla ilerici bir eğitim yatırımı olarak görülen enstitülerin; ahlaksızlık yatağı ve vatani tehlikeye düşürecek bir komünist yuvası olarak yansıtılmasının yanlışlığına dikkat çeker. Bu eleştirilerin orta çağ zihniyetiyle yapıldığını belirten Engin, söz konusu yıkıcı zihniyetin memleketi yeniden orta çağ karanlığına sürüklemek istediğini ifade eder (s.6-7). Enstitüleri yıpratmaya yönelik din ve ideoloji temelli kışkırtmaların ilerleyen yıllarda dozunu artırarak devam edeceği görülmektedir.

Derginin Temmuz, Ağustos, Eylül 1947 tarihli sayısında da Muhtar Körükçü tarafından kaleme alınan “Köy Enstitüsü Mezunları ve Mahallileşme” başlıklı yazıda ise enstitü mezunlarının köyle olan ilişkilerine dair öneriler yer alır. Körükçü; “Köy öğretmeni ne köylüye karşı zeytin yağı gibi üste çıkıp karışmama siyaseti güdecek, halkla teması kesip yerini yadırgar duracak; ne de, onların günlük hayatlarına inip, o seviyede kalıp haşır neşir olacaktır” (s. 248) diyerek mezunların aldıkları eğitimi köye taşımalarını ve köylüyü de kendileriyle birlikte yükseltmeyi hedeflemeleri gerektiğini ifade eder.

Yücel'in ikinci kez yayın hayatına başlamasından sonra derginin Şubat 1950 tarihli ikinci sayısında enstitü mezunu yazar Fakir Baykurt, “Niçin Öğretmenlik Yapıyorum” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Köy Enstitülerinden yetişmiş bir öğretmen olduğunu belirten Baykurt, yolların, trenle-

¹ MEB Atakum Bilim ve Sanat Merkezi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

rin ve vapurların uğramadığı; postaların ayda bir, yalnızca mahkeme davetiyesi dağıtmak için geldiği; temiz ışıktan ve temiz sudan yoksun bir dağ köyünde görev yaptığını ifade eder. Devamında, kendisinin de bir köy çocuğu olduğunu ve okuma yazma bilmeyen bir babanın oğlu olarak ailesinin ve benzer koşullardaki köy halkının yaşadığı güçlükleri ayrıntılı biçimde aktarır.

Baykurt, memleketin bu karanlık köyleri için kendi deyişimiyle “eli ışıklı bir adam” olarak çalışabilmek amacıyla Köy Enstitülerine gitmeye karar verdiğini belirtir. Yazısında, dönemin Türkiye’inde insanların kızamık, frengi, sıtma, verem, fitik ve apandisit gibi hastalıklardan yaşamlarını yitirdiğini vurgulayarak, ülkenin acilen doktorlara ihtiyaç duyduğunu dile getirir. Bunun yanı sıra, yolu olmayan köyler için mühendislerin; tarla ve kadın davaları nedeniyle cezaevinde bulunanlar için ise hukukçuların yetiştirilmesi gerektiğini savunur. Baykurt, tüm bu mesleklerin yetiştirilebilmesi için öncelikle öğretmen yetiştirmenin hayati önem taşıdığını vurgular. O dönemde nüfusu yaklaşık 12 milyon olan köylü kesimin yüzde 73’ünün okuma yazma bilmediğini belirterek, bu kitlenin içinden doktorların, mühendislerin, sanatçıların ve ziraatçıların yetiştirilebileceğini ifade eder. Yazısını, Cumhuriyetin nutuklarla ya da afişlerle değil, bütünüyle okur yazar ve aydın vatandaşlarla korunabileceğini söyleyerek sonlandırır. (s.37-38)

Baykurt, Nisan 1950 tarihli dördüncü sayıda da “Laiklik” başlıklı bir yazıda köy meselesine değinir. Yedi-sekiz mahalleden oluşan, dağınık bir dağ köyünde öğretmenlik yaptığını belirten Baykurt; köyde, kendisi dışında Cumhuriyet devrimlerini benimsemiş tek bir kişinin dahi olmadığını ifade eder. Köye hâkim olan çarpık din anlayışı nedeniyle bit ilacı “gavur malı” olarak görülmekte ve günah sayılmaktadır. Bu ve benzeri örnekler üzerinden karanlık bir din anlayışının köylünün ilerleyişi önünde ciddi bir engel oluşturduğunu vurgulayan Baykurt, laikliğin bu nedenle hayati bir öneme sahip olduğunu dile getirir.

Derginin Nisan 1950 tarihli beşinci sayısında Vedat Günyol, Köy Enstitüsü çıkışlı yazar Mahmut Makal’ın *Bizim Köy* adlı eseri üzerine “Bizim Köy’ün Düşündürdükleri” başlıklı bir yazı kaleme alır. Günyol, bu yazısında köy davasının edebiyatımızdaki izini sürer.

Meşrutiyet’ten önce,

Diyar-ı küfrü gezdim beldeler kâşâneler gördüm

Dolaştım mülk-ü İslâmı bütün virâneler gördüm

diyen Ziya Paşa dışında, bugüne kadar yurdun acınası hâline değinen kimsenin bulunmadığını belirtir. Aydınların yurt meseleleriyle ilgilenmelerinin Meşrutiyet’le birlikte başla-

dığını ifade eden Günyol; Tanin muhabiri Ahmet Şerif’in Anadolu seyahatlerini anlattığı gazete yazıları ile Ebübekir Hazım’ın Anadolu köylerinin sefaletini konu edinen *Küçük Paşa* adlı hikâyesiyle (bizde köy üzerine yazılmış ilk edebî eser) köy davasının bilinmeye başladığını anlatır.

Yaban’ın bize tanıttığı köylerin de o dönemdeki köylerden farksız olduğunu söyleyen Günyol; köy enstitüsü mezunu aynı zamanda bir köy öğretmeni olan Mahmut Makal’ın *Bizim Köy’ünde* de durumun farklı olmadığını söyler. “Mahmut Makal bize, eksiksiz artıksız, köyün ıstırabını göstermek istiyor. Çünkü, ıstıraptan yeni bir şeyin doğacağına inanıyor.” (s.14) Köylerdeki durum pek iç açıcı olmasa da Günyol’a göre kafalarında aydın geleceğin ümitli ışığını taşıyan vatan aşığı binlerce Mahmut Makal, Anadolu’nun kalkınması için tam bir adanmışlıkla çalışmaktadır.

Günyol’un yazısıyla aynı başlığı taşıyan bir diğer yazı, derginin Mayıs 1950 tarihli beşinci sayısında İsa Öztürk tarafından kaleme alınmıştır. Öztürk, Mahmut Makal’a kadar köyün şehirli aydınlar tarafından tanıtıldığını; Makal’ın ise köyün içinden yetişmiş bir aydın olarak köyü ilk kez bütün katı gerçekliğiyle yansıttığını belirtir. Öztürk’e göre Makal ve onun gibi köyleri aydınlatmaya çalışan öğretmenler memleket kalkınması için tek başına yeterli değildir. Öztürk köyün ve köylünün ekonomik olarak da desteklenmesi gerektiğini ancak bu yolla tam bir kalkınmanın gerçekleşebileceğini söyler: “Kalkınması, yükselmesi için eğitimle beraber köylünün üç şeye ihtiyacı var: toprak, makine ve makine almak için çok elverişli ve ucuz kredi. Öğretmeni bu türlü ekonomik tedbirlerle desteklemedikçe şimdiye kadar olduğu gibi köyü sözde kalkındırmaktan ve köylüyü kendi mukadderatına terk etmekten başka bir şey yapılmış olmayacağından emin olunabilir” (s.11).

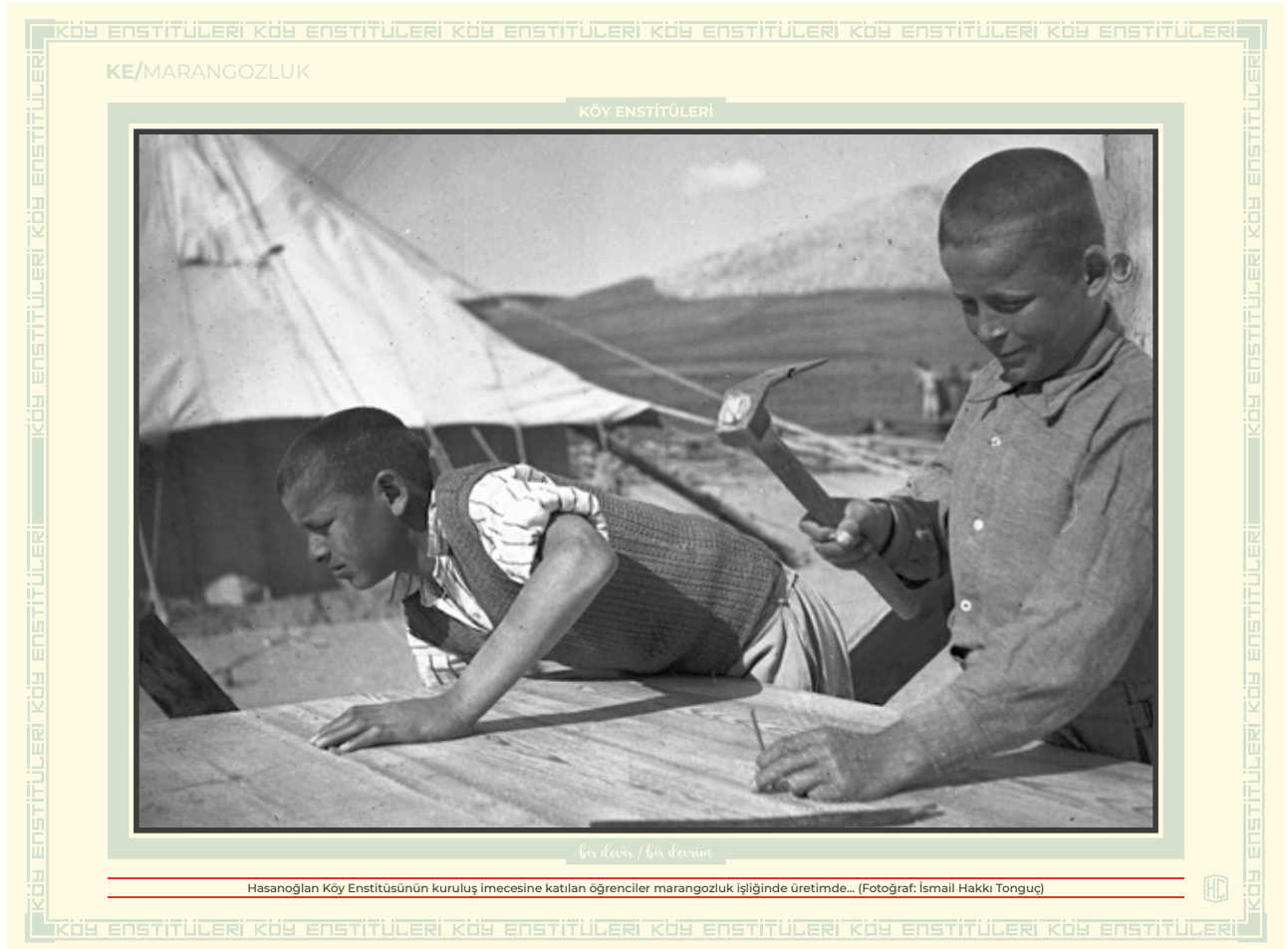
Cavit Orhan Tütengil de aynı sayıda yer alan “Köy Enstitülerinin On Yılı” başlıklı yazısında, onuncu yılını dolduran enstitülerle ilgili genel bir değerlendirme yapar. Tütengil’e göre enstitüler, köyü içeriden canlandırma fikrinden doğmuştur. Garphılaşıma adına gerçekleştirilen inkılâpların şehir ile köy arasındaki uçurumu derinleştirdiğini belirten yazar, bu uçuruma bir köprü olmak amacıyla Köy Enstitülerinin kurulduğunu ifade eder. Sayıları 21’e ulaşan enstitülerde öğretmenlerin yanı sıra köy sağlık memurlarının da yetiştirilmeye başlandığına dikkat çeker. Köyleri canlandırmayı hedefleyen bu kurumlar, yüzyılların ihmalini telafi etmeye çalışmaktadır. Kültür ve sanat alanında da adından söz ettiren enstitüler, resimden edebiyata pek çok alanda başarılı isimler yetiştirmiştir. Devlet Resim Sergisi’nde sergilenmeye değer görülen üç eserin Köy Enstitüsü öğrencilerine ait olması, bu başarının somut göstergelerinden biridir. Tütengil, enstitüler aleyhinde faaliyet yürüten bir cenahın seslerinin yükselmeye başladığını; ancak zamanla

rı” olarak yaftalanarak yıpratılmasına zemin hazırlamıştır. Dergide yer verilen yazılar aracılığıyla, Köy Enstitülerinin yalnızca bir eğitim projesi değil, aynı zamanda köyü ve köylüyü dönüştürmeyi hedefleyen kapsamlı bir toplumsal kalkınma hamlesi olduğu görülmektedir. Mahmut Makal ve Fakir Baykurt gibi Köy Enstitüsü mezunu yazarların öğretmenlik deneyimlerini aktaran metinler ise bu kurumların sahadaki etkisini somut örneklerle ortaya koymaktadır. Bu yönüyle *Yücel*, Köy Enstitülerinin kuruluşundan kapatılışına kadar geçen süreci eleştirel, tartışmacı ve belgesel nitelikte bir perspektifle yansıtan önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Baykurt, F. (1950). Niçin öğretmenlik yapıyorum. *Yücel*, 37–38.
 Baykurt, F. (1950). Laiklik. *Yücel*, (4).
 Cihangir, M. (1956). İlkokul öğretmeni ve gerçek aydın. *Yücel*, (7), 15.

- Engin, M. Ö. (1947). Köy enstitüleri ve yıkıcı zihniyet. *Yücel*, 6–7.
 Günayol, V. (1950). Bizim köy’ün düşündürdükleri. *Yücel*, (5), 14.
 Körukçü, M. (1947). Köy enstitüsü mezunları ve mahallileşme. *Yücel*, 248.
 Öztürk, İ. (1950). Bizim köy’ün düşündürdükleri. *Yücel*, Mayıs (5), 11.
 Şanlı, M. (1956). Niçin yıkıldık. *Yücel*, 8. Tanpınar, A. H. (1950). Köy enstitüleri üzerine anket. *Yücel*, (8).
 Torun, E. (2004). *Yücel* dergisi ve dergi etrafında gelişen edebî faaliyetler (Tez No. 144857) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
 Tütengil, C. O. (1950). Köy enstitülerinin on yılı. *Yücel*, (5), 24.

KÖY ENSTİTÜLERİ VE EDEBİYAT

Günay Güner

Atatürk Devrimi bir ekin devrimidir. Yeni insan, yeni toplum!

1922 yılı Meclis açış konuşmasında ve her tasarıda amaç bu gerçekliğe ulaşmaktır. 1 Kasım 1928 Abece Devrimi, millet mektepleri, eğitmen kursları, Dil Devrimi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu... sözkonusu izlencenin aşamalarıdır.

1928 yılının sonunda yapılan Abece Devriminin hemen ardından, 1 Ocak 1929'da kurulan **millet mektepleri**yle yetişkinler, halk okuma yazma öğrenir. Büyük coşkudur... Osmanlı'dan en iyimser %7'yle alınan okur oranı ilk kez hızla halka, ulusa yayılmaktadır.

Altyapısı 1930'lu yıllarda oluşturulan, 1937 Köy Öğretmenleri Yasasının çıkarılmasıyla, **eğitmen kurslarında** insan yetiştirilmesiyle başlayan köy enstitülerinin yaşam süresi kırklı yıllar boyunca yaklaşık on yıl gibi gözükse de aşındırma, karşı eylem çabaları kırklı yılların ortasında başladığından, gerçek anlamda beş, altı yıl öğretim yapıldığını belirtmek yanlış olmaz. 1946'dan sonrası köy enstitülerinin kapatılması için son hamlenin yapılma aşamasına ulaşılması sürecinden başka bir şey değildir. Kuşkusuz bu dönemde de nitelikli eğitim verilmediği söylenemez ama gitgide gerçek kimliğinden uzaklaştırıldığı, köy enstitülü öğretmenlere, yazarlara karşı baskıların, sorgulamaların arttığı, giderek dizgeli bir duruma dönüştüğü bilinmektedir (Baykurt, 1990: 186).

Köy enstitülerinin yetiştirdiği Usta yazarlardan Adnan Binyazar hiç eksilmeyen ilgiyi şöyle açıklar: "Köy Enstitüleri düşün ve yazın yaşamında topluma yeni bir anlayış biçiminin kapılarını aralamıştır. Düşünsel bağlamda bir devrimdir bu. Devrimler toplumların anlayış ve kavrayışlarında süreklilik kazandığına göre toplumsal gelişim süreci içinde Köy Enstitüleri bunu gerçekleştirmenin somut kurumları olarak Cumhuriyet tarihi içindeki yerini almıştır. Daha on yılını doldurmadan ortadan kaldırılmasının, buna karşın, aradan yıllar geçse de güncelliğinden hiçbir şey yitirmeden tartışılmasının nedeni budur" (Binyazar, 1990: 273).

Söz konusu sınırlı zamanda yetişen yazarlar, inceyazıncılar (edebiyatçılar), bilimciler günümüzün yazınına da besleyen, hâlâ okunan, değerlendirilen yapıtlar yaratmışlardır. (Aynı zamanda yöneticiler, örgütçüler, bakan, milletvekilleri... yetişmesi de ayrı bir alan oluşturur.) Bu olgu ne değin

vurgulansa, işlense, irdelense, yinelense yeridir. Böylesi tansıksı bir durumun üzerinde durulmayacak da neyin üzerinde durulacak...

Eğitimci-Yazar Mustafa Gazalcı şöyle yazıyor: "...Enstitülerden yetişenlerin başta eğitim olmak üzere edebiyatta, sanatın çeşitli dallarında, bilimde, siyasette etkileri oldu. Bu kurumlar sayesinde köy, kent, halk, aydın arasındaki uçurum bir ölçüde azaltıldı. Köy Enstitüleri mezunları özellikle öğretmen örgütçülüğünde uzunca bir süre önderlik ettiler.

Köy Enstitülerini bitirenlerin yalnız kendileri değil, yetiştirdikleri on binlerce öğrenci, aydınlattığı yetişkinler de bilimden yararlanmış, siyasete katılmıştır. Belki de ilk kez yoksul halk kesimleri bu yoğunlukta Köy Enstitüleri sayesinde bilim, teknikle buluşmuşlar, siyasete atılarak yönetime katılmışlardır. Kasabasında, ilçesinde belediye başkanlığı yapan, üretici kooperatiflerinde, toplumsal örgütlenmelerde görev alan birçok Köy Enstitülü olmuştur. Köy Enstitüsü kökenli bakan, milletvekili, senatör, kurucu meclis üyeliği yapanlar vardır. Köy Enstitüleri yurt çapında birçok eğitim, sanat, kültür dergisinin çıkarılmasına da öncülük etmişlerdir." (Gazalcı, 2015: 45) Bu bağlamda, **Bahattin Uyar**'ın belirlediği köy enstitülü ozan ve yazarlar aşağıdaki adlardan oluşmaktadır: Dursun Akçam, Osman Nuri Alper, Talip Apaydın, Cesarettin Ateş, Behzat Ay, Mustafa Aydoğan, Yusuf Ziya Bahadın, Mehmet Başaran, Hüseyin Başaran, Mehmet Bayındır, Fakir Baykurt, Cavit Binbaşıoğlu. Adnan Binyazar. Osman Bolulu, Recep Bulut, Kemal Burkay, Galip Candoğan. Mehmet Cimi, Ali Çeleğen. Ali Çiçekli, Nebi Dadaloğlu, Osman Darıcı, Şöhret Ünal Dirlik. Maksut Doğan, Cemalettin Dökmetaş, Ali Dündar. Feyzullah Ertuğrul, Bahattin Fırtına, Nadir Gezer, Ümit Kaftancıoğlu, Haşim Kanar, Mevlüt Kaplan, Mehmet Kara, Arif Karakoç, Bahaettin Karakoç, Rüştü Kartal, Ahmet Köklügiller, Muharrem Kubat, Mahmut Makal, Naciye Makal (Poyraz), Mustafa Okumuş, Baki Özdemir, Emin Özdemir, Sabri Özer, Abdullah Özkucur, İsa Öztürk, Hasan Fehmi Poyrazoğlu, Osman Nuri Poyrazoğlu, Fehmi Salık, Hasan Latif Sarıyüce, Kemal Şahin, Osman Şahin, Mustafa Şanlı, Selahattin Şimşek, Hüseyin Avni Tatar, Hasan Turan, Pakize Türkoğlu. Bahattin Uyar, Musa Uysal, Mahmut Yağmur, Rıza Yetim, Ali Yılmaz, Ali Yüce, Şevket Yücel, Tahsin Yücel, Hazım Zeyrek. (B. Uyar, "Yitik Harmandan Son Taneler: Köy Enstitülü Şairler ve Yazarlar", Ankara, Öğretmen Dünyası Yayını, 2013,

Nurullah Ataç

s.6-7.) (Bahattin Uyar'dan aktaran Gazalcı, 2015: 45)

Fakir Baykurt, Uyar'ın belirlediği yazar adlarına ek olarak birçok ad daha anar: Ahmet Telli, Rafet Özkan, M. Adem Solak, Mustafa Şanlı, Arif Aslan, Ahmet Uysal, Mecit Aşkın, İbrahim Osmanoğlu, Kemal Bayram, Ali Kemal Gözükara, Hasan Kalender, Vehbi Polat, İbrahim Şimşek, Yusuf Gür, Arif Baş, Hüseyin Sezgin, Veli Yazar, Turan Aydoğan, Saffet Çalışır... (Baykurt, 1990: 195, 196). Baykurt, tümünü beğenmekle birlikte Veli Yazar'dan büyük övgüyle söz eder; onun Sabahattin Ali'nin yanına konabilecek güzellikte öyküler yazdığını vurgular.

Burada anılan adların salt ozanlar ve yazarlar olduğunu, adı anılmamış yazarların da bulunduğunu (örneğin biri Ahmet Atıla'dır ki onlarca cilt günlük tutmuştur), ayrıca çok sayıda erdemli, yurtsever bilim insanı, siyasetçi, sanatçı yetiştiğini de vurgulamak gerek. Kaldı ki öğretmenlik mesleğinde de sıradışı insanlardır.

Kısa sürede sağlanan ve etkisi on yıllarca sürecek başarının ardında Türkiye'nin kendi özellik ve gereksinimlerinden hareket eden, yüzyılların yoksunluğunu, eğitimsizliğini gidermeye yönelik eleştirel, bilimsel, laik, eşitlikçi; aynı zamanda coşkulu, şenlikçe eğitim izlencesi ve dizgesi vardır.

Yapay değil, gerçek anlamıyla öyle bir eleştirelilik yaşatılmıştır ki öğrenciler, birlikte yemek yedikleri sırada, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün neden başka yemekler yediğini bile sorgulayabilmişlerdir. (Öğrencilerin bu sorusu, İnönü'nün sağlık nedenli perhiz yapması zorunluluğu belirtilerek yanıtlanmış; geçitirilmemiş, tepki gösterilmemiş, savsaklanmamıştır.) Kuşkusuz öğrencilerin eleştireliliği kadar, her aşamadaki yönetimlerin eleştirelilikten gocunmalarını, olumsuz görmemeleri de önemlidir; zaten yönetimin isteği budur. İsmet İnönü'yü anmışken, rastladığı kız öğrencinin heybesinden yiyeceklerle birlikte bir klasik yapıtın çıkmasından mutluluk duyduğunu da anımsamalı. (2026 yılında böyle bir ortamı düşünmek bile olanaksız).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1941 yılında, yurt gezisi sırasında Balıkesir Savaştepe Köy Enstitüsü'nü de gezer. Yanında dönemin Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Nafiz Gülman Paşa da vardır. Gezerken, kümes nöbetçiliği yapan bir kız öğrenciye, **Hatice Kolukisa**'ya rastlar. Ona azık torbasında neler olduğunu sorar. Hatice Kolukisa peynir, ekmeğin yanı sıra Bakanlık klasığı, Sofokles'in "Antigone"unu çıkarınca İnönü mutlulukla, Abdurrahman Nafiz Paşaya: "Ekmeğin yanında kitap. Köylümüz, kentlimiz, erimiz, generalimiz kumanyasında ne zaman kitabı ekleyecek duruma gelirse o gün Türkiye gerçekten kurtulmuş demektir. Topraklarımızı bilgiyle değerlendirmenin, bilinçle savunur duruma gelmenin başka yolu yoktur" der. (Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri, Mevlüt Kaplan'dan aktaran Karasu, 2017)

Temelde bir ekin (kültür) devrimi niteliğindeki Türk Devrimini tüm kurumlarıyla bir bütün olarak görmeli ve kavramalıdır. Daha Kurtuluş Savaşı sürerken Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin kurulması, Mustafa Kemal'in öğretmenlere seslendiği ilk eğitim kongresi, yaklaşık 500'ün üzerinde doğu-batı klasik yapıtının gönüllü aydınlarca çevrilmesi, ulus okullarının, halkevlerinin (ki her biri yazın dergisi yayımlamıştır), Ankara Üniversitesi'nin, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin, Ziraat Fakültesinin, Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun kurulması; giderek Etibank, Sümerbank, uçak fabrikası, tarım çiftlikleri, araştırma enstitüleri, bağlı fabrikalar...kurulması birbirine güç veren, biri diğerini besleyen, geliştiren ve bütünlük yaratan büyük atılımlardır. Köy enstitülerine sözkonusu tutarlı ve kararlı eylemler dizisiyle ulaşılr.

Köy enstitülerinde yılda 25 kitap okumak zorunludur. Salt okunmakla da kalınmaz, üzerine konuşulur, tartışılır, sunumlar yapılır. Kitapların başat bölümünü klasikler oluşturur. Günümüzde bile çok az kişinin okuduğu klasik oyun kitapları okunur ve oynanır; sahnelenir. Enstitüyü

bitiren, görev yerine giden öğrenciye 150-200 kitap verilir. Bu, çalışılan her köyde kitaplık oluşması demektir. Başarılı öğrencilerin ürünlerinin yer aldığı **Köy Enstitüleri Dergisi** (ki her sayının basım ve okur sayısı 16.500'dür) adlı dergi yayımlanır. Yazısının o dergide yayımlandığını gören öğrencinin eşsiz heyecanını öngörebilirsiniz.

Dersleri, öğrencilerle örgensel bağ içinde bulunan, yetkin öğretmenler verirler. Örneğin batı yazınına Sabahattin Eyuboğlu, müzik dersini Ruhi Su, Âşık Veysel; Fransızca'yı Vedat Günyol...öğretir. Niyazi Berkes gözlemlerde bulunur. Adeta, adı köy enstitüleri konmuş, ülküsel üniversite gibidir. Sabahattin Eyuboğlu, bir de açık kitaplık kurar Hasanoğlu'nda. "Büyük bir salondaki dolaplarda yer alan kitaplar, herkesin eli altındadır. Fırsat bulan, seçtiği kitabı salonda okur, zamanı olmayan, okumak üzere alıp götürür, bitirince de getirip yerine koyar. Büyük ilgi görmüş, aksamasız çalışmıştır açık kitaplık" (Başaran, 2011: 101). Yaklaşık beş altı yıllık bir etkinlik ve yine onlarca yazar, ince yazın insanı! Böylesi bir tansıksı başarının eşi yok.

Vurgulanması gereken bir önemli durum da şudur: Cumhuriyetin hemen öncesi dönemde çok güçlü bir yazın birikiminden söz etmek pek olanaklı görünmüyor. **Tevfik Fikret**'le sınırlı bir yazın birikimi sözkonusudur. Cumhuriyetin kültür devrimiyle birlikte, köy enstitüleriyle eşzamanlı biçimde Doğu-Batı klasikleri Türkçeye kazandırılmaya ve bu evrensel değerdeki yapıtlar köy enstitülü öğrencilerce yoğun olarak okunmaya, tartışılmaya; tiyatro oyunları sahnelenmeye başlanır. Eylemin mimarları **Hasan Âli Yücel** ile İsmail Hakkı Tonguç'tur. Çeviri Bürosu, 1939 yılında Bakan Yücel tarafından ustaca düzenlenen Neşriyat Kongresinde oluşturulur. Bu dönemde, romanda **Reşat Nuri** vardır ve etkilidir. Yine cumhuriyet döneminde **Nâzım Hikmet**'in yepyeni ve devrimci şiiri ile **Sabahattin Ali**'nin devrimci romanı, öyküsü yaratılır. Köy enstitülü yazarlar, zaman zaman ağır sorunlar yaşamalarına karşın, Nâzım Hikmet'in şiirlerine ulaşırlar, hayranlıkla okurlar. Giderek, kitaplar dolusu şiiri el yazılarıyla defterlerine yazar, çoğaltırlar, yayarlar (Fakir Baykurt, ulaştığı, Nâzım Hikmet'in şiir kitaplarını tümüyle defterine yazar ve çoğaltır.) Sabahattin Ali'nin yapıtlarını sürekli okurlar. Kısa zaman içinde, anılan yeni ve özgün eğitim koşullarında yetişen köy enstitülü yazarlar, hızla, kendi köy yaşamı gerçeklerini, sınıfsal çatışmalarını, aydınlanmayı, sömürüye başkaldırı istencini roman, öyküye, şiire dönüştürürler. **Dolayısıyla, köy enstitülü yazarların Türk ince yazını üzerinde etkilisi açıktır.**

Adnan Binyazar dönemin yazınsal ortamını açıklarken: "Köy Enstitülü yazarlar ürün vermeye başladıklarında Nâzım Hikmet yasaklıydı. Sabahattin Ali'yi katletmişler, toplumun üzerinde korku yaratarak, onun ölüsünü bile bulamışlardı. Aziz Nesin işlerden atılıyor, mahpus-

haneden mahpushaneye dolaştırılıyordu. Genç kuşak Reşat Nuri'yi modası geçmiş sayıyordu. Ortada yalnızca özentili aşk romanları dolaşıyordu. Bugün adlan bile anılmayan yazarlar gazetelerde tefrika ediliyor, filmler onların aşklarıyla renkleniyordu. Enstitülü yazarlar, kurulu düzenin bu alışkanlıklarını yarararak, topluma unutturulmak istenen Sabahattin Ali'ye, Nâzım Hikmet'e ulaşmışlardı" diye yazar (Binyazar, 2008: 188). Nüfusun yaklaşık yüzde sekseninin köylerde yaşadığı 1940'lı yıllarda (ki günümüzde bile kent nüfusunun düşün ve yaşam biçimi kentle uyumlu değildir) köyü konu eden, köy özekli bir yazının başlatılmasını eleştirenler; bu tarihsel dönemin yapıtlarını "köy edebiyatı", "köy romanı", "köycülük" gibi dillendirmelerle küçültmeye, önemsizleştirmeye çabalayanlar en büyük çelişkiyi barındırırlar: Köyde yaşayacaksınız ama köyü yazmayacaksınız! Gerçekten mantıktan uzak, usla anlaşılması olanaksız yaklaşımdır. "Her yazar, yetiştiği ortamı yazar; yazdığı ortamın gerçeği ülkesinin, giderek dünyanın gerçeğine dönüşür. Yaşar Kemal Stendhal'ı, Faulkner'i, Tolstoy'u Çukurovalı sayarken bunu belirtmek istiyor" (Binyazar, 2008: 187).

Köy enstitülü yazarların olağanüstü etkisi nitelikli yapıtlarında somutlaşıyor. Bu yapıtlar belli bir dönemle de sınırlı kalmamış, toplumsal değişimi yetkinlikle içsellştirmiş ve yansıtabilmiştir. Bu yapıtlarda uzun zamana yayılan yinelemelere, birbirine öykünmeye rastlanmaz. Her bir yazarın yazın kişiliği de yapıtları arasındaki dönüşüm de ayrı ayrıdır, özgündür.

Emin Özdemir Türkçenin sevdalısı, usta diltimiz, anıtlamış bilim insanımızdır. Türkçe denince Emin Özdemir, Emin Özdemir denince Türkçe usa gelir. Türkçemize tütettiği "seçenek", "sayısal", "sözel", "bilseme" gibi birçok sözcüğü kazandırmıştır. O sözcükleri bin yıldır kullanırcasına benimsiyoruz. Köy öğretmenleri döneminde, hakla iç içeyken tanık olduğu acıları, ilk andaki duyarlılığıyla dile getirmeyi görev saymıştır. Ayrıca yurtdışındaki eğitim döneminin de etkisiyle, yıllarca üniversite öğretmenliği yaptı. Bilimsel yapıtlarının yanı sıra "*Kurmaca Kişiler Kenti*", "*Sözcüklerin Vicdanı*", "*O İyi Kitaplar Olmasaydı*" gibi yapıtlarıyla Türk ince yazınına yeni ve özgün yollar açmıştır. Emin Özdemir, ulusunun dilinde, yazınında yeni boyutlar yaratan yazarlardandır.

Adnan Binyazar Türk ince yazınının bir diğer ustasıdır; aynı zamanda yetkin düşünürlerimizdendir, araştırmacılarımızdandır. Binyazar'ın yapıtlarından görkemli bir dil bilinci, incelik, duyarlık yansır okura. "**Masalını Yitiren Dev**" acılarıyla süren bir yaşamın, köy enstitülerinin değiştiren, dönüştüren etkilerini anlatır. Yaşamını yitiren bir yazarın uğurlanma töreninde karşılaşılan Ahmet Muhip Dıranas, Binyazar'a, "Masalını Yitiren Dev"de anlattıklarını

gerçekten yaşayıp yaşamadığını sormak gereksinimi duyar.

Ceyhun Atuf Kansu

Adnan Binyazar, Türk ekini üzerine inceleme yapıtları da yayımlar. Yeni öykülerinde izlekleri arasında Almanya gözlemlerini katarak, yazın dilini de tanıklıklarını da diri tutmasını bilmiştir. “Bozkır Aydınlığında Aşk”, “Şah Mahmet”, “Kızıl Saçlı Kontes”... çağımızın evrensel duyarlık ve kaygılarını dillendirir. Kesinlikle geleceğimizin birikiminde yerlerini alan olağanüstü yapıtlardır bunlar.

Fakir Baykurt yazın dünyasını, son yıllarında yurtdışında, Almanya’da yaşayarak yapıtlarının, başat kaygısını olmasa bile izleksel, anlatımsal evrenini değiştirmiş; köy enstitülü yazarların en başarılı ve tanınan ustalarındandır. Bu bağlamda “Duisburg Treni”, “Koca Ren”, “Yüksek Fırınlar”, “Yarım Ekmek”, “Barış Çöreği” adlı kitapları anımsanmalıdır. Yetmişli yıllarda kitapla tanışan kuşağın ilk okuduğu, okumayı yapıtlarıyla sevdiği yazarlarımızın başında Fakir Baykurt’un geldiğini söylemek yanlış olmaz. “Tırpan”, “Irazca’nın Dirliği”, “Kaplumbağalar”, “Efendilik Savaşı”, “Yılanların Öcü”, giderek “Amerikan Sargısı” gibi kitapları köy gerçeğini ayrıntılarıyla ve sınıfsal boyutuyla işlerken, aynı zamanda Türk yazınına gerçekçi-toplumcu yönde biçimlendiren bir işlev gördü. “Yılanların Öcü” (iki kez) sinema filmi de yapılarak Türk sinemasını da etkiledi.

Baykurt, “Tırpan”ın yazınsal amacını açıklar: “Sanatta devrimci tavır, hayatı değiştirme tavrıdır. Kitaplarımız bize ün sağlamaktan, yada kalıcı olmaktan önce, toplumu devrim yönünde etkilemelidir. Hayatı değiştirme amacına yönelmiş bir sanat insanın birleşmesine ve bilinçlenmesine yardım eder.”

Fakir Baykurt birçok yazısında açıkladığı, köy enstitülerinin yazınsal başarısı üzerine şu karşılaştırmayı yapar: “Köy enstitülerinin yerine açılan İmam Hatip okullarından elli yıldır bir tek yazar, şair çıkmadı. Çünkü bu okullarda eski yöntemlere göre, ezbercilik esasına dayanan öğretim yapılıyor. Köy enstitülerinde ise biz dersleri tartışarak, deney, gezi ve gözlem yaparak öğreniyorduk. Enstitünün yönetimine katılıyorduk. Her hafta sonu toplanıp yönetimi ve birbirimizi eleştiriyorduk” (Baykurt, 1990). Bu satırlarının yazarının çoğunu tanıma olanağına eriştiği bu eşsiz

değerde yazarlar özveri anıtı, halk sevgisi dolu insanlardı. Öyle numaracı birilerinin birilerinin hâlâ karalamaya çalıştığı gibi, salt sınıfsal eleştiriyle kalmayıp, sanatlarının incelik gereklerini de gözeten, başarıyla uygulayan, çağlarının ötesinde yazarlardı.

Köy enstitülerinin yetiştirdiği en başarılı yazarlardan **Adnan Binyazar** köy enstitülerinin ekinsel yanını şöyle anlatır: “Köy Enstitüleri kitap demektir. Enstitüye başlayanların çoğu daha ilk günden kitaphıya girer; bilimleri, sanatları, doğayı öğrenmiş olarak, hayata karışırdı. Enstitülerde hayatla düşünceyi kitap kaynaştırıyordu, Enstitülü için, kitapla donanmamış bir hayat ‘hayat’ değildi. Öğrenciler enstitü ortamında kitapla soluk alıp veriyorlardı. Okuya okuya, o kitaptan bu kitaba geççe geççe, iyi kitabı kötüsünden ayırmayı yine kitapla öğreniyorlardı. Kitap adına beyni abur cuburla dolduran yayımlar enstitünün kapısından içeri girmiyordu. Böyle kitaplara gereksinim de duyulmuyordu. İyi kitabın ölçüsü belliydi; enstitünün en güzel yerlerinden olan kitaplığın raflarını Hasan-Âli Yücel döneminde hızla basılan klasikler dolduruyordu. Böylece öğrenci, enstitüde, piyasa malı kâğıt yığınlarıyla değil, yüzyılların süzgecinden geçmiş soy yapıtlarla karşılaşılıyordu. O kitaplar doğayı, insanı gerçek boyutuyla veriyordu. Atatürk, Türk insanını tanımlarken, onun zekâsını, çalışkanlığını, güzel sanatlardaki üstün yeteneğini öne çıkarır. On bir-on iki yaşlarındaki çocuklar, bir-iki ay içinde mandolin çalarak, ellerinden kitap düşürmeyerek bunu kanıtlıyorlardı” (Binyazar, 2008: 183). Binyazar’ı ve onun üstün, dünya ölçeğinde yapıtlarını da yaratan köy enstitülerinin kısa sürede oluşturulmuş, sözkonusu olağanüstü gelişkin yapıdır, elverişli koşullardır.

Kuşkusuz çağının en ileri eğitim kurumunun kurucu öncüleri girişte de belirtildiği gibi **Hasan Âli Yücel** ile **İsmail Hakkı Tonguç**’tur. İsmail Hakkı Tonguç sürekli özveriyle dolu ömründe Türkiye’yi karış karış gezmiş, gözlemlemiş, halkla iç içe olmuş; en uygun eğitim ve ekin yöntemini belirlemiş ve uygulamıştır. O, enstitülülerin “*Tonguç Baba*”sıdır. Rauf İnan, Ferit Oğuz Bayır, Hürrem Arman gibi erdemli eğitimciler Tonguç’un yakın çalışma arkadaşlarıydı. Onların üstün öngörüsüyle 21 yurt noktasında açılan köy enstitüleri aydınlık saçmıştır.

Fay Kirby, bugün bile aşılamamış yapıtı *Türkiye’de Köy Enstitüleri*’nde önemli belirlemelerde bulunur. Fay Kirby, enstitülerin etkilerinin salt öğrencilerle sınırlı kalmadığını, ulusa yayıldığını, toplumun düzeyini yükselttiğini, kitapsever, beğeni düzeyi yüksek, seçici bireyler yarattığını vurgular. Emin Özdemir köy enstitülerinin “bilinçli okur yetiştirme” ve buna koşut “düzeyle yayın dünyası oluşturma” işlevini belirtir. Özdemir’e göre, enstitülü yazarların yapıtlarında “halkçılık” egemendir. Konusal ortaklık söz konusudur ki bu konular genellikle köy sınıfsal çatışmalarıdır. Gerçekçi-

liğin verilerinden yararlanmaları özgün ya da ortak, canlı, inandırıcı yazınsal “tip”ler yaratmalarını sağlamıştır. “Hal-kın dilinde yaşayan ancak yazı dilinin çevriminde yer almamış söz değerlerinin (deyim, atasözü, kalıp söz, ikileme, yerel sözcükler vb.) yazı diline girmesinde de Köy Enstitülü yazar ve ozanların büyük payı olmuştur. Böylece yerel ve yöresel renkler yazınsal ürünlerin anlatım örüntüsünde yer almıştır. Şu da söylenebilir yazın haritamız ülkeyi bütün bölgeleriyle yansıtacak biçimde genişlemiştir. Daha kuşatıcı bir deyişle, yazınımızla coğrafyamız bütünleşmiştir (Özdemir, 1990: 169-172). Özdemir, Türk ekinde toplumcu gerçekçi anlayışı köy enstitülü yazarların başlattığını yazar.

Emin Özdemir’in de vurguladığı, Dil Devrimi-köy enstitüleri ilişkisi çok önemlidir. Anılan tüm yazarlar, yapıtları yoluyla Türkçemizde halk sözcüklerini çoğaltmalarının yanı sıra, öz Türkçeyle yazarak, anadilimizin daha da arlaşmasına, özleşmesine çok değerli katkı sağlamışlardır. Güç beğendiği bilinen **Nurullah Ataç** da yüceltici bir bakışla şunları yazar: “Edebiyatımızda bir çığır açılıyor. Onların karşısında biz küçüklüğümüzü anlamalıyız. Yurdu da, yurdumuzla birlikte edebiyatımızı da bugünkü gençler, bu Makal’lar kuşağı kurtaracaktır. Gerçeği onlar getiriyor edebiyatımıza. Hepsisi de yurda değinir değinmez en güzel dili, en temiz dili buluyorlar. Makal’ın, Dündar’ın yazılarını okuyorum da bizim dil kavgalarımızdan utanıyordum doğrusu.” (Ataç’tan aktaran Makal, Köy Enstitüleri ve Edebiyat, 2011: 113).

Fakir Baykurt enstitülerin başarısının temelinde Türkçe ve yazın öğretim izlencesinin çağdaşlığını da görür: “Köy Enstitülerinin öğretim programlarında Türkçe dersleri ve giderek yazın öğretimi için söylenenler son derece yalındır. Enstitülerde toplanan çocuklar köylerden getirdikleri değerlerden koparılmayacak, içinde yaşadıkları gerçeklerin ayırıcına vardırılabilecekler. Ders kitapları yaşamı iyileştirici, ilerletici istekler uyandıran metin ve sorularla düzenlenecek. Öğrenciler köyde ve enstitüde yaşanan gerçekleri, sözlü ve yazılı olarak anlatmaya özendirilecek. Onların anlatım yetenekleri geliştirilirken, Türk ve dünya yazınından seçilen metinler topluca incelenecek, değerli kitaplar günde en az birer saatlik özgür okuma saatlerinde okunacaktır. Öğrenciler bunları kendi kendilerine özümleyebilmek için, sorularını aralarda dolaşan öğretmenlere sorabilecek, birbirleriyle, öğretmenleriyle tartışabilecekler. Giderek kitap tanıtmaya yazıları yazacaklar, yerli yabancı yapıtları tanıyıp öğrenecekler; bunları kendi gelişmelerine besin yapacaklar” (Baykurt, 1990: 182).

Baykurt’un özlüce açıkladığı izlenice kâğıt üzerinde kalmamış, her yanılla, ayrıntılarıyla uygulanmış ve yaşanmıştır. Öğretmenlerin çoğunluğu tutkuyla, coşkuyla çalışmışlardır. Çifteler’de Müdür Rauf İnan, Beşikdüzü’nde Hürrem Arman’ın öğrencilere sesli kitap okuduklarını da yine Baykurt’tan öğreniyoruz.

Gerçek aydın olup da köy enstitülerine ilgisiz kalmak, ens-

titüler üzerine düşünmemek olanaksızdır. Usta Ozan-Düşünür **Ceyhan Atuf Kansu** da çok önemli belirlemelerde bulunur: “Düşünce hayatımızın yeni kaynakları Köy Enstitüleri Dergisi’nde enstitü öğrencilerin toprağa basan yazılarını okuyunca, hiç şaşırmadım. Bu yazılar kentli okumuşlardan gelemez. Üniversite yıllarımda Çehov’un Vişne Bahçesi’ni seyrettim. Ama onun özüne, bir enstitü öğrencisinin yazısını okuyunca vardım.

(...)

Ümit Kaftancıoğlu

Köy Enstitülerinin durumu ise bambaşkadır. Burada okuyazarların düşünceleri gerçek hayata bağlanmakta, her gün insan düşüncesini biçimleyen, sağlamlaştıran bir toplum olayı, bir doğasal olay gelip düşüncenin kaynağına yerleşmektedir. Böylece düşüncenin yalnızca kitaba bağlılık yüzünden yitirdiği canlılık ve sağlamlık hayata ve toplumun yazgısına yönelince, yeniden canlanmakta, yeniden bir tür okuyazar topluluğu içinde canlı, sağlam düşünceler belirlemektedir” (Kansu’dan aktaran Makal, 2011: 112).

Kendini en, sözgelimi Kürt duyumsayan köy enstitülü yazarın bile sömürüye, sorunlara yanıltıcı budun yüceltisi gözlüğüyle değil, sınıf bilinciyle bakmış, bu yöndeki çözümlenmelerini yazmış olması günümüzün ABD, AB yayılmacılarına, en azından sıcak bakan “kimlikçi” halk ve sınıf düşmanlarını rahatsız etmektedir.

Kınyas Kartal köy enstitülerini, Adnan Menderes’le yaptıkları oy pazarlığıyla kapattırdıklarını kendisiyle yapılan söyleşide açıklar (Kut, 1996; Eşme, 2009).

Köy enstitülerinin kapatılması işinin içinde ABD hep vardır. 27 Aralık 1949’da “Türkiye ve ABD Hükümeti Arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkında Antlaşma” imzalanmıştır. Komisyonunda dördü Amerikalı, dördü Türk sekiz üye vardır. Başkan nereli dersiniz: Amerikalı! Eşitlik oluşan kararlarda başkanın oyu belirleyici olacaktır. Ve yine belirtelim ki enstitüleri kapatanın CHP gözükmesinin nedeni, zaten CHP’den başka parti bulunmamasıdır; kısa süre sonra da sömürücüler bu partiden ayrılacaklardır. Madem çok iyi anlaşıyorlardı, ideolojik ayrılık yok-

tu, neden ayrılıp Demokrat Parti'yi kurdular?

Doğu-Batı klasik yapıtlarını, okuma sevdasını, eleştirelliği, bilimselliği çıkarın köy enstitüleri diye bir nen kalmaz. Enstitüleri var eden bu niteliklerdir.

Kaynaklar

Başaran, Mehmet, “Köy Enstitülerinde Kitap ve Kitaplık”, “Köy Enstitüleri ve Edebiyat”, (Açıkoturum kitabı-Konuşmacılar: Talip Apaydın, Adnan Binyazar, Emin Özdemir, Erdal Atıcı), (Haz.: Erdal Atıcı), Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, 2011.

Baykurt, Fakir, “Köy Enstitülerinin Yazın Yaşamına Katkıları”, “Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri” içinde, EĞİT-DER Yayınları, 1990.

Binyazar, Adnan, “Bir Anlayış Devrimi”, “Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri” içinde, EĞİT-DER Yayınları, 1990.

“Köy Enstitülü Yazarlar”, “Ayna” içinde, Pupa Yayınları, 2008, s. 183-189.

Buğra, Ayşe, “Devletçi Dönemde Yoksulluğa Bakış ve Sosyal Politika ‘Zenginlerimiz Nerede?’”, http://www.obarsiv.com/guncel_vct_2004_ayseb2.html

Dündar, Ali, “Ekmek Kokusu”, Selvi Yayınları, 1992.

Eşme, İsa, “Köy Enstitüleri Neden Kuruldu, Neden Kapatıldı?”, Cumhuriyet Gazetesi, 14 Nisan 2009.

Gazalcı, Mustafa, “Köy Enstitüleri Sistemi”, Bilgi Yayınevi, 2015.

İnan, Süleyman, “Mihalefette Adnan Menderes – 1945-1950”, TC Süleyman Demirel Üniv. SBE Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2002, <https://core.ac.uk/download/pdf/35314199.pdf>

Karasu, Mehmet, “77. Yılında Köy Enstitüleri”, Antakya gazetesi, 15.4.2017, <http://www.antakya gazetesi.com/77-yilinda-koy-enstituleri/>

Kirby, Fay, “Türkiye’de Köy Enstitüleri”, Tarihçi Kitabevi, 2015.

“Köy Enstitüleri ve Edebiyat”, (Açıkoturum kitabı-Konuşmacılar: Talip Apaydın, Adnan Binyazar, Emin Özdemir, Erdal Atıcı), (Haz.: Erdal Atıcı), Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, 2011.

Kut, Dursun, “Kinyas Ağa Köy Enstitülerini Nasıl Kapatıldı?”, Cumhuriyet Gazetesi, 20.7.1996.

Makal, Mahmut, “Köy Enstitüleri ve Ötesi”, Literatür Yayıncılık, 2009.

“Ekmek Kokusu ve Ali Dündar”, (Ali Dündar, “Ekmek Kokusu”na önsöz), 1992.

“Edebiyata Kendi Giren Köylü”, “Köy Enstitüleri ve Edebiyat” içinde, (Açıkoturum kitabı-Konuşmacılar: Talip Apaydın, Adnan Binyazar, Emin Özdemir, Erdal Atıcı), (Haz.: Erdal Atıcı), Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, 2011.

Özdemir, Emin, “Köy Enstitüleri ve Yazınımız”, “Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri” içinde, EĞİT-DER Yayınları, 1990.

Turhan, Kaan, “Köylü / Çiftçi Aydınlanmasında Köy Enstitüleri’ne Ağa Engeli”, İlk Kurşun Gazetesi, 15 Nisan 2013, <http://www.ilk-kursun.com/haber/142912/kaan-turhan-koyluciftci-aydinlanmasinda-koy-enstitulerine-aga-engeli/>

KÖY ENSTİTÜSÜ KÜLTÜRÜNÜN ÇAĞDAŞ EDEBİYATIMIZA KATKISI

Öner Yağcı

“Sadece 6-7 yıldır Köy Enstitülerinin yaşam süresi. Böyle olduğu halde, yazın dünyasına bu derece güv ve özgün katkılar yapabilen başka eğitim kurumu yok dense yeridir.”

Fakir Baykurt

Toplumun çoğunluğu olan köylülerin özgürleşmesi, bilinçlendirilmesi, yüzyıllar süren karanlıktan kurtarılması gerekiyordu ve bunun için oluşturulan Köy Enstitüleri ulusal gerçekliğimizin eğitim kurumuydu.

20 bine yakın öğretmen ve meslek elemanının mezun olduğu Köy Enstitüleri, eğitim yaşamımızı ta o zamandan canlandırmıştı ve yıllar sonra da, bugün bile canlılığın simgesi olmayı sürdürüyor.

Köy Enstitülerinin ülkemize en önemli katkılarından biri de onlarca köy çocuğunu kültür ve edebiyat dünyamıza kazandırmasıdır.

Cumhuriyet devrimlerinin doğal sonuçlarından biridir Köy Enstitülerinin yarattığı edebiyat.

Dünyada İkinci Dünya Savaşı'nın, ülkemizde devrimle karşı devrimin amansızca çarpıştığı koşullarda edebiyatımız yeni bir zenginlik, coşku, sevdalığıyla buluştu.

Bu edebiyatla, Yeni Türkiye'nin gerçeği olan ve önderi tarafından *milletin efendisi* kabul edilen köylülük olanca birikimi, töresi, geleneği, alışkanlığı, kültürü, canlılığı, çeşitliliğiyle gözden ve gönülden irak olmaktan çıktı. Kendisini de onu da kul değil insan kabul eden insanlar tarafından, kendisinin de onun da yüzyıllardır konuştuğu öz diliyle canlandı. Özgürleşip çağdaşlaşma isteğiyle çırpınan kendi insanlarıyla buluştu. Öykü kahramanı, roman kişisi, şiir öznesi olarak insan olduğunu derinliğine duyumsamaya başladı.

Yüzyıllardır köleleştirilen, kendi kabuğunun içine itilen, soyutlanan, yalnızlaştırılan, gidilmeyen-gelinmeyen köy; taşı toprağı, tarlası bahçesi, dağı ovası, ırmağı kuyusuyla, ürettiğiyle tükettiğiyle, yediği içtiğiyle, açlığı tokluğuyla, susuzluğu uykusuzluğuyla, dostluğu düşmanlığıyla, sabrı sabırsızlığıyla, korkusu korkusuzluğuyla, duygusu duygusuzluğuyla, sevdası hüznüyle, yoksunluğu varlığıyla, yoksulluğu unutulmuşluğu kimsesizliğiyle, akıllılığı deliliğiyle, değerliliği kurnazlığıyla, kısacası “insan” gerçeğiyle yurdunun aynasında boy göstermeye başladı.

Bilinmeyene yöneltilen ışıldağın gösterdiği çıplak gerçeklik, edebiyata yeni açılımlar, yeni yöntemler, yeni boyutlar getirdi. Edebiyata yeni giren kahramanların farklı coğrafyalarda filizlenen dünyalarıyla edebiyatımız zenginleşti. Yeni kahramanların karşı karşıya olduğu yeni sorunlar, yeni olaylar, yeni olgular edebiyatımızın konusunun zenginleşmesi için olağanüstü fırsatlar verdi. Ele alınan yeni yaşamların yüzyıllardır uğradığı haksızlığın eleştirilmeye başlanmasıyla gerçekçiliğin ete kemiğe büründüğü yeni yöntemlerle kucaklaştı edebiyatımız.

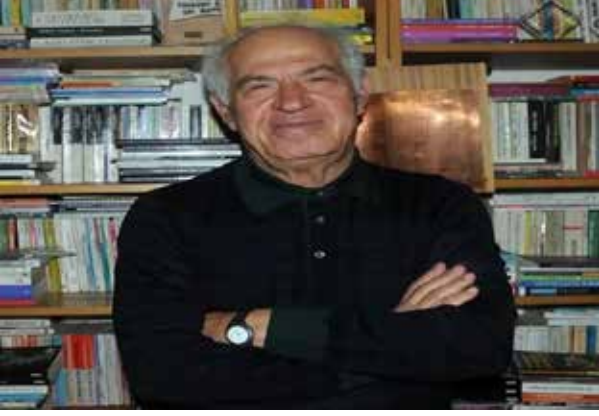
Keşfedilen bu yeni köy ve köylülük dünyasına yaklaşımdaki müthiş zenginlik edebiyatımızı da zenginleştirdi. Emin Özdemir bunu “*Yazınımızın yüzüne taze bir kan gelmesi*” olarak tanımladı.

Onlarca köy çocuğunun şiiriyle, öyküsüyle, romanıyla, denemesiyle, anısıyla edebiyatımızı zenginleştiren yapıtlara imza atmasıyla aynanın içinden aynaya bakış gibi somut bir yansımanın yarattığı tılsımla edebiyatımız, her bakımdan (konu, kahraman, olay, çevre, anlatım biçimi...) büyüdü, genişledi, güzelleşti.

Yaşamın her alanında gerçekleştirilen atılımlarla birlikte yarattığı Köy Enstitülü edebiyatla da insanı yüceltirmeye başlayan Cumhuriyet, çağdaşlığa doğru doludizgin gidiyordu ki dünyanın sürüklendiği yeni kaosla birlikte bir şeyler değişmeye başladı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki emperyalist politikaların bugünlere kadar çeşitli adlarla (soğuk savaş, yeşil kuşak, ılımlı İslam, BOP) sürmesiyle geldiğimiz bugünlere kadar olduğu gibi bugün de hâlâ Köy Enstitülerinin yarattığı edebiyat ve edebiyatçılar tartışılıp durdu ülkemizde.

Kimileri bu insancı, halkçı, aydınlanmacı, devrimci gerçekliği küçümsemeye, kimileri yok saymaya çalıştı ama bu gerçeklik başladığı günden bugüne ilkeleriyle kendini var etmeyi başardı.

Köy Enstitülerinin kurulduğu dönemde Öğretim Birliği Yasası çıkarılmış, eğitim seferberliği başlatılmış, tüm çocukların okula gitmesi ve meslek sahibi olması amaçlanmıştı. Bilgisizliğin üstesinden gelmek ve Eğitim yoluyla köyü canlandırmak hedefi, temeli kültür olan Cumhuriyet projesinin önderinin belirlediği *Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür* kimlikli bir gençliğin yaratılması çağdaş bilimsel eğitim yöntemleri ve sanat eğitimiyle olabilecekti.

Emin Özdemir

Üretim içinde eğitim anlayışıyla savaş yıllarının yoksunluğu koşullarında bilim ve sanat kültürüyle donanmış eğitimciler yetiştirildi. Bu anlayışın hayata geçmesiyle bu bilgiyle donanmış eğitimcilerin yetişmesi ve bunların içinden sanatçıların yetişmesi doğal bir olaydı.

Çünkü Köyde Eğitim adlı kitabında, “Okuldaki eğitimin amacı çocukları sanatçı olarak yetiştirmek değil insan olarak eğitmektir. Okulun sanat adına çocuğa vereceği en önemli şey, duyu organlarını kullanmasını ve izlenimler toplamasını; olaylar ve olgular arasında bağlantı kurmasını ve bunları yaşamından, doğadan ve sanattan aldığı kodlara göre değerlendirebilmesini sağlamaktır” diyordu Tonguç.

Öğretim ve eğitim, insanın değer kazanması ve değer kazanmış olan toplumda etkinlikte bulunması, insanın kendini eğitmesidir. Amaç özgür insanlardan oluşan özgür toplum yaratmaktır. İnsanın kişiliğini geliştirip yücelmesini sağlamak gerektiğini düşünen Tonguç, bunun önemli bir yöntemi olarak gördüğü sanat eğitiminin amacını ve önemini Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü’nde şöyle anlattı:

“Çocuğu sanatçı gibi davranabilecek etkinliğe kavuşturmakla, türlü konuları çeşitli vasıtalarla şekillendirme olanağına kavuşulur. Okulda böyle bir değer yaratmanın eğitimsel değeri büyüktür. ... Çocuğun da tıpkı sanatçı gibi içinde saklı duygularını ifade etmek, sanat eserleriyle temasta bulunmak suretiyle güzellik zevkini tadacağı düşünülmektedir. Bu da ancak okulda sanat havası yaratmak, öğrencilere sanat alanında çalışma zemini hazırlamak, sanat eserleriyle temasa geçirmek ve onları sanat eserleriyle etkileşebilecekleri bir çevre içinde tutmakla mümkündür.”

Yaratıcılığın Köy Enstitülü öğrencilere kazandırdığı nitelikler içinde en önemlisi olduğunu düşünen Tonguç, bilimsel ve sanatsal çalışmaları eşdeğerde görüyordu. Amaç çocuğun yaratıcı bir kişi olarak eğitilmesiydi. Bunun içindir ki Köy Enstitülerinin 1943 Programı’nda sanat eğitimi

derslerinin oranı %33.6’ydı. Yüksek Köy Enstitüsü’nde oluşturulan sekiz kolun ikisi sanatla ilgiliydi: Güzel Sanatlar Kolu, Köy ve El Sanatları. Kısacası, eğitimin her adımı ve dalında *güzelliğin öğretilmesi* amaçlanmıştı.

Köy Enstitüleri, 1940’lı yıllar Türkiye’deki yaşanan egemenlik çatışmaları ve sınıfsal savaşımın nasıl olduğuna bakılmadan; o yılların devrimci atılımlarının 1940’ların sonuyla birlikte teker teker durdurulduğu ve devrimin karşı devrime dönüştürüldüğü gerçeğinden yani tarihimizden uzak, kaba bir bakışla değerlendirilirse tuzağa düşülmüş olur.

Ülkemizde 1940’larda kaynatılan *cadı kazanlarını* bilmeden o dönemi değerlendirmek, tarihe şablon giydirmekten başka bir şey değildir. Hasan-Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç gibi tarihsel kişiliklerin değerlendirilmesi geleceğe bıraktıklarıyla yapılmalıdır ve bu iki büyük aydınlanmacının ölümsüz yapıtları onur duyacağımız aydınlıkların başında gelmektedir.

Hasan-Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç’un Türkiye insanının onur duyacağı aydınlık ustaları olduğu tarihsel bir gerçekliktir. Bu gerçekliğe Köy Enstitülü edebiyatçıların aydınlattığı bir toplumsal yaratımın da eklenmesi zorunludur.

Köy Enstitülerinin ülkemize bir armağanıdır bu toplumsal yaratım.

Edebiyat, edebiyat olduğundan beri özgürlüğü kucakladığı için insanlığın en anlamlı, en değerli mirası olabilmıştır.

Yarım yüzyıldır *resmi* politikaların baskısına, zorbalığına uğrayan; ırkçı ve dinci bağınazlıklara göğüs gerip yılmadan aydınlanmanın, devrimci ilkelerin, özgürlüğün, bağımsızlığın savunuculuğunu yaptı Köy Enstitülü edebiyatçılar. Ana memesi gibi sarıldığı Türkçesinin güzelliklerini fişkırtan bir edebiyat yarattı.

Köy Enstitülü edebiyatçılar, yetiştikleri okuma sevdalısı ortamı ülke coğrafyasının dört bir yanına yayarak her yerde okuma bilincinin oluşmasını ve çoğalmasını sağladı.

Okuyan insanın özgürleşmeye adım attığı düşünülürse sıradan bir edebiyatçı olarak kalmayıp ülkemizin özgürleşme savaşımının yiğit askerleri oldular. Örgütlü savaşım bilinci ve zorunluluğuyla bu gerçekliğin savaşımıcısı edebiyatçılar olarak hem yazdılar hem de yaşamlarını örgütlerinin güçlenmesi yolunda sürdürdüler.

Yapıtlarındaki insancı, halkçı, gerçekçi, devrimci yaklaşımla toplumun çoğunluğunu oluşturan ama yok sayılıp horlanan milyonlarca insanın insanlaşması yolunda yazar sorumluluğunun gereğini yapmayı başardılar.

Yaşanmışlığın verdiği gözüpeklikle Türkiye'nin köy gerçeğini, köylü dünyasını insanlığın aynasına taşıdılar.

İnsanı savundular; Maksim Gorki'nin "İnsan! Ne onurlu sözcük" tanımlamasını yapıtlarında gün ışığına çıkardılar; insan sayılmayanı insan kıldılar.

Yapıtlarında canlandırdıkları yerel zenginliği ulusal alana taşıyarak ulusal bütünlüğün sağlanmasına ve ulusal bilincin kökleşmesine katkıda bulundular.

Ülke sorunlarıyla, eğitim sorunlarıyla, insanın sorunlarıyla yüklü yapıtlarını baskılara göğüs gererek yılmadan yaratılar.

Kendilerini borçlu duyumsadıkları Cumhuriyet'in değerlerini kıskançça savunarak yeni kuşakların da bu bilinçle yetişmesini sağlayarak devrimci 68 Kuşağı'nın doğmasını sağladılar.

Köy ve köylü sorunlarını ülke gündemine getirmede öncülük ederek içinden çıktığı Köy Enstitülerinin aydınlığını ve özgürlüğünü geleceğe taşımaya çalıştı, bir aydın olarak ülkesinin aydınlatılmasına, bilinçlenmesine katkıda bulundu Mahmut Makal.

"Ama yorulmadım hiçbir zaman/ O yoksul, sevgili dağ başlarında/ Karda kalmış, darda kalmış yolcular için/ Yazmaktan" diyen Fakir Baykurt İnsanımızın yüreğini yansıtan roman ve öyküleriyle Anadolu uyanışının yazarı oldu.

Kurtuluş Savaşı üçlemesi'yle bir Cumhuriyet aydını olduğunu kanıtladı Talip Apaydın.

"Kimliğim mi? Türkiye dedim/ Doğumum mu? 17 Nisan/ Sorun beni Bedreddin'den, Yunus'tan/ Karacaoğlan emimdir/ Dedem Pir Sultan..." diyerek yaşamıyla ve yapıtlarıyla aydınlatmayı sürdürdü Mehmet Başaran.

"Türkçenin toprağında solumadıkça, sözcüklerle savaşımı göze alan sabırla beslenmiş bir emek harcamadıkça yazınsallığa ulaşamayız" diyen Emin Özdemir, Türkçenin

yurdunda büyük izler bırakan bir bilge olarak Türkçe sevdasının armağanı bir ömrün sahibi oldu.

"Yazarın tek aracı dildir. Şair ya da yazar, yeteneğini dilin sonsuz olanaklarını kullanarak gösterir... Dil toplumsal düşüncenin, sanatsal arayışların ürünüdür," diyen Adnan Binyazar, söz'ün gücü'yle duygu ve düşüncüyü birleştirdi.

"Selam sana Türkçem/ sevgiler sevdalar sana/ güzeller güzeli dilim/ türkülerimin anası/ toprağım ekinim uyarlığım/ dört mevsim şiiir açan çiçeğim/ sensiz silam gurbet olur/ üzülür cumhuriyetim" diyen Ali Yüce Halkın Oğlu oldu.

Hep kaygılı, öfkeli, isyankâr, boyun eğmeyen, küskün, çığlıklar atan bir çocuk oldu Anadolu aydınlanmasının simge adlarından Dursun Akçam.

"Benim için sanat yalın kılıç açık söyleyiş, kesin söyleyiş, en yakın olaya, çağa, karanlığa ışık tutuştur" dedi Ümit Kaftancıoğlu.

Eğitimciliğine, edebiyatçılığı, yayıncılığı, dergiciliği, siyasal mücadeleyi de kattı Yusuf Ziya Bahadınlı.

Yurdunu yüreğinde taşıyan yağız atlı öykücü oldu Osman Şahin.

Ve daha onlarca aydınlık edebiyatçının yetiştiği Köy Enstitüleri özgür düşünüşlü, aklını kullanmasını bilen, bilimin ve sanatın aydınlığına açık insanlar yetiştiren bir kurumdu ve bu kurumdan yetişip aklını kullanma cesaretini kullanarak yazar olanlar Kemalist, sosyalist, demokrat olarak yaşamlarını sürdürdüler. Bundan doğal ne olabilir?

Köy Enstitüsü kültürüyle donanan Köy Enstitülü edebiyatçıların aydınlığıyla buluşmak ülkemizin aydınlığına güç katmıştır ve her engele karşın katmaya devam edecektir.

Kültürümüz, Türkiye'nin aydınlık, emek, özgürlük dostu insanları, Köy Enstitüsü kültürüne, baskılara göğüs gererek yazan tüm Köy Enstitülü yazarlarımıza, ustalarımıza çok şey borçludur.

BOZKIRDA YANAN EĞİTİM MEŞALESİNİN EDEBİYATA VURAN IŞIĞI: KÖY ENSTİTÜLERİ'NİN KÜLTÜR VE SANAT MİRASI

Demet Duyuler

Köy Enstitüleri, 1940–1954 yılları arasında Türkiye’de köy çocuklarına ve gençlerine eğitim vermekle kalmayıp, aynı zamanda edebiyat, müzik, resim, tiyatro gibi kültürel alanlarda önemli bir etki yaratmıştır. Bu kurumlar, köy çocuklarını yalnızca bilgiyle değil, yaratıcı düşünce ve sanatsal yetenekle donatarak Türk kültür hayatının zenginleşmesine katkıda bulunmuştur.

1. Kitap, Okuma ve Edebiyat Kültürü

Köy Enstitülerinde eğitim programı, teorik ve pratik dersleri eşit ağırlıkla harmanlamıştır. Derslerin yarısı genel kültür ve meslek derslerine, diğer yarısı ise tarım, ziraat ve teknik uygulamalara ayrılmıştır. Ancak, enstitülerin en kalıcı mirası kitap okuma kültürü olmuştur.

Her öğrencinin yılda 20–25 kitap okuması zorunluydu. İsmail Hakkı Tonguç’un sözleri bu anlayışı özetler:

“Genç kuşaklar bilim, sanat ve teknikle ilgili değer taşıyan yapıtları anlamlarını iyice kavrayana kadar okumalıdır. Aydınları serbest okuma alışkanlığı kazanmayan toplumlarda, düşündüğünü yazan, düşüncesini açıklayan insan da pek az olur; ortam demagoglara kalır.”

Öğrencilere her gün sabah ve akşam serbest okuma saati ayrılmış, kitap çadırından yapılan basit kitaplıklarda dahi öğrencilerin erişimine sunulmuştur. Kitap, ekmekle eşdeğer görülmüş; okuma alışkanlığı, köy çocuklarının düşünsel özgürlüğünün temeli olmuştur.

Bu ortam, yalnızca öğrencileri değil, yetişen yazarları da derinden etkilemiştir. Mahmut Makal’ın *Bizim Köy* (1950) adlı eseri, Orta Anadolu köylerindeki yaşamı gözlemler üzerinden aktarırken, okuyucuya hem toplumsal gerçekleri hem de köy kültürünün inceliklerini sunar:

“Köyün çocukları, bizim öğrencilerimiz gibi kitapla büyümediklerinden, öğrenme arzusu gözlerinde pırl pırl parlıyordu.”

Fakir Baykurt ise köy yaşamını anlatırken toplumsal eleştiri ve halk bilincini ön plana çıkarır:

“Yaptığımız romanlar icabında otuz sene içinde politikacılara, iş sahiplerine, mesuliyet sahiplerine faydalı olacak doküman durumundadır.”

2. Müzik ve Sahne Sanatları

Köy Enstitülerinde kültürel eğitim yalnızca kitapla sınırlı değildi. Müzik eğitimi, öğrencilerin duygusal ve toplumsal gelişiminde merkezi bir rol oynamıştır. Mandolin, akordeon, cura, bağlama, keman gibi enstrümanlar öğretilmiş, her öğrenci en az bir enstrümanı kullanmayı öğrenmiştir. Öğretmenler arasında Aşık Veysel ve Ali İzzet Özkan gibi halk ozanları bulunmuş, öğrenciler hem bireysel hem de topluluk olarak müziği deneyimlemiştir.

Tiyatro ve halk oyunları da eğitimin ayrılmaz parçalarıydı. Ulvi Uraz ve Hasan Çakı Efe gibi ustalar, öğrencileri sahneye çıkararak performans sanatlarını deneyimlemelerini sağlamış ve böylece kırsal alanlarda sanat kültürünün yayılmasına katkıda bulunmuşlardır.

3. Edebiyatçıların Köy ve Topluma Bakışı

Köy Enstitülü yazarlar, yetiştikleri ortamı ve gözlemlerini eserlerinde yansıtmış, toplumsal sorunları ve köy yaşamını edebiyat aracılığıyla görünür kılmışlardır. Öne çıkan isimler arasında şunlar sayılabilir:

- Mahmut Makal (*Bizim Köy*, 1950) – Orta Anadolu köy yaşamı, eğitim ve toplumsal dönüşüm.
- Fakir Baykurt (*Yılanların Öcü*, *Iraca'nın Dirliği*) – İç Batı Anadolu, köylü ve hak arama bilinci.
- Talip Apaydın (*Demirci Çırağı*) – İç Anadolu’da köylerin toplumsal yaşamı.
- Dursun Akçam, Ümit Kaftancıoğlu, Osman Şahin – Doğu ve Güneydoğu Anadolu’yu gözlemleyerek edebiyatla aktarmışlardır.
- Yusuf Ziya Bahadınlı – Orta Anadolu köy yaşamını roman ve öyküyle aktarmıştır.

Bu yazarlar, eserlerinde yalnızca toplumsal gerçekleri aktarmakla kalmamış, aynı zamanda köy halkının kültürel mirasını ve yerel folklorunu kayda geçirmişlerdir. Masallar, atasözleri, deyimler, ağıtlar ve maniler, Köy Enstitülü öğrencilerin eserlerinde yer bulmuştur.

4. Kültür Sanat Eğitiminin Toplumsal Yansımaları

Köy Enstitülerinin kültür-sanat yaklaşımı, öğrencileri yalnızca bireysel olarak geliştirmekle kalmamış, toplumsal

kültürün yükselmesine de öncülük etmiştir. Hazırlanan tiyatro, müzik ve sergi etkinlikleri köy ve çevre kasabalara taşınmış, halkın sanatla buluşmasını sağlamıştır. Böylece, enstitüler hem üretken bireyler hem de toplumsal bilinç taşıyıcıları yetiştirmiştir.

Özetle, Köy Enstitüleri'nin kültür ve sanat mirası, Türkiye'de edebiyatın halkla buluşması, müzik ve tiyatroyun yaygınlaşması, yerel kültürün kayıt altına alınması ve toplumsal bilinç oluşumu açısından eşsiz bir deneyim sunmuştur. Bugün, Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Talip Apaydın ve diğer enstitülü edebiyatçıların eserleri, bu mirası hem edebiyat hem de kültür tarihi açısından anlamlandırmamıza olanak tanımaktadır.

Köy Enstitüsü ikliminde yetişmiş değerli edebiyatçılardan Ali Yüce'nin bir şiiri;

Sokrates

İçimiz bir ışık bir ışık

Aman bir görsen öğretmenim

Bir sıcak bir sıcak yüreğimiz

Yüzümüz gül okyanusu

Hoş geldin öğretmenim

Öyle kocaman ki dünyamız

Aman bir görsen öğretmenim

Gönlümüz öyle çoğul

Öyle kalabalık seninle

İğne atsan yere düşmez

Hoş geldin öğretmenim

Çınlıyor toprağın kulakları

Ellerimiz buğdaya değdikçe

Öyle büyüyor ki

Halkımın elindeki ekmek

İnsan insanı sevdikçe

Sevgi geldin öğretmenim

Ekmeğimiz biraz kuru

Suyumuz biraz acı

Ama alın teri gibi temiz

Ana sütü gibi helal

Yorgunluk madalyamız olmuş

Bayrağımız olmuş sevmek

Rüzgâr geldin öğretmenim

Kaynakça

Türkoğlu, Pakize. *Tonguç ve Enstitüleri*. İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları, 1997.

Eyüboğlu, Sabahattin. *Köy Enstitüleri Üzerine*. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999.

www.koyenstitulerivakfi.org

Gönen Köy Enstitüsü öğrencileri dokumacılık işliğinde uygulamalı derste...

ÖMRÜNÜ KEMANA ADAYAN BİR SANATÇI

Cemil Baskın

Yazımın başlığı 6 Nisan 2017’de kendisiyle televizyonda canlı program yapma şansını yakaladığım, yaşamını müziğe adanmış bir Akpınar Köy Enstitüsü 1951 yılı mezunu bilge sanatçı Ömer Can’ın TV’deki tanıtım başlığıydı.

Yaşamını müziğe adanmış bir Akpınarlı bilge sanatçı Ömer Can.

Ömer Can, Cumhuriyetimizin aydınlanma kurumlarından biri olan Köy Enstitüleri’nde yetişmiş bir sanatçı. Köyünden çıkıp Akpınar Köy Enstitüsüne 1946 yılında kayıt olduğunda yaşamının bu denli olumlu yönde değişebileceğini tahmin bile edemezdi. Akpınar’dan **Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümü**’ne, oradan Almanya **Köln Devlet Yüksek Müzik Akademisi**’ne uzanan bir eğitim sürecinden geçen **Ömer Can**, Ankara Devlet Opera ve Balesi Orkestrası keman sanatçılığına uzanan yaşamını kendisi şöyle anlatıyor:

“Ben aslen Samsun ili Kavak İlçesi Karadağ köyünde 15 Eylül 1934’te doğdum. Ailem Selanik muhacirlerindedir. Çocukluk yıllarım Anadolu’nun yoksulluk yıllarına rastlar. O zamanlar bizim köyün okulu bile yedi köyün yararlanabileceği bir yöreye yaptırılmış. Çünkü her köye bir okul ve her köye bir öğretmen gönderme olanağına sahip değildi ülkemiz. Bir saatlik yolu beş yıl kar, kış, dere, tepe demeden yaya olarak gidip geldik. Böylece bitirdik ilkokulu. Anlatması bile güç. Müzik kelimesinin anlamını bile bilmiyordum o zamanlar. Ancak okul yollarında düşe kalka giderken güzel türküler söylediğimi anımsıyorum.

İlkokul bitince 1949 ve 1951 yıllarında Akpınar Köy Enstitüsü’nde okudum. Bu benim hayatımın değişiminde ilk adımdı. Orada her şeyle ilk kez karşılaştığım gibi müzikle de ilk kez karşılaştım. Benim müziğe olan ilgim burada gelişti ve şekillendi. Keman çalmayı çok seviyordum. İlk kemana elime Akpınar’da aldım.

Akpınar’dan mezun olduktan sonra; Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümü’nün sınavını kazanarak Ankara’ya geldim.

Müzik bölümünü bitirince asistanlık sınavını kazandım. Daha sonra Alman Hükümetinin verdiği (DAAD) bursu ile yurt dışına gönderildim. 1959’a kadar **Köln Devlet Yüksek Müzik Akademisi**’nde eğitimimi sürdürdüm. Askerlik sonrası açılan bir devlet sınavını kazanarak ikinci kez Almanya’ya gittim. İhtisasımı tamamlayıp yurda dönünce çok yoğun bir çalışma ortamında buldum kendimi. Böylece de uzun yıllar istemeyerek de olsa Akpınar’dan uzak kaldım diyebilirim. Ancak, her yerde, her ortamda, her zaman Akpınarlılık özelliklerimi hiç yitirmedim.”

Öncelikle şunu söylemeliyim; 1924 yılında Ankara’da Musiki Muallim Mektebi açılmış. 1925 yılından itibaren yetenekli olan öğrenciler, modern bir müzik eğitimi almaları için Avrupa’ya gönderilmeye başlanmıştır. Türk halk müziğinin ezgileri ve bu türe ait eserler derlenmeye başlanmıştır. **Mustafa Kemal** “Biz Batı müziğini saygıyla dinlediğimiz gibi, bizim müziğimiz de bütün dünyada saygıyla dinlenilecek bir halde olmalıdır.” demişti.

Yıllar sonra o günlerin bir yansımasıdır Köy Enstitülerinde müzik eğitiminin önemsenmesi. Enstitülerde **İsmail Hakkı Tonguç** bu konuda en küçük bir yanlış uygulama ve savsaklamayı asla istemiyordu. (1)

Aslında Ömer Can’ı bir derginin birkaç sayfasına sıkıştırarak anlatmak çok zor. Basınımızın beyaz saçlı cumhuriyet kızı **Müşerref Hekimoğlu** Cumhuriyet Dergi’de “**Başkent Günleri**” köşesinde Ömer Can’la söyleşisinde “*Müzik sevgisi, Samsun’da Akpınar Köy Enstitüsü öğrencilerinden mandolin konseri dinlerken doğan Ömer Can’ın öyküsü bu sayfaya sığmaz.*” der. (2)

İlk kez bir müzik aletini Akpınar’da gören, mandolin ile müziğe başlayan, daha sonra keman öğretmeni Hadi Sünnetçioğlu’nun keman grubuna geçmesini istemesiyle keman çalmayı öğrenen Ömer Can, enstitüde müziğe verilen önemi şöyle anlatıyor:

“Bizim Köy Enstitüsünde okuduğumuz dönemlerde müzikle uğraşmak, mandolin çalmayı öğrenmek zorunluydu. Hatta şöyle diyebilirim; mezun olurken en az 20 - 25 tane halk türküsünü bilme zorunluluğu vardı. Bunu bilmek de yetmezdi. Bunları mandolinde ya da saz da çalmak mecburiyetindeydik. Keman yine bu enstrümanlardan biriydi. Bizim Akpınar’da kemanlarımız vardı. Bir tane de piyanomuz bulunuyordu. Öğle ve akşamları ders saati dışında hoparlörde müzik çalınırdı. Hatta çok sesli müzik yayını yapıldığını biliyorum. 1940’lı yıllarda böyle müzikle uğraşmak mümkün değildi. Halk yoksuldu, çaresizdi. Köy Enstitülerinde bu eğitimi **İsmail Hakkı Tonguç** getirmiş-

tir. O dönemde yetişenler gittikleri görev yerinde müziği bilerek tanıyarak eğitim verdiler.”

Müziği ilk kez Akpınar'da tanıyan, sonra Gazi Eğitim Enstitüsü sınavlarını kazanarak müzik bölümünde Prof. Eduart Zuckmayer, Fuat Koray, Halil Bedii Yönetken'den müzik eğitimi, Prof. Licco Amar'dan ise keman eğitimi alan Ömer Can, daha sonra kazandığı bursla Almanya'da Köln Devlet Yüksek Müzik Okulu'nda Prof. Andre Gertler ve Prof. Wolfgang Marschner'den ders alır. Virtüözlük ve sanatçı olgunluk diplomasını alarak Türkiye'ye döner. Ömrünü kemana adayan sanatçı Ömer Can, Cemil Baskın'ın hazırlayıp sunduğu 'Geçmişten Geleceğe Bakış' programına konuk oldu. (6 Nisan 2017)

1951 Akpınar Mezunu Ömer Can Canlı Yayın Konuşum

İlk kez Akpınar Köy Enstitüsünde müzik ile tanışan, **Aşık Veyssel**'in dizinin dibinde oturup, müziği sevmesinden başlayarak, batıda eğitim görme şansını yakalamış, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'na kadar yükselen bir başarı grafiği bulunan Ömer Can ile yaptığım söyleşiden küçük alıntılar yansıtmak istiyorum.

Uzun yıllar Samsun'da tarih ve edebiyat içerikli canlı TV programları yaptığım dönemlerde **Ömer Can**, bir söyleşide bakın neler diyor:

“Bence müzik duygu ve düşüncelerin düzenlenmiş sesler sanatıdır. Müzik insanların tek ortak dili ve malıdır. Hiçbir ulus müzik benimdir diyemez. Uluslar sadece bu alanda yetiştirdiği sanatçı ve müzisyenlerle övünebilirler. Kısaca insanların doğasında çokseslilik mevcuttur. İnsan yaşamının çoksesli olduğu gerçeği nasıl inkar edilemiyorsa, müzik sanatının da aynı şekilde çoksesli olduğunu bilmemiz gerekir.

Uygur ülkeler yaşamı şöyle tarif ediyor: Yaşam aklın çıkış noktası olan bilim ve felsefe üzerine kurulmuş ve bunu sanatla bezemiştir. Ne yazık ki, diğer yandan müzik kelimesinden bile yoksun gelişmemiş ülkeler de mevcuttur. Gelişmemiş ülkelerde bana müzikten, sanattan, orkestralardan, bestecilerden, operalardan, solistlerden, bahsedebi-

lir misiniz? Yok böyle bir şey! Ülkelerin sanata bakış açısı sanat politikası ile doğru orantılıdır. Ancak kültür birikimi olmayan ülkelerin müzik sanatına ulaşması hiç de kolay değildir. Çünkü müzikte sanatçı olabilmek için önce müzik okullarını bitireceksiniz, bu da en az 15 - 20 yıllık yoğun bir çaba gerektirir. Ayrıca hiç durmadan çalışmayı bırakmamayı unutmamak gerekir.” (3)

Ömer Can bugüne kadar yurt içi ve yurt dışında gerçekleştirdiği resitaller, solo konserler, oda müziği konserleri, radyo ve televizyon kayıtları yanında birçok kurumdan onur belgesi, teşekkür belgesi-plaketi ve hizmet ödülü almıştır.

Ömer Can'ın yetiştirdiği sayısız öğrencisi ülkemizin saygın eğitim ve sanat kurumlarında hâlen eğitimci ve sanatçı olarak görev yapmaktadır. Bütün yoğun uğraşlarına paralel olarak yıllardır yazdığı ve geliştirdiği kitaplarıyla da keman eğitiminde ayrı bir yeri olan Can'ın, altı ciltlik **“Keman Eğitimi”** ve kemandan viyolaya aktarılan dört ciltlik **“Viyola Eğitimi”** adlı eserleri bulunmaktadır.

Akpınar 1951 mezunu eğitimci, hayatını kemana adayan Ömer Can'ın 25 yıldan bu yana yazdığı ve geliştirdiği 6 ciltlik **“Keman Eğitimi”** ve kemandan viyolaya aktarılan 4 ciltlik **“Viyola Eğitimi”** adlı eserleri bulunmaktadır.

Akpınar'dan Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasına uzanan, ömrünü kemana adanmış Ömer Can'ın birkaç anısını aktarmak istiyorum:

Kemancı Kız

Ankara'da Kızılay'da dolaşıyorum, yanımda da sırtında bir kemanla yürüyen bir kız, bir hayli yürüdük, o da aynı yöne gidiyordu.

Birden aklıma bundan 55 yıl önce Almanya'da öğrenciyken ve yolda yürürken benimle aynı şekilde yürüyen Alman kızlar geldi aklıma. O zaman kendi kendime demiştim

ki:

“Acaba bir gün bizde de böyle sırtında kemanla yürüyen çocuklar olacak mı?”

Biraz daha yürüyünce dayanamadım, durup kıza döndüm ve sordum: “Evladım sen nerede keman çalıyorsun veya öğreniyorsun? Şimdi seni görünce Almanya’daki gençliğim aklıma geldi” dedim.

Kız birden şaşırdı ...

“Neler çalıyorsun bakalım?” diye sorunca; **“Ömer Can çalıyorum”** demez mi?

Çok etkilenmiştim. Elimi uzatarak;

“Ben işte o Ömer Can’ım” deyince kız sevinçle boynuma sarıldı. “Unutamayacağım en güzel günüm” diyerek mutluluğunu anlatan güzel kelimeler sarf etti.

Elli beş sene sonra da olsa, bunlar insana ayrı bir mutluluk ve gurur veriyor doğrusu.

Pakistanlı Piyanist

“Bizde müzik kelimesi bile yoktur.”

Hiç unutmam, Almanya’da okurken Pakistanlı bir arkadaşım vardı, müthiş bir piyanistti, bir gün ona sordum:

“Sizde kaç konservatuvar veya müzik okulu var?”

Yüzüme şaşkınlıkla baktı:

“Bizde müzik kelimesi bile yoktur” demez mi? “Peki, sen nasıl bu duruma gelebildin?” diye sorunca;

“Benim ailem bir İngiliz ailesinin yanında hizmetli olarak çalışıyordu ve onların çocukları için her hafta İngiltere’den bir hoca uçakla gelir, onlara ders verirdi, beni de çok yetenekli buldu ve onun sayesinde buralara gelebildim” deyince şaşırmıştım.

Ashında müzik, insanlığın tek ve ortak dilidir, uygarlığın, gelişmişliğin ölçüsü olan sanat da insanlığın ortak malıdır. Bu bir kültür birikimi ile kendini gösterir. Bugün Tokyo’da devamlı konser veren dokuz senfonik orkestra ve yüz on konser salonu bulunuyor. Diğer yanda kendi kültürünü estetik ve felsefe üzerine kuran, çıkış noktası akıl olan ve aklın bezemesini de sanata bırakan bir batı dünyası var.

Tek dileğim, bizlerin de o seviyeleri yakalayıp sanatta da söz sahibi olmamızdır.

BEETHOVEN KEMAN KONÇERTOSU

Köy Enstitüsüne girer girmez mandolin çalmaya başladım. Bütün çocuklar mandolin veya saz çalıyordu. Kısa zamanda çok ilerledim ve müzik öğretmenim beni kemana başlattı. Müzik salonumuzda 60 keman ve bir piyano ve çok sayıda klasik müzik plakları vardı. Devamlı keman eseri dinliyordum ve kemana aşık olmuşum sanki.

Bir gece etüdündeyiz, bulunduğumuz sınıf öğretmenler odasına çok yakın ancak zil çalınca kadar sınıftan çıkmak yasaktı. Korkunç bir yağmur var dışarıda, ancak öyle bir güzel keman sesi geliyor ki öğretmen odasından, sormayın. Yerimde duramıyordum, gizlice sınıftan kaçarak öğretmen odasının bulunduğu binanın duvarına saklandım, yağmur falan dinlemeden müziği dinliyordum, ancak sırsıklam olmuşum. Ama her şeyi göze alarak o kemana dinliyordum. Derken birinci kısım bitti, giderek ikinci kısım bitti ve son kısım bitti... Nihayet, Beethoven keman konçertosu op.61, re majör diyerek başka bir yayına geçti.

Bu arada ben de yağmurdan mahvolmuşum. İşin ilginç yanı, öğretmen odasında da kimsecikler yokmuş, birileri radyoyu açık bırakıp gitmiş, keşke içeri girip dinleseydim diye de üzüntü duydum. İkinci gün hemen Papajörj Müzik Evi’ne yazarak notayı ödemeli olarak istedim, sonunda nota geldi. Ancak ben bunu henüz çalacak seviyede değildim. Biraz denedim amma hiç benzetemedim bile, “Herhalde yanlış nota göndermişler” diyordum kendi kendime. Ancak üçüncü bölümün temasını tutturunca onun Beethoven konçerto olduğunu anladım, “Her gün birkaç ölçü yaparım ve bir iki senede bu konçertoyu çalarım” diyordum çocuk aklımla.

Aradan yıllar su gibi geldi geçti, sonunda Almanya’da mezun olurken, bitirme sınavındaki eserlerden birisi Beethoven keman konçertosu idi.

Sınav programım şöyleydi: Bir klasik konçerto; Beethoven, bir modern konçerto; A. Khachaturian, bir klasik sonat; Bach sol minör solo sonat, bir modern keman-piyano sonatı; Janacek, bir keman piyano sonatı; Beethoven La majör ve Wienawski Scherzo-Tarantella. Tabii ki bu eserlerin tamamı değil de, onlar istedikleri bölümleri çaldırılmışlardı ancak çocukluk tutkum olan Beethoven konçerto, hocam İgor Ozim'in dediğine göre mezuniyet programımda çaldığım eserlerin en başarılısıydı ve bu beni çok duygulandırmıştı. (4)

Kaynakça

1-İ. Hakkı Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları 1936-1946*, Güldiken Yayınları, 1999.

2-Cumhuriyet Dergi, 23 Mayıs 1993

3- Cemil Baskın, *21 Aydınlanma Yuvasından Biri Ladik Akpınar Köy Enstitüsü*, YKKED yayınları, 2024, İzmir, s. 199.

4- Cemil Baskın, a.g.e., s. 198.

EDEBİYATIMIZ VE SANATIMIZ COĞRAFİ FELAKETLERE NİÇİN UZAK

Ahmet Yıldız

İnsanoğlu (dedelerimiz atalarımız; unutmayalım iki mağara döneminde genlerini hâlâ taşıdığımız bir büyük dedemiz ninemiz vardı.) bugüne doğayla mücadeleyle geldi. Doğayla ilişkiyi -ki felaketler bunun parçasıdır- unutan bir ülke sanat edebiyatı, Kartalkaya Otel sahipleri kadar suçludurlar.

Aslında genelde sanatımız (sinema, tiyatro, müzik) özeldede edebiyatımız güncel felaketlere nüfuz edemiyor. Gündemdeki yazarlarımız, yönetmenlerimiz Pompei'yi gezip etkisini yere göğe sığdıramıyorlar ama bizim 1989 Marmara Depremi, 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş merkezli 11 ili etkileyen depremler ilgilerini çekmedi şimdiye dek.

2025 yılını da Kartalkaya oteli yangınıyla karşıladık, o da 'asrın' yangınlarından biri. Maalesef edebiyatımız ve sanatımız buralara nüfuz edemiyor. Büyük eksiklik.

Sinemalarda, Netflix gibi "mecralar"da felaket filmleri çok tutuyor.

Dizi sektöründe dünya ikincisi Türkiye'nin şöyle tek bir felaket dizisi yok. Oysa felaketlerin merkezinde yaşıyoruz. Güney Kore yapımı bir dizi izlemiştim nefessiz: Bir kişi otomobiliyle yeni yapılmış bir tünelin tam ortasında tünelin çökmesini anlatıyordu. Kişi telefonla dışarıyla iletişim kurmaya çalışırken dışarıda hükümet, itfaiye, yardım kurumlarının acınacak durumu, keşmekeş acemilikle iç içe eleştirel bir dille anlatılıyordu.

Örneğin Kartalkaya Otel yangını çok güzel bir roman film dizi olabilir bu anlamda. Ünlü klasik "Yangın Kulesi" filminden aşağı kalmaz.

"Asrın felaketi" olarak adlandırılan 6 Şubat depremi zaten onlarca film romana konu olacak trajedileri içinde barındırıyor. Hatta polisiyeyi pek seven piyasa edebiyatımız için bile polisiye olaylar malzemesi var. (İsraili yardım kuruluşu elemanlarının ajan çıkması; tarihî eser kaçırırken yakalanmaları filan.)

Casus demişken bir zamanlar dünya iki kutupluyken casusluk en geçerli mesleklerdendi. Her yer casus kaynıyordu. Hatta iltica edenler bile vardı. Zaten iltica etmeleriyle bu işlerin derinliği hayal edilebiliyor, toplumun ilgisini çekebiliyordu. En çok satan romanlardandı casusluk romanları. **John Lee Carre** (*Soğuktan Gelen Casus* vs) bu işin ustasıydı. **Joseph Conrad**'dan okuduğum *Gizli Ajan*'ı hala unutamıyorum. **Paulo Coelho**'nun bile *Mata Hari*'yi anlattığı romanı vardır. **Alfred Hitchcock**, **Leon Uris**'in ünlü casusluk romanı *Topaz*'ı film yapmıştır. Bir başka deyişle sanat ve edebiyat güncel konuları başarıyla konu edinebiliyor.

Bizde deprem, yangın, sel gibi sıkça olan felaketler edebiyat ve sanatımızda ancak birer distopya (atmasyon) olarak yer alabiliyor ne yazık ki.

İnönü Üniversitesi yayınlarından çıkan *Deprem Öyküleri* kitabı var ki yazılış süreci oldukça üzücü. 6 Şubat depreminden sonra bir yarışma gibi etkinlikle toplanmış öykülere bir de birinci ikinci üçüncü filan ödülleri verilmiş olması insanı üzüyor. Acıklı bir olay hakkında onu kim iyi yazacak diye yarışma açılmış olması büyük felakete uğramış Türk toplumunun yazarlarının ancak yarışmayla kımıldadığı an-

lamına geliyor. Üniversitenin iyi niyetini anlayabiliyoruz yine de. Kitapta tanıdığım tek yazar **Dursaliye Şahan** var. Edebiyatımızda değeri bilinmemiş yazar rahmetli **Aclan Sayılğan**'ın (**Taner Ay**'ın kulağı çınlasın) *Deprem* adlı romanı bir depremde ölenlerin anılarından oluşuyor ama burada deprem bir kısa malzeme olarak kullanılmıştır, 12 Mart dönemi siyasal olaylarını anlatır.

Mine G. Kırıkkanat'ın *Bir Gün Gece* romanı büyük İstanbul depremi sonrasını anlatır. Deprem sonrası uluslararası politik dengenin nasıl bozulduğu ve siyasal entrikaların ayyuka çıktığı bir zaman dilimi anlatılır. Roman okunduğunda gerçekten de bir okurunun yazdığı gibi, **“Büyük bir İstanbul depremi sonrasında şehre, ülkeye ve dünyaya bunlar olacaktır.”** demekten insan kendini alamıyor. Marmara Depremi'nden sonra yazılmış ve ünlü *Sinek Sarayı* romanı devamı sayılabilecek bu roman maalesef gerekli ilgiyi görmedi demeyelim ama etkiyi göstermedi. Örneğin Fazıl Say, 6 Şubat depreminden sonra bir felaket/deprem senfonisi besteleyecek yerde İstanbul depremi olacağı uyarılarına karşı (‘Korku ve endişe dolu bir gelecek’ başlıklı) bir yazı yazdı.

Mine G. Kırıkkanat'ın romanından sonra anlaşılıyor ki felaket romanları yazmak, filmi yapmak görüldüğü gibi kolay bir iş değildir, çok daha donanımlı bir zihin, diyalektik düşünebilen bir yazar akli, psikiyatristlerden çok psikolojiyi bilmek ve hatta ‘uluslararası ilişkiler’ uzmanı olmayı gerektirir.

Belki de bizim edebiyat ve sanat erbabımız bu ağırlığı kaldıramayacağı için bu felaketleri konu edinmekten çekiniyor. Yoksa başarsalar hemen abanır işin suyunu çıkarırlar diye düşünüyorum.

Felaket kurbanlarını ve kurtarma birimi kahramanlarını sanat ve edebiyat yapıtlarında değil maalesef “reality show”-larla (Bir yemek programında itfaiye ekibi elemanlarının konuk edildiğini gördüm.) toplumsallaştırabiliyoruz maalesef.

Sinemada bu işler büyük prodüksiyon gerektiriyor, ama yazma eylemi ucuz bir eylemdir; yazar ve şairlerimizde bu donukluk, özellikle 1980’den sonra neoliberal dönemin yazarlarında yaratılan Türk insanına karşı duygusuzluktan kaynaklı olabilir mi?

İnsanoğlu (Dedelerimiz atalarımız; unutmayalım ki mağara döneminde genlerini hala taşıdığımız bir büyük dedemiz ninemiz vardı.) bugüne doğayla mücadeleyle geldi. Doğayla ilişkiyi -ki felaketler bunun parçasıdır- unutan bir ülke sanat edebiyatı, Kartalkaya Oteli sahipleri kadar suçludurlar.

Bu işin zamanı yoktur, belki bir gün ilgilerini çekecek, haklarını yemeyelim ama insan “asrın felaketi” 6 Şubat depreminin yıldönümünde demeden edemiyor.

BİR TUHAF ORTAÇAĞ

*Hatice Tarkan Doğanay**Çağın Özbilgi'ye*

Çok uyurlar mağarasından
 merhaba
 ay gitmiş yıldızlar minnetsiz burada
 kendi suyuna akarak karanlığa karışmış,
 herkes gece olmuş bu çağda
 düşün kim gözünü açsa,
 dünya kendini yeniden tanımlıyor
 masal anlatılarıyla gerçeğin çemberinden geçerken
 yanı başımıza anlamlar uzanıyor

mor çiçekli dağlardan bakan
 yaşamın gözleriyle
 kayırıyorum yarımı
 beni yendiğini sanan gövdelerin
 hükmünden sıyrılıp
 barışın büyüyeceğini fısıldayan sese sığmıyorum
 asırlık meşe ağaçlarının göğsünde
 dinen rüzgârı
 paydos sonrası ayaklarıma yürüten
 huzura sarıyorum
 çoğu kez birbirini kırıp geçirenlerin arasında
 ben en çok kendimi kırıyorum

Fesleğenler kurudu
 zaman çürüdü
 yarımın bacakları mor kesmiş
 diyorlar (?)
 kıyama duran bir halkın dimağında açılan
 mistik bir orta çağ sokağında
 kağıtlar geçiyor
 kapital telaşlarının arasından
 doğum vakti
 ışığa bakanların gözlerinde pas tuttu çağlar
 aynalar kırıldı
 çoğaldı yüzümüz
 cam seslerinin hıçkırığa boğulduğu
 her parçada bir yüzyılın suç ortaklığı var

bir yerde yahut bir evde
 bir çocuğun masumluluğu
 sorguya çekilince
 ışık bile iktidarın diline düşer
 sarmal bir bahçenin avlusunda
 sözcüklerin peşini bırakmayan keşiş
 ışık suçla kirlenmeden parlamaz
 der!

ben inanmam!
 ekran ışığıyla kutsanmış

PARİS

İlyas Doğan

*Azıcık tatlansa dilim,
Birazcık gülse yüzüm,
Sonra güneş doğsa üstüme,
Rüzgâr saçlarımı okşasa
Annemin sihirli elleri yerine.*

Hasan ile Hüda, hasadı yapılmış nohut tarlasında milim milim ilerliyor; yerde arda kalan nohut kapsüllerini topluyorlardı. Buldukları her kapsül yüzlerinde bir bayram havası yaratıyordu. Ellerinde tuttukları bakır taslar, içine attıklarınohutlarla yavaş yavaş ağırlaşıyordu. Nihayetinde günün sonunda biriken hazine şekere dönüşüp Hüda ile Hasan'ın ağzını tatlandıracaktı.

Her ikisi de öğleye doğru taslarında ancak birer avuç nohut biriktirebilmişti. Neredeyse köydeki bütün çocuklar bir kere bile olsa bu tarlada nohut başağına çıkmıştı. Kimse eli boş dönmese de nohut bulmak artık mucize sayılıyordu. Hüda sıcaktan bunalmış olacak ki yere oturdu ve eliyle alınının terini sildikten sonra:

—*Hasan! Acep topladığımız nohutlar ne kadar şeker eder?* dedi.

Belli ki Hasan da yorulmuştu. O da işaret parmağını c şekline getirip alınıdaki teri akıttı. Başını kaldırıp gözlerini kısarak güneşe baktı:

—*Vallahi, bununla bakkal bize bir tek şeker verse iyi! Hiç olmazsa ikindiye kadar çabalayalım. Ne bulursak kârdır. Bakarsın şansımız yaver gider ve birer avuç daha buluruz,* dedi.

Hasan'ın verdiği cesaretle Hüda oturduğu yerden doğruldu. İkisi tekrar ellerinde tasları, gözleri yerde başladılar nohut tarlasını arşınlamaya. Bulduklarının üzerine attıkları her nohut tanesi tarifsiz bir keyif kaynağıydı. Güneş gökte yorulup da kendini aşağı doğru salmaya başlayınca onlar da başak işini bırakmaya karar verdi. İki tastaki nohutları tek tasa döküp birleştirdiler. Tasın biri yarısına kadar dolmuştu. Bir tasa baktılar, bir de birbirlerinin yüzüne.

Düşündükleri gibi olmasa da yönlerini köye döndüler. Ayaklarını yerde sürüye sürüye köy meydanına vardılar. Ayaklarındaki kara lastik ayakkabılar sıcaktan iyice ısınmış, attıkları her adımda suyun içinde yürüyor hissine kapılıyorlardı. Meydandaki büyük dutun gölgesinde durdular. Koca taşın üzerine oturup terden vıcık vıcık olan ayaklarını kurutmak için biraz beklediler.

Köyün bakkal dükkânı tam karşılarında duruyordu. Ayakları kurduğuna göre artık bakkala gidebilirlerdi. Hasan önde, Hüda arkada bakkala girip nohut tasını Sultan'a uzattılar. Sultan tası alıp eliyle tarttıktan sonra terazinin kefesine boşalttı. Diğer kefeye iki yüz gramlık ağırlığı koyunca terazi birden eşitlendi. İki arkadaş göz göze bakıp:

—*Teyze! Bize hepsiyle cam şeker ver,* dediler. An-

cak onlar da biliyordu bu nohutla sadece birkaç şeker alılabileceğini.

Kadın, kefedeki nohudu dükkânın ortasında duran yarım çuvala boşalttıktan sonra çocuklara döndü. Onlara:

—*Sizlere bir soru soracağım. Eğer soracağım soruya doğru cevap verirsiniz her birinize ikişer şeker ben-den. Bilemezseniz nohudunuz sadece bir şeker ediyor. Onu alır gidersiniz. Hazır mısınız?* dedi ve ekledi:

—*Söyleyin bakalım! Türkiye'nin başkenti neresidir?*

İkisi Sultan'ın böyle kolay bir soru sorduğuna hem şaşırdı hem de çok sevindi. Ne var bunu bilmeyecek, diye düşündüler. Öğretmenleri bunu okulda öğretmişti. Üstelik ikinci sınıfa geçmişlerdi. Kısa bir sessizlikten sonra Hasan ile Hüda hep bir ağızdan:

—*Ankara teyze, Ankara! Türkiye'nin başkenti Ankara!* diye bağırıldılar.

Sultan, çocukları mağlup etmişçesine bakarak:
—*Maalesef çocuklar, bilemediniz! Kaybettiniz,* dedi.

Hasan sinirli bir şekilde:

—*Peki teyze, Türkiye'nin başkenti neresi o halde?* dedi.

—*Pariss çocuklar, Pariss!* dedi Sultan. Elindeki tek şekeri Hüda'ya uzattı. Hüda beyninde türlü soru işaretleriyle şekeri alıp Hasan'a verdi. Hasan daha fazla dayanamadı:

—*Teyze, sen bilmiyorsun. Öğretmenimiz Türkiye'nin başkenti Ankara'dır,* dedi.

Sultan bu sözleri duyunca suratını astı. El kadar çocukların kendisine *sen bilmiyorsun*, demesi zoruna gitmişti. Tam onları azarlayacaktı ki ikisi dükkândan koşarak çıktı. Hasan elinde cam şekeriyle tekrar dutun gölgesine oturdu. Hüda yanına ilişti. Hasan, cam şekeri ağzına götürüp ısırarak çat diye ikiye böldü. Kırıntılar ağzını tatlandırmaya yetmişti. Bir parçasını Hüda aldı. Bir müddet ağızlarında cam şekeri dolaştırdıktan sonra Hüda:

—*Okul açılınca öğretmenimize bakkalcının Türkiye'nin başkentini bilmediğini söyleyelim. Gelip ona da öğretsin,* dedi.

VE AKIL ÇAĞI... VE HURDA YIĞINI... VE UÇURUM

Özlem Yücesan

“Başka hiçbir kitabım için, yoksulların ekonomik açıdan aşağılanmasını inceleyen ‘Uçurum İnsanları’ kadar kalp ağrısı çekip gözyaşı dökmедim.”

Jack London (1902)

Jack London, en yaygın okunan romanı (1906) **“Beyaz Diş”** adlı kurdun yaşamı üzerinden vahşi doğa ve bu vahşiliği sürdüren insan’ı anlatıyor ve bir bakıma kapitalizmin vahşiliğini de vurguluyordu. Bir fabl misali hayvanlara karakter-duygu yükleyen yazar, bu konuda dönemin baskıcı ‘siyasi’ eleştirilerine karşı şöyle bir not düşme gereği de duymuştu: *“O (kurt) bunları düşünmedi; sadece yaptı. Ve bunu, anlatımının tıkanmasına ve sanatsal prensiplerime aykırı olmasına rağmen defalarca tekrarladım. Bunu, ortalama insan anlayışına, köpek-kahramanlarımın soyut muhakeme ile değil; içgüdü, his, duygu ve basit muhakeme ile yönlendirildiğini yerleştirmek için yaptım...”*

“Demir Ökçe”’yi 1908’de yazmıştı. Bunda ise, bugünün ÇUŞ’ları olan “tröst”lerin aşağılık meta felsefesini ve insan’ı hiç yapan tarihsel döngüsünü vurguladı. Bu oligarşik sermaye iktidarının faşist demir ökçesi altında ezilen, günler boyu çalışan ve değersizleştirilen işçi sınıfının mücadelesini anlattı. Bu yolun uzunluğunu, zorluğunu, bedelini distopik ve bir o kadar ütöpik veriyordu.

1909’da yazdığı **“Martin Eden”** adlı gemi işçisinin hayali büyük bir yazar olmaktı, para kazanmaktı. Bunun için çok mücadele eden, kendini yetiştiren ve sonunda amacına ulaşan Martin hep alt sınıfları yazdı, onların hayatının iyileştirilmesini umdu, kazandığıyla onları destekledi. Parasız olduğu dönemde içlerine girdiği küçük burjuva çevresi aşağılasa da onu, sevdiği kadın için buna katlanıyordu Martin. Kendi de bir nevi burjuva eylemsizliğini giyse de üstüne, burjuvazinin ikiyüzlü ve sömürgeci yapısına, boş şeylerle uğraştığına tanık oldukça daha da tiksindi hayatın. Üstüne giyindiği bireyciliği, hiç’çi bir felsefeye kadar indirdi ve ‘hayatın anlamsızlığı’na varması uzun sürmedi, intihar etti!

Martin Eden’i okuyup morali bozulan bir liseyi dinlemiştik. Genç bir işçinin zor koşullarda çalışıp kendini eğiterek bunca mücadelenin ardından başarılı olduktan sonra denize atlayıp hayata veda etmesi, hayal kırıklığına uğratmıştı genci... Bu eleştiriler, yazıldığı dönemde de olmuştu ve London’ın bu konuya dair de notu vardı: *“Martin Eden bir burjuvaydı, bireyciydi, sosyalizmi ilkel buluyordu; bu yüzden intihar etti. Ben sosyalistim.”* Martin Eden’in âşık olduğu burjuva kadın, onu güzel konuşmaya, iğrenç ve

karamsar değil umutlu, iyimser şeyler yazmaya, burjuva yaşamın asaletine(!) çekmek isterken; Demir Ökçe’nin genç işçisi Ernest ise âşık olduğu burjuva kadına *“giysilerinden kan damladığını”* anlatıyor, onu dönüştürüyordu. *“Toplumsal evrim insanı çatlatacak kadar geç”* oluyorsa da *“insan kardeşliği yılları”*nın yaşanacağına inanıyordu.

Hepsinden önce 1903’te yazdığı **“Uçurum İnsanları”**, *“dünyanın gördüğü en büyük, en zengin, en güçlü imparatorluğunun merkezi”*nin eteklerinde geçiyor! Sanayi Devrimi ve kapitalist şafak doğuyordu Batı Londra’nın burjuvazisi üstüne! Ve Doğu yakasında tersine evrim’e yol açan bu şafak, halkına uçurum’u gösteriyordu!

Jack London, gazeteci refleksiyle orada yaşama-ya, yaşayarak yazmaya gitti. *“Uçurum’un dibinde en güçsüzler, sersemeler, embesiller vardı. İnsan hayatı o kadar ucuzdu ki, bunlar çocuk sahibi oldukları takdirde, hepsi kendiliğinden çürüyüp gidiyordu.”*

Onlar gibi paçavralar giyerek içlerine girdiğinde, en gerçeküstü karamsar romancıların bile hayal edemeyeceği anlara tanık oluyor yazar. (1950’lerde Yaşar Kemal, London gibi kimliğini gizleyerek, sonradan kitaplaşan röportaj dizileri hazırlamıştı Cumhuriyet gazetesine.) *“Doğu Londra; zenginlerin güçlülerin ikamet etmediği, gezginlerin uğramadığı, iki milyon işçinin yığıldığı, ürettiği ve öldüğü bir getto... Bir sınıf olarak işçiler, iktisadi efendilerinin eliyle gittikçe daha fazla tecrit ediliyorlar. Onları kalabalık halde bir yerlere sıkıştıran bu süreç hem ahlaki bozukluğa hem de ahlâk yoksunluğuna yol açıyor.”*

Banyonun olmadığı tuvaletin dışarıda olduğu bir odanın içinde dört kişinin ‘yaşadığı’ (biri engelli genç, biri hasta baba...) haberi ise bu kitaptan değil, hayır! Hemen peşine, ekonominin yüzde 3 virgül yedi büyüdüğü haberi verilen bir 21’inci yüzyıl bülteninden... Yüz yirmi beş yıl sonra tek fark, onları (onları?) beyaz ekranlarda izlememiz! Daha öncesinde, anne sokakta hurda toplarken, barındıkları tahta barakada çıkan yangında can veren beş minik çocuğu da öyle izlememiş miydik?

“Umutsuzluk ve sefalet

Başlarında doğumdan beri;

Çirkin küfürler, daha çirkin gülüşlerdir,

Onların ilk ninnileri.”

“Hayatta yapabilecekleri tek şey düşmeye başlamaktır; bu düşüşü çocukları ve onların çocuklarının çocukları

tamamlar. İnsan her zaman hayattan talep ettiğinin daha azını alır. Talepleri zaten o kadar ufaktır ki, ellerine geçen daha da az şey onları kurtaramaz.”

“Bir sınıfın üstünlüğü için, başka bir sınıfın alçalmışlığı şarttır.” diyor London. Ve bizler, her geçen gün artan dünya gelir uçurum’u rakamlarıyla; kişisel servetlerin, ülkelerin bile ekonomisini geçen aşkınlığıyla yaşarken, aslında üst sınıfın ahlâksızlığını da farketmiyor muyuz? *“Yönetici sınıftan hiç kimse insanlık mahkemesine çıktığında suçsuz olduğunu iddia edemez.”*

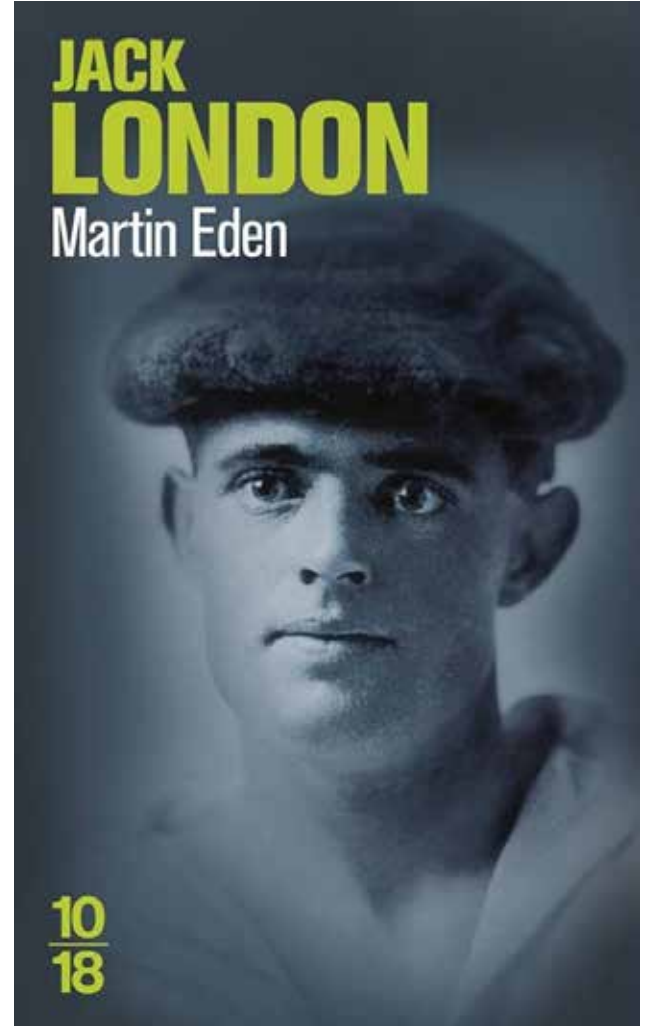
Birleşik Krallık’taki Taç Giyme Töreni’nden sesleniyor yazar; *“Bu debdebenin, abesliğin, gösterinin, bu ne idüğü belirsiz maskaralığın; maddeye hükmeden, yıldızların sırrını çözmüş, akli başında ve makul insanların eseri olmadığına, aslında masallar diyarından geldiğine inanmayı tercih ediyorum.”*

Masallar diyarı bitmiyor, krallıklar şekil değiştirse de devam ediyor, maddeye hükmeden insan maddeyi kapital’e, akıl çağı’ı simya’ya döndürmeye devam ediyor!

Sadaka kültürü hep var, her yerde var! Mesela “Selamet Ordusu” kurmuş Hristiyan gönüllüler; karın doyurma ısınma karşılığında ‘çok değişik’ vaazlar veriyorlar; sabredene şükredene cennet olduğuna, tersinin ise cehennem yolunu açacağına dair! O sırada sadece buldukları bir lokma ekmeği hızla yemekle meşgul olan sefiller için ise; *“Onları bekleyen cehennemden korkmayacak denli, yeryüzündeki cehennemi kanıksamışlardı.”* diyor yazar.

Evsizlerin “Çivi” dedikleri geçici çalışıp ‘karın doyurdukları’ yerler de var; *“Verdikleri ekme somunu o kadar serttir ki yarım litre su içmeden çiğneyemezsin.”* Yine 21’inci yüzyıla baktığımızda geçici çalışsan, günübürlük çalışsan, hiç çalışmayan, ‘medeni hayatın boncuğu kredi kartları’na yığılan borçlarla geçinmeye çalışanlara yine aynı vaazların verilmesi, geleceğe defalarca atom bombası atmak değil de nedir? *“Kendiniz için yeterli görmediğiniz bir şey, başka insanlar için de yeterli değildir. Ekonomi bilimi ve en güçlüünün hayatta kalması ilkesi bundan farklı bir şey söylüyorsa, gidip kendilerini asabilirler.”* derken yazar çok çok haklı değil mi? Üstelik öyle bir “açlar ordusu” var ki ne Düşkünler Evi’nin ne Selamet Ordusu’nun yetişmesi mümkün olmuyor bu orduya! Ve öyle şeyler var ki Uçurum İnsanları’nda, bunlara birinci gözden tanık olan London’ın ruh halini düşünemez oluyor insan... ‘Makinelerin şafağı’na tüm duygusallığıyla lanet ediyor: *“Elverişsizler ve gereksizler! Sanayi onlar için hiç tantana etmez. Çalıştıracak insan sıkıntısı yoktur ne de olsa... Elverişsizler ve gereksizler! Toplumun mezbahasında ölen sefiller, hor görülenler; unutulmuşlar. Bir fahişelik nesli -erkeklerin, kadınların, çocukların, etin ve kanın, canın ve ruhun fahişeliği; kısacası emeğin fahişeliği. Uygarlığın insan için ya-*

pabildiği buysa, vahşi ve çıplak halimizi geri verin bize. Bu makinenin ve uçurum’un insanları olmaksızın; ıssızlığın, çöllerin yere çöküp oturduğumuz mağaraların insanları olmak evladır.” Ve elbette bilimsel gerçekçi bir aydındır Jack London. Kitabına yazdığı önsözde; *“Ben insanlığı, bireylerden ziyade politik bileşimlerle değerlendiririm. Toplum büyür, politik makineler ise parçalanıp ‘hurda’ olur.”* diyordu. Uçurumları ve hurda yığımını tarihe gömecek olan da ‘akıl ve bilim’ değil midir?

ANKARA'YA ÖZLEM

Derya Akman

Dön bir bak bırakıp gittiğin kente
 Sisli, kömür kokulu sokaklarına
 Köşe başındaki çıtır simitçilerine,
 Yanında demli bir çay kokusuna
 Kar tanelerinin süzülerek,
 Yeryüzüyle buluşmasına
 Dön bir bak,
 Soğuk Ankara sokaklarına.
 Duraklarda bekleyen insanlara,
 Ekmek parası için
 Tan ağarmadan yollara düşmüş
 Memurlarına, işçilerine.
 Okullarına akın eden öğrencilerine.
 Dön bir bak bırakıp gittiğin kente.
 Tutkunu olduğun kente...
 Kurtuluş parkındaki sevdalıları,
 Sakarya, Meşrutiyet, Seymenler...
 Ankara sokaklarında yaşanan o sevdaları,
 Akün' de oynayan son filmi,
 Kırmızıdan pembeye renk renk baharı,
 Sarıyla tunç kırmızısının hasret giderdiği
 Sonbahar sabahlarını da unutma.
 Onlara da dön bir bak.
 Dön bir bak bırakıp gittiğin kente.

Düzeltilme ve Özür

11. sayımızda yayımlanan 'Neşet Günal' a ait tablonun fotoğrafının altında ressam adı olarak 'Turgut Zaim' yazılmıştır. Bu hata nedeniyle okurlarımızdan ve sanatçımızdan özür diliyoruz.

KENDİ MASALINI YARATAN DEVLER

Mirhan Hakkı Akın

2026 yılının sömestir tatilinde rastlantıdır ki iki otobiyografi kitabımı peş peşe okudum. İlki Irvin D. Yalom tarafından yazılan “Bir Psikiyatristin Anıları”, ikincisi de Adnan Binyazar tarafından yazılan “Masalını Yitiren Dev”.

Söz konusu kitapları art arda okuduğum için, belleğimin tazeliğiyle, iki yazarın yaşamlarını karşılaştırmam benim için ilginç bir deneyim oldu.

Her iki yazar da aynı yaşlarda, hemen hemen aynı dönemin insanları denebilir: Irvin D. Yalom 1931 doğumlu, Adnan Binyazar ise 1934 doğumlu. İkisine de uzun ömürler dileirim. I. Dünya Savaşı'nın bitmesinden kısa bir süre sonra Polonya sınırlarına yakın bir Rus kasabasından ABD'ye göç etmiş Yahudi bir göçmenin çocuğu olarak Amerika'da doğup yaşayan Yalom, pürüzsüz sayılabilecek bir yaşamı kitabında sergilerken; Diyarbakır doğumlu Binyazar'ın çocukluğu ise zorluklar, ayrılıklar, yoksunluklar, yokluklar... aklınıza gelebilecek her türlü acıklı öykülerden oluşuyor.

Adnan Binyazar kitabın başında, “... yaşadığımız olayları anlatıya dökerken, gözü yaşlı sözcüklerin tuzağına düştünüz mü, televizyonlarda her gün onlarca görülen yerli filmlerin ya da bayatlamaktan iyice kokuşmuş dizilerin başkışisi oluverirsiniz.” diyor. Gerçekten de “gözü yaşlı sözcüklerin tuzağına” düşülmeden yalın bir dille anlatılanlar yine de insanın gözlerinin dolmasını neden oluyor. Aynı etkiyi José Mauro de Vasconcelos tarafından yazılan, kendi yaşamını anlattığı Şeker Portakalı adlı romanda da yaşamıştım. (Ne çok acılar var bu hayatta ve ne kadar güçlü insanlar var bu acıları göğüsleyebilen!)

Yalom, yaşam öyküsünü doğumundan başlayarak kitabı yazdığı 85 yaşına kadarki süreci anlatırken, Binyazar ise Dicle Köy Enstitüsüne kaydolduğu 16 yaşına kadarki süreci anlatıyor. Anladığım kadarıyla Binyazar da kitabını 75'li yaşlarında yazıyor.

Irvin D. Yalom, Yahudi bir bakkalın oğlu olarak çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği Washington'da kimliğinden dolayı pek bir ayrımcılığa uğramıyor. Ama kazandığı tıp fakültesinin, o dönemler, Yahudilere yönelik beş kişilik bir kontenjan tanındığını söylemeden geçmemek gerek. Fakültenin beş kişilik Yahudi kontenjanına da birincilikle giriyor. Çünkü yazarımızın her başarı sahibi gibi, okuma azmiyle dakikalarını bile hesap ederek kendisini derslerine adayan, önüne çıkan fırsatları harcamayıp tam tersi değerlendiren parlak bir öğrenciliği var. Eee Irvin D. Yalom olmak kolay değil! Sonra, ayakta sandalet ve deniz keyfini

sonuna kadar çıkararak yedek subay olarak Hawaii'de yapılan askerlik görevi. Ardından hâlâ yaşamını sürdürdüğü Kaliforniya'da, akademik ve mesleki hayatını inşa edip kendisi gibi akademisyen olan eşi ve çocuklarıyla (iyi eğitim almış dört çocuğu var) bir düzen kurma. Emeklilik yıllarını da özel psikiyatri kliniğinde hastalarıyla psikoterapi seansları düzenliyor. Kalan zamanını ise boş geçirmiyor: Hastalarının öykülerinden esinlenerek ve kendisinin müthiş entelektüel birikimini, keskin zekasını sergilediği - benim de bir kısmını zevkle ve hayranlıkla okuduğum- kitaplarını yazmaya koyuluyor.

Bilindiği üzere varoluşçu psikoterapinin en önemli yaşayan temsilcilerinden biri olan Profesör Irvin D. Yalom, Standford Üniversitesinden emekliye ayrılmış psikanalist, psikiyatrist, psikoterapist ve yazardır. Alanında oldukça zengin bir yapıya sahip, bilimsel kitapların yanı sıra kurmaca romanların da sahibidir.

Evet, gelelim Yalom'un imrenilesi rahat, konforlu ve uzun ömürlü hayatından; Binyazar'ın Türk filmlerine konu olabilecek acıklı yaşam öyküsüne.

Ailesi aslen Elazığ Ağınlı olan Adnan Binyazar, Diyarbakır'da dünyaya geliyor. Babasının evi terk edip İstanbul'a yerleşmesiyle yazarımız ve kendinden iki yaş küçük kardeşi, analarıyla bir başına kalıyor. Ve aile dağılıyor. Soluğu Ağın'da posta memurluğu yapan dayısının evinde alıyorlar. Dayının yanında ise dede ve nene yaşamakta. Yazarımızın zaten kitap boyunca mutlu olduğu zaman; nenesiyle geçirmiş olduğu masalların, halk öykülerinin, manilerin sıcaklığındaki zamanlardır. Dönem İkinci Dünya Savaşı zamanları, dayı askere alınır. Ve aile yine dağılır. Anne ve nene kendi köylerinde kalırken, yazarımız ve kardeşi babasının çağırmasıyla İstanbul'a yola çıkar. İki kardeş; bir üvey anne, üvey annenin önceki eşinden oğlu, bir üvey kardeş ve babadan oluşan aileyle İstanbul'da tanışır.

Burada babaya bir ayrıç açmak gerekir; baba, bugün bulduğunu bugün içki sofralarında yiyen, yarını ve çocuklarını dolayısıyla ailesini düşünmeyen, nerede iş bulursa oraya giden, arkasına bakmayan bir berduş.

Neyse, yazarın yaşamının İstanbul durağı şöyledir: Babanın müdür (!) olduğu atölyede işçilik, babanın terk etmesiyle ailenin dağılması, çocukların pazarda hamallık yapması, kardeşin Darülacezeye gitmesi, yazarın da on dört yaşına kadar bir lokantada karın tokluğuna çalışması.

Yazar İstanbul'da yaşadıklarına dayanamaz ve yeniden Ağın'daki ailesinin yanına döner. Baba bu kez Diyarba-

kır'a tekrar gelmiştir, çocuğunu yanına çağırır- eh babadır sonucunda- bir oğlun yeri babasının yanındır. Başlar Diyarbakır günleri. Yine baba aynı baba, yine yokluk, yoksulluk, sahipsizlik, üstüne dayak. Kitabın sonunda yazarımız Köy Enstitüsü sınavlarını kazanarak on altı yaşında enstitüye kabul edilir.

Gerisini biliyoruz.

Köy Enstitüleri, Adnan Binyazar gibi binlerce köy "çağa"-sını köyünden alarak eğitmiş; onların hayatına dokunarak yine köylerde öğretmen olmasına ve bu ülkeye hizmet etmesine vesile olmuştur.

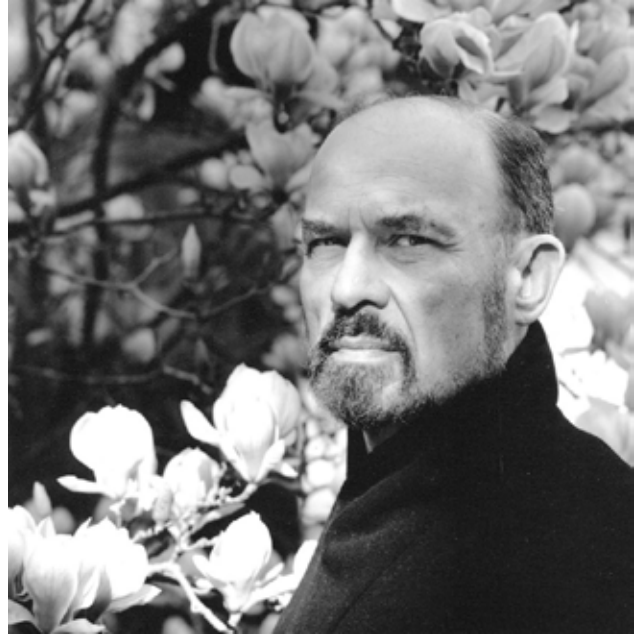
Öğretmenlikle başlayan meslek hayatı; Türk Tarih Kurumunda, Kültür Bakanlığında, Türk Dil Kurumunda görev yapması ile devam eder. Türk Dili dergisini yönetmiş olan yazar, son olarak Cumhuriyet gazetesinde köşe yazıları yazmaktadır.

Adnan Binyazar

İki yazarın yaşam öyküleri arasında dağlar kadar fark var. Birisi hayatını yoğun akademik çalışmalara ve bilime adanmışken diğeri feleğin çemberinden geçmiş bir başarı öyküsü. Ama ortak noktaları da yok değil: İki yazar da okumayı bir hayat tarzı olarak benimseyen, kitapları su gibi içen, zorluklardan yılmayan savaşçılar.

Yazıyı bitirirken ilgimi çeken ironik bir olayı dile getirmek isterim. *Masalını Yitiren Dev* kitabında yazar İstanbul'da karşılaştığı bir olayı anlatır. İkinci Dünya Savaşı, yokluk zamanları. Yazarımız yoksullar için verilen bir yemek kuyruğundadır. Bu sırada eskicilik yapan bir Yahudi yurttaşımız (o zamanlar genelde eskicilik mesleğini Yahudiler yaparmış), sırada yemek bekleyenler tarafından önce hakarete sonra da saldırıya uğrar. Bu olay beni çok etkiledi. Elimden yeni düşürdüğüm Yalom'un yaşamını düşündüm. Bütün Yahudiler Yalom kadar şanslı olamıyor. Yoksulluk, Yahudilik veya Türklük dinlemiyor. Yoksulluk yoksulluktur, dini ve milliyeti yoktur!

Irwin D. Yalom

“ANLATICI DEDEMİZ: ESENDAL” İÇİN HÜRRIYET YAŞAR’LA SÖYLEŞİ

Ilgar Kuzu

(Memduh Şevket Esendal’ın Ölümünün 74. Yıldönümünde, *Bir Kadın Bir Erkeğe*¹ adlı öykü seçkisi dolayımında)

Hürriyet Yaşar, *yaptığı son öykü seçkisinde*, Memduh Şevket Esendal’ın *kadın karakterlerinin öne çıktığı, bireyliklerini gösterdiği öykülerini bir araya getirdi*. “Bir Kadın Bir Erkeğe” adını taşıyan bu yapıt, *Türk öykü yazını için beklenmedik bir muştı gibi. Biz de bu muştı dolayısıyla Hürriyet Yaşar’la söyleştik*:

Ilgar Kuzu: *Memduh Şevket Esendal’la yaşamınızın hangi döneminde tanıştınız?*

Hürriyet Yaşar: Esendal’la yirmili yaşlarımın başlarında tanıştım. Öykü dilinde konuşma tutkusuna yakalanınca Şükran Kurdakul ile Behçet Necatigil’in yazarlar şairler sözlüklerini açıp kendime epey büyücek bir öykücü listesi yapmıştım okumak için. O listenin tümünü hâlâ okuyamadıysam da, beş on yıl içinde o listeden mezun oldum. O yaşında o denli doğru bir şey yapmışım ki, yoğun biçimde yazmaya başladığım 90’ların ortalarında, gelenekçiyi de biliyordum, yenilikçiyi de; bunalımcıyı da tanıyordum, toplumcuyu toplumsalcıyı da. Çok tanınmışların hepsini, az duyulmuşların çoğunu okumuştum. Esendal’ın *İhtiyar Çilingir* kitabının iç kapak sayfasına yedeksubay okulu öğrenci numaramı yazmışım. Çünkü onu bir hafta sonu izni dönüşünde yanımda götürmüştüm. Çanta aramasında da giriş kapısında alıkonulmuş, bakıldıktan sonra geri verilmişti. 12 Eylül döneminin baskılı günleri. 1984 güzü.

I.K: *Kadınların bulunduğu Esendal öykülerinden seçki çıkarmaya sizi ne itti?*

H.Y : Esendal’ın olumlu kadın öykü kişilerinin istenç gücü bana hep ilginç görünmüştür. Bu seçkide eşini kendi seçme istencinin örneği olan kadınların öykülerini derledim. O direngenliğin gücüne şapka çıkarıyorsunuz bu kadınlarda. Hattâ kocasının doğru adam olmadığını anlayınca evliliği bozup daha alt bir toplumsal konumdan ama dosdoğru bir adamla kutsal denebilecek aralıkta bir yaşamı, kendi ailesinden gördüğü dirence karşın yeni bir evlilikle kuran kadın bile var.

I.K: *Çağdaş Türk Dili’nde yayımlanan bir yazınızda şöyle diyorsunuz konu seçiminin kurmacadaki önemine ilişkin: “Konu seçimi, sanatçının toplumsal/bireysel açıdan sorumlu olduğu alanın içinde bir eylemdir.” Bu savınıza baktığımızda Esendal, yukarıdaki sorumluluğu etkin*

bir eyleme dönüştürüp sanatçının toplumsal/bireysel görevini yüklenebilmiş midir?

H.Y : Kendi dünya görüşünce de olsa, konu seçimi açısından evet. O denli çok konuya değinmiş ki, tam bir sorumlu yazar örneği veriyor. Onunla, konulara bakış açısında anlaşmazlık çıkabilir aramızda. Örneğin, kadının erkek gibi çalışması dediğimiz toplumsal değişikliğin, onun da savunduğu devrimin vazgeçilmez bir boyutu olduğunu anlayamamış. *Kitap-lık* dergisinin Esendal ağırlıklı sayısından Bahriye Çeri’nin bir yazısını anımsıyorum. Kendi de kadın olduğu için dargınca, kırgınca yazmıştı Bahriye Hanım. Esendal’ın bu olumsuzluğunu saptayıp değinen başka yazı var mı bilmiyorum. Biz erkeklerin ona bu hoşgörüsü, yoksa Esendal’ın bu yanlısının erkeklere dokunmayacağını sandığımızdan mı? Bahriye Çeri’yi, o yazısındaki çok doğru saptaması nedeniyle kutlamak istiyorum. Fakat Esendal yanlılarında Kemal Tahir gibi sinsi, art niyetli değildir. Görüşünün genişliği o ölçüde olduğu için o yanlışa düşmüştür. Öyle ilerici ve toplumcu birinin, az sayıdaki yanlışlarına “o kadar kusur kadı kızında da bulunur” diyoruz. Alın işte size erkekçi bir atasözü. Okurlar da lütfen beni bağışlasın şimdi.

I.K: *Öykü kişilerinden Saide’nin ağırbaşlılığı, erişkinliği, Behin’in çekincesiz, ikircikten uzak tutumu, Müeyyet’in geleneklere, oturmuşluklara karşı çıkıp atıl-ganlığını gösterişi, Esendal’ın yarattığı kadın karakterlerin özünü verir bize. Daha o günlerde, istencini eline almış, yaşama gücü, bilinci yüksek kadın karakterleri kurmacaya taşımak, üstelik bunu da “tuttuğunu koparan” bir tutum yükleyerek yapmak; ulusal yazınımız için bir devrim sayılmaz mı?*

H.Y: Esendal’ın yazınsal devrimi, halk Türkçesini, sokak Türkçesini, devletteki küçük memurun ya da bürokratin akşam evde ayaklarını uzatınca konuştuğu Türkçeyi öykü dili yapmasındaki yenilmez başarısıdır. Esendal’ın öykü dilindeki Türkçe, Osmanlıca’yı bir daha hortlayamamacasına gömen Türkçe yazının –bakın burada Türklükle bir sorunumuz olmaksızın Türkçe yazın, Türkçe öykü diyebiliyoruz— öncüsüdür. Ömer Seyfettin’den daha çok yaşaması bu savaşımında ona yeterli süreyi kazandırmıştır. Bugünkü yaşam sürelerine baktığımızda yine de erken denebilecek bir yaşta, 69 yaşında yitirmişiz onu. Bu kadarıyla bile bence tartışmasız ilk üçündedir Türk öykücülüğünün. Birçok açıdan baktığımızda, öyküdeki en büyüğümüzdür

1 Bir Kadın Bir Erkeğe, Memduh Şevket Esendal, Derleyen: Hürriyet Yaşar, Cumhuriyet Kitapları, Ekim 2023.

de diyebiliyorum. Tuttuğunu koparan kadın kişilerle yaptığımıza gelince. Ben bu seçkide öyle olanlarını bir araya getirdim. Öyle olmayan kadın kişileri de vardır Esendal'ın. Hattâ bu seçkide de var: Celile. Yayınevine göndermeden önce çıkarmayı unuttum. Öyle güzel bir öykü ki, sonra da kıyamadım çıkarmaya.

Fotoğraf: Kadir İncesu

Hürriyet Yaşar

I.K: *Onun, öykülerinin izlekleriyle güncele ulaşmayı başardığını şöyle belirtiyorsunuz, "12 Eylül'den sonra yazara ve okura nelerin güzelliği, doğruluğu, gerekliliği unutturulmak istendiyse onları anımsatır tüm yazdıklarında; yaşamı onların güzelleştirdiklerini gösterir." İzlek seçiminin yanında, hangi değerlerle bu canlılığı kazanmıştır Esendal?*

H.Y: Erdemin öykücüsüdür Esendal. Kötü dememiz gereken kişi, erdemsiz olandır onun dünya görüşünde. O yüzden, erdemsiz olanlar da olumsuzlanan kişiliklerdir. Ama erdemciliğindeki tüm bu katılığına karşın kalıpcı bir anlayışta da değildir. İnsanın iç karmaşasına da gözünü kapamaz. Bunalcılığa düşmeden, büyük sözler etmeden, okuru sıkmadan verir bu içsel karmaşayı. Ömer Seyfettin de erdemin öykücüsüdür "Kaşağı"ısıyla, "Pembe İncili Kaftan"ıyla, "Diyet"iyle, daha birçok öyküsüyle. Bu öncüler, toplumsal-siyasal çöküşü, çöküşteki çürümeyi görmüşler, onun yazınını yaratmışlar. Esendal'ın şansı, çöküşte örgütlenen kurtuluşla gelen kuruluş döneminde erdemin taç giyişini de görüp öyküleştirebilmiş olması. Şimdiki yeni çöküş döneminde Ömer Seyfettin'in çocuklara zararlı gibi gösterilmeye çalışılması, Esendal'ın telif ücreti kapsamından çıkana değin görmezlikten gelinmesi, çöküş dönemlerinde erdem karşısında duyulan yaygın utançla ilişkili olabilir mi diye de düşünmüyör değilim.

I.K: *Esendal'ı geleceğe, bugünlere taşıyan öteki değer de kuşkusuz dili. Onun ödünsüz bir Dil Devrimi savunucusu, sürdürücüsü olduğunu biliyoruz. Kendi gün-*

celini, devinimini bu denli sıkı izlemek, geleceği o günden kestirmek; Esendal öykülerine sonu gelmez bir dirilik, körpelik kazandıran başat etkenlerden mi?

Memduh Şevket Esendal

H.Y: Evet, Esendal'ı dünden bugüne taşıyan, yarına da taşıyacak olan, onun Yunus Emre gibi halk Türkçesini seçmiş olmasıdır. Yabancı sözcüklerle dalga geçmek üzerine kurulmuş "Mülâhazat Hanesi", "Feminist", "Randıman" adlı öykülerini anımsadım şimdi. "Celile" öyküsünde bir sağlıkevi vardır. Okudukça, bugün hastane dediğimiz kurum olduğunu anlarsınız. Sanki eskiden, yani yabancılaşmamış Türkçemizde sağlıkevi deniyormuş da sonradan dilimizin sınır boylarında bir gedik açılmış, hastane sözcüğü de ordan girmişçesine benimsersiniz sağlıkevi sözünü. Ama bu bağlamda şaşırtıcı bir iki öyküsü de olsa, yazın yaşamının yönünü, Türkçeciliği ve halkçılığı belirlemiştir.

I.K: *Sözcük seçimindeki özveri bir yana, Mustafa Şerif Onaran, onun, 've' bağlacından bilinçli biçimde kaçındığını, uzak kaldığını savlar. Nitekim, sizin seçkinizdeki son öykü, "Bir Kucak Çiçek", bu bağlaçtan tümünden arındırılmış. Esendal'ın öykülerini böylece en baştan okuduğumuzda, bu girişimin amaçlarını, sonuçlarını nasıl değerlendirebiliriz?*

H.Y: Hiç 've'siz yazmayı başaramasam da, 've'den ben de kaçmıyorum, çünkü Ataç'ın uyarmasıyla 've'nin Türkçenin kıvraklığını, söyleyişteki yazınsallığı azalttığını görenlerdenim. Türkçeyi donuklaştırıyor, yazınsal yapıtların dilini güzelsanat olmayan makale diline, gazete haber diline, karakolda ya da mahkemede anlatım diline yaklaştırıyor. Bunu, 've'yi oradan kaldırdığımızda görebiliyorsunuz. Onaran'ın o savı, Esendal'a yakışır.

I.K: *Diline, öykülerinin içeriğine değindikten sonra, bir de onun benimsediği tutuma ilişkin ayrıntılara odaklanmak istiyorum. Siz de Esendal'ı anarken, "dede-*

miz” sıcak seslenişiyle anıyorsunuz. Bu sıcak karşılamanın nedeni, onun öykülerindeki “insan sevgisi”nde, “engin hoşgörü”de mi aranmalı biraz da?

H.Y: Evet öyle. Hep gülümseyen bir bilgeliği var. Öykü kişilerinin hiçbirinin telaşını, koşturmacasını, ayağa kalkmış kuşatan kaygılarını korkularını onun anlatımında, konusuna yaklaşımında göremezsiniz. Bunların hepsini anlatır, gösterir ama o anlatıp gösteren, yaşamın o öyküdeki gibi değil de, dingin ve bilgece de yaşanabileceğini gösteren bir olgun kişidir sanki. Köşesine oturmuş hem olanları izliyor hem de bize anlatıyordu. Okuduğunuzdan yansıyan bu dingin bilgeliğin karşısında kendinizi çok toy bir torun gibi duyumsarsınız. Onun olumlu kişileri, başarılarına gelen tatsızlıklardan toplumu sorumlu tutup kendilerini aklamazlar. Herkes, yanlışlarıyla doğrularıyla insandır Esendal anlatılarında. Evet, insanı sever de, sevdirebilir de. O çıkarmaya kıyamadığım öyküde bile, Celile’nin geçmişinin derinliklerindeki kalın kabuklu yarayı nasıl açıp havalandırarak değiştirir Celile’yi, sonra da hepimizin seveceği bir insan çıkarır o kırılmaz kabuğun içinden. Her şeyin bizi bunalttığı anlarımız için birebirdir Esendal öyküleri, karabulut kovucusudur. Üstelik yalancı umutlarla yapmaz bunu. Yaşamın önünüzdeki bölümünü güzelleştirebileceğinizi, gösterdiği somut çıkış yollarıyla duyumsatır.

I.K: Seçkinizin sonundaki iyidilekten yararlanarak ben de bu söyleşimizin son sorusunu soracağım. Kitabın sonundaki yazınızı bitirirken şöyle diyorsunuz, “(...) Memduh Şevket Esendal’ın bize armağan ettiği öyküler toplamının, çeşitli yaklaşımlarla değişik yazılar ve yazar-

larca incelenmesi ona karşı değerbilirlik borcumuz olduğu gibi okur ya da yazar olarak yazının içinde olanlara da bir ışıldak olacaktır.” Bu borcu yeterince ödeyebildik mi? Bunun için daha nasıl çalışmalara gereksinmemiz var?

H.Y: Hayır, daha başındayız. Esendal’ın telif kapsamından kurtulması iyi oldu. Çünkü ona yönelik övgülerin reklam diye yorumlanması olasılığından kurtulmuş oldu. Esendal, ‘yaşamı sevdirmeye’ savaşıcıdır, bunu da hiç yapaylığa düşmeden, alabildiğine doğallıkla yapar. Çünkü, şu öyküde yaşamı sevdireyim diye yaklaşmaz öyküye. Dur bakalım şu iş nasıl olmuş, işin gerçeği neymiş diye bir de öyküden görüp göstermeyi dener. Bu açıdan, yaşamın o kesitlerini bir de öyküde, öykü dilinde deneyen bir denemecidir sanki. Birçok öyküsü, bir deneme yazısının kendi yolunu yazının içinde bulması gibi; öykü de akışını yazarken buluyormuş gibi bir kendiliğindenlik duygusu, bir doğallık vardır. Yaşamdan bunalanlara, kendini çıkmazda duyumsayanlara Esendal’ın öykülerini öneriyorum. Bu seçkiyi de o nedenle yaptım. Sanıyorum ki Esendal okuyan biri ne kendini öldürür ne de başka birini öldürebilir. Ölümün doğal olmayanı, en istenmeyen ayrılıktır onun öykülerinde.

I.K: Memduh Şevket Esendal adının daha çok aydınlık kazanması, yayılması, yer bulması için harcadığınız çabaya teşekkür ederiz. Yanıtlarınızın Türk yazınında, eleştirisinde yeni yollar, olanaklar doğurmasını dilerim. Sağ olun...

Çizer: Mustafa Bilgin

SES

Fatih Erdem Kavak

bugünlerde ne var böyle?
bir ses yerleşti zihnime
eksilmedi bin yıldır.
bir dinginlik, huzur
uçsuz bucaksız bir erinç içindeyim.

bu günlerde ne var böyle?
mavi prensesin elleri gibi yumuşak
ölesiye narin
ölesiye berrak...
ılık bir ışık akıyor tarım sesinde.
başka bir ses daha duyuyorum
sanki cennetten,
ne olduğunu soruyorum
düdük diyorlar
kayısı mı
kayısı

gözlerimle dinliyorum bu sesi
ellerimle, dilimle
bir adı olmalı bu tadın
bu doyumun...
sebebi olmalı bu sesleri duymamın

bu seslerin vücudu
bir de kıyafeti var;
bir kelimedede görülüyor
üç harfte çözülüyor bu sesler

onun sesi bu, tek ben duyuyorum
tarifsiz saflık
boyutsuz incelikle
üstüm başım ses içinde

BİLİNCİ SAVUNMANIN EDEBÎ OLANAKLARI

Hüseyin Duygu

Bazı yıllar vardır, daha başında sesini yükseltir. Daha takvim yaprakları eskimeden, dünyaya susmayacağını hatırlatır. 2026 da böyle başladı. Bir duraklama umudu, kısa bir soluk, düşünceye ayrılmış bir zaman... Hepsi daha ilk günlerde dağıldı. Çünkü çağımızın temel meselesi artık zaman değil; dikkat. Ve dikkat, çoktan işgal altında.

Yeni yılın eşliğinde, kısa bir an için, dünyanın yavaşlayabileceğini düşündük. Takvimlerin değişmesiyle seslerin de değişeceğine dair eski bir alışkanlık bu. Oysa gürültü, tarihi dinlemez. İktidar, susmayı bilmez. Yılbaşı gecesi görülen düşler bu yüzden kırılındır; sabah olur ve dünya, kaldığı yerden devam eder.

Bugün yaşadığımız şey yalnızca politik krizler dizisi değil; düşüncenin kesintiye uğramasıdır. Olan biteni takip etmekle anlamak arasındaki mesafe açıldıkça, bilinç yerini tepkiye bırakıyor. Gürültü burada devreye giriyor: Basitleştirerek, tekrar ederek, bağırarak. Söyledikleriyle değil, susturduklarıyla etkili olan bir güç olarak.

Bu yazı, tam da bu noktadan hareket ediyor: Gürültü çağında edebiyatın yeri nedir? Yazmak, hâlâ bir düşünme biçimi olabilir mi? Cümle, dikkatin bu kadar parçalandığı bir dünyada ayakta kalabilir mi?

Modern iktidar artık yalnızca karar veren bir yapı değil; yönlendiren bir akış. Ne düşüneceğimizi değil, neye bakacağımızı belirliyor. Gündem, düşüncenin yerini alıyor. Tekrar, belleği aşındırıyor. İnsan, en çok da düşünmeye vakit bulamadığında yoksullaşılıyor. Politik olan, tam da burada başlıyor: Dikkatin kimde olduğu sorusunda.

Edebiyat, bu soruya doğrudan cevap vermez. Ama başka bir şey yapar: Dikkati yavaşlatır. Gürültünün hızına karşı, cümlenin temposunu koyar. Olan biteni açıklamak yerine, anlamaya alan açar. Bu yüzden edebiyat, iktidar için hiçbir zaman zararsız olmamıştır. Çünkü düşünceyi askıya almaz; ertelenmesine izin vermez.

Bugün “ilham” dediğimiz şey de bu bağlamda yeniden düşünülmeli. İlham, sükûnetin hediyesi değildir. Barıştan sonra gelmez. Tam tersine, çoğu zaman çatlaklardan sızar. Gürültünün ortasında, enkazın içinde, aceleye direnen bir dikkat hâli olarak ortaya çıkar. İlham, bir lüks değil; bir ısrar biçimidir.

Bu yüzden beklemek mümkün değil. “Ortalık sakinleşince” yazmak, “zamanı gelince” düşünmek, “her şey durulduğunda” bir araya gelmek... Bunların hepsi, gürültünün

ömrünü uzatan iyi niyetli ertelemeler. Oysa yapılması gerekeni eskiden biliyorduk: Her şeyi aynı anda yapmak. Hem itiraz etmek hem kurmak. Hem tanıklık etmek hem dili yeniden kurmak.

Edebiyat, tam da bu eşzamanlılığın içinden düşünmeye davet ediyor. Bu yazı; şiirin, denemenin, anlatının ve eleştirinin farklı biçimlerde ama ortak bir soruyla buluştuğunu görünür kılmaya çalışıyor. Gürültüye rağmen nasıl yazılır? Bilinç, nasıl savunulur? Dil, tekrarın ve basitleştirmenin karşısında nasıl ayakta tutulur?

Bu bir iyimserlik çağrısı değil. Harabeler arasında yazmanın romantik bir tarafı yok. Ama bu, bir zorunluluk. Çünkü düşünceyi terk etmek, yalnızca bireysel bir kayıp değil; kolektif bir çöküştür. Edebiyat, burada bir süs değil; karşı-hafıza alanıdır. Sustuklarında değil, yazdıklarında anlam kazanır.

Belki de bugün edebiyatın en temel işlevi şudur:

Gürültüye kapılmadan, düşünceyi ayakta tutmak.

Dikkatin dağıldığı yerde, anlamda ısrar etmek.

Ve belki de en politik olan şey, hâlâ cümle kurmakta ısrar etmektir.

Edebiyat, tam da bu noktada anlam kazanıyor. Çünkü edebiyat, açıklamaz; yavaşlatır. Gürültünün hızına karşı cümlenin temposunu koyar. Gündemin buyruğuna değil, anlamın ısrarına yaslanır. Bu yüzden edebiyat, hiçbir zaman masum bir alan olmadı.

Gürültü Arasında

Yeni yıl geldi.

Geldi diyoruz,

oysa gelen bir şey yok;

yalnızca ses yer değiştiriyor.

Takvimler çevriliyor,

ama gürültü aynı yerde duruyor.

İktidar, her yılbaşında biraz daha yüksek sesle konuşuyor; sanki sessizlik, karşı devrimci bir eylemiş gibi.

Bir an için durmak istemiştik.

Düşüncenin acele ettirilmediği bir an.

Bir cümlenin, bitirilmeden önce nefes alabildiği.

Birbirimizi, uzun süredir yanlış yerlere konmuş kelimeler gibi

yeniden bulmak istemiştik.

O an yılbaşı gecesine aitti.

Eşik gibiydi.

Ne içeri, ne dışarı.

Ama dünya eşik tanımaz.

Daha ilk gün, uzak bir yerden gelen haber
zamanı yerinden oynattı.

Bir beden alındı.

Bir ülke susturuldu.

Yeni yıl, adını bir sarsıntıyla yazdı.

Sonra gürültü geri döndü.

Bir yüzle değil,

bir tekrar biçimiyle.

Basitliğin iktidarıydı bu.

Cümleleri kısaltan, anlamı törpüleyen,
düşünceyi aceleye getiren bir ses.

Asıl yıkım burada başlıyor.

Şehirler yıkıldığında harita değişir.

Zihinler yıkıldığında, kimse fark etmez.

Bellek aşınır.

Tekrar, düşüncenin yerini alır.

İnsan, en çok da kendi sessizliğini kaybettiğinde
yoksullaşır.

Beklemek mümkün değil artık.

İlham için sükûneti,

yazmak için barışı bekleyemeyiz.

Çünkü gürültü, tam da bu bekleyişle beslenir.

Erteleme, iktidarın en sadık müttfikidir.

Yapılması gerekeni eskiden biliyorduk.

Her şeyi aynı anda yapmak.

Enkazın içinde düşünmek.

Gürültünün ortasında bir masa kurmak.

Hem itiraz etmek,

hem cümle kurmak.

Yıkıntıların arasından bir sözcük çekip çıkarmak
ve ona birlikte anlam vermek.

Bu bir iyimserlik meselesi değil.

Bu, bilincin kendini savunma biçimi.

Çünkü yazmak, bugün,

yalnızca anlatmak değildir;

dikkati geri almaktır.

Belki de edebiyat artık şudur:

Gürültüye ait olmayan bir cümle.

Tekrarın arasına bırakılmış bir durak.

Herkes bağırırken

sesini alçaltma cesareti.

Ve belki de

en politik olan şey,

tam da budur.

METİN TURAN'IN *BEYAZ GÜZEL BİR BOŞLUK* KİTABINDA TARİHSELLİK VE HALKBİLİMİN YENİDEN DÜŞÜNÜLMESİ

Özlem Arslan

Metin Turan'ın *Beyaz Güzel Bir Boşluk* (3. Baskım, 2025) adlı kitabı, Türkiye'de edebiyat eleştirisi, kültür politikaları, modernleşme tartışmaları ve halkbilim yazınının yerleşik kabulleri üzerine kapsamlı bir yeniden düşünme girişimi olarak ele alınmalıdır. Kitap, ilk bakışta birbirinden bağımsız görünen yazılardan oluşsa da bütün halinde değerlendirildiğinde Türkiye'nin kültürel hafızasını, modern edebiyatın dönüşüm süreçlerini ve halk kültürünün ideolojik kullanımlarını eleştirel bir mercekte inceleyen geniş bir düşünsel çerçeve içinde ele almaktadır. Tek tek makalelere eğildiğimizde, hem tarihsel bağlandırmadaki titizlikleri hem de disiplinlerarası açıklıkları nedeniyle, Türkiye'de edebiyat eleştirisi pratiğinde sık rastlanan kişisel izlenimci yaklaşımların ötesine geçen, nesnel bakışla örülmüş değerlendirmelerle karşılaştığımızı görürüz.

Turan'ın ön sözde dile getirdiği “edebiyatı hayatımızdaki yüzeyselliği ayıklama” ve “inceliklerde derinleşme” olarak konumlandırması (Turan, 2025, s. 7), kitabın düşünsel yöneliminin temelini oluşturur. Edebiyat, estetik bir uğraş olmakla birlikte, toplumsal gerçeklikleri çözümlemenin, tarihsel hafızayı yeniden kurmanın ve kültürel kırılmaları görünür kılmmanın da aracıdır. Bu nedenle Turan, her yazar üzerine yazısında, bireysel yazarlık serüvenlerinin ötesine geçerek onları yaratan toplumsal, siyasal ve kültürel zeminleri irdelemeye girişir. Bu bağlam, çoğu kez metnin kendisi kadar önemli hâle gelir; zira Turan'a göre edebi yapıt, kendi tarihselliğine yerleştirilmeden kavranamaz (Turan, 2025, s. 4–5). Özellikle Yaşar Kemal üzerine kaleme aldığı “Romantik Tarihçilikten Halkçı Folklorculuğa” başlıklı yazı, kitabın genel yaklaşımını net bir şekilde yansıtır. Turan, folklor araştırmalarının Avrupa'da ve Türkiye'de ortak bir “romantik milliyetçilik” zemininden doğduğunu işaretleyerek; folklorun XIX. yüzyılda ulus inşasının ideolojik araçlarından biri olarak kurumsallaştığını, XX. yüzyılda ise bu kez Sovyet bloğunda “karşı-milliyetçilik” biçimleriyle yeniden üretildiğini vurgular (Turan, 2025, s. 11–20). Türkiye'de ise Halkevleri, Türk Dil Kurumu ve eğitim politikaları aracılığıyla folklor, kültürel çeşitliliği tekleştirilen bir ideolojik aygıtla dönüştürülmeye çalışılır. Bu saptama, Türkiye'de halkbilim yazınının çoğu zaman sorgulanmadan tekrar ettiği “Halk kültürü ulusal kimliğin kaynağıdır.” söylemini kırar; Turan, bu tür romantize edilmiş yaklaşım-

lara eleştirel yaklaşarak, halkbilimi dinamik ve çoğul bir sözlü kültür alanı olarak yeniden konumlandırır.

Bu eleştirel yaklaşımın en çarpıcı yönü, Yaşar Kemal'in folklor ile ilişkisini resmî ideolojisinin dışında, halk kültürünü yaşayan, dönüşen ve politik bir direniş alanı olarak kavrayışında göstermesidir. Turan'a göre Yaşar Kemal, folkloru akademik bir nesne olarak değil, “yaşayan insanlık mirası” olarak yorumlar; böylece romantik-milliyetçi folklorculuğun idealize edici ve homojenleştirici bakışını aşar. Turan'ın belirlemesi nettir: Yaşar Kemal'in folklorla ilişkisi ne romantik tarihçiliğe ne de resmî halkçılığa dair bir devamlılık oluşturur; tam tersine, bu yaklaşımların ideolojik sorunlarını görünür kılan bir karşı duruştur (Turan, 2025, s. 24–25). Bu yorum, Türkiye'de halkbilim düşüncesine metodolojik bir katkı olarak değerlendirilmelidir; zira folklorun iktidar tarafından araçsallaştırılmasını hesaba katmadan yapılan her okuma, Turan'ın eleştirdiği yüzeysel milliyetçi romantizmin yeniden üretiminden başka bir şey değildir.

Kitabın dikkat çekici bir özelliği de Turan'ın yalnızca halkbilim alanında değil, modern Türk edebiyatının gelişimine dair yaptığı okumalarda da benzer bir eleştirel tavrı sürdürmesidir. Adalet Ağaoğlu üzerine yazısında öykücülüğün modernleşme süreçlerindeki bireysel sıkışmalarla nasıl iç içe geçtiğini gösterirken; Ceyhan Atuf Kansu incelemesinde Cumhuriyet düşüncesinin halkçılık ve ilerlemecilik ekseninde poetik bir yapı kazandığını analiz eder. Kansu için Cahit Külebi'nin yaptığı “halk adamı” ve “yalvaç” betimlemesini aktarırken (Turan, 2025, s. 100), bu nitelenmenin ideolojik romantizme kapılmadan nasıl anlaşılması gerektiğini tartışır. Turan'ın Kansu değerlendirmesi, Cumhuriyet dönemi edebiyatçıları yalnızca ideolojik konularıyla değil, toplumsal sorumluluk bilinciyle birlikte ele alması bakımından önemlidir. Aynı yaklaşım Tecer, Dursun Akçam, Talip Apaydın gibi isimlerde de sürer; Turan bu yazarları birer kültürel aktör olarak düşünür ve onları toplumsal değişim süreçlerinin izleri üzerinden okumanın anlamlı olduğunu vurgular.

Modernleşme tartışmalarının birey düzeyinde yarattığı kırılmaları ele alan bölümlerde ise Turan'ın sosyolojik duyarlılığı öne çıkar. İnci Aral'ın *Kendi Gecesinde* romanını ele aldığı yazı, bireyin modern yaşamın baskıları karşısında yaşadığı parçalanmayı analiz ederken bunu yalnızca psikolojik bir çözümme olarak değil, toplumsal yapının

dönüşümünün sonucu olarak kavrar. Benzer biçimde Uğur Kaynar üzerine yazıda “çoğalan yalnızlık” kavramı, Türkiye’nin hızla kentleşen ve bireyselleşen toplumsal yapısına yönelik irdeleyici bir okuma sunar. Bu değerlendirmeler, edebiyat eleştirisinin toplumsal teorilerden bağımsız ele alınamayacağına ilişkin önemli bir belirlemedir.

“Edebiyatın Belleği Mitoloji ve Folklor Üzerine” adlı yazıda kültürel belleğin edebi yapıt içindeki işlevi, mitolojik arketiplerin modern edebiyatta yeni anlamlarla nasıl yeniden üretildiği üzerinden tartışılır. Mitolojiyi nostaljik bir evren olarak değil, kültürel bilinçaltının sürekliliği olarak konumlandırır. “Halk Kültürü, Popüler Kültür ve Türkiye” başlıklı yazıda ise popüler kültürün folkloru ticarileştirerek yüzeyselleştiren bir pratik olduğunu ama, tersinden bakınca da folklorun popüler imaj ve nesnelere “lezzetlendirici” tehlikeyi de barındırdığını işaretler. Bu bölüm, Türkiye’de popüler kültür çalışmalarına eleştirel bir katkı olarak değerlendirilmelidir; çünkü Turan, popüler kültürü yalnızca bir tüketim alanı olarak değil, kültürel derinliğin kaybına neden olan bir dönüşüm olarak ele alır.

Göç üzerine yazdığı “Göçün 50. Yılında Göçmenlik ve Edebiyat” ise kitabın en güçlü sosyolojik analizlerinden biridir. Turan, göçü bir ekonomik zorunluluk olarak değil, kimliğin parçalanması ve yeniden kurulması süreçlerinin merkezinde yer alan kültürel bir travma olarak tanımlar. Edebiyatın bu travmayı kayda geçirme biçimleri, Turan’ın da ifadesiyle, “kolektif hafızanın kırılma noktalarını görürür kılar.” Bu yaklaşım, göç-belek-edebiyat ilişkisine kapsayıcı bir kuramsal çerçeve sunar.

Bu saptamalar ışığında *Beyaz Güzel Bir Boşluk**, Türkiye’de edebiyat eleştirisinin sıklıkla içine sıkıştığı biyografik bilgiler ve izlenimci değerlendirmelerin ötesine geçen, tarihsel bağlam, kültürel analiz ve disiplinlerarası düşünme yöntemini bir araya getiren bir çalışma olmak bakımından anlamlıdır. Turan’ın hem halkbilim geleneğini hem modern Türk edebiyatını nesnel, tarihsel ve eleştirel bir mercekten yeniden düşünmesi, kitabı yalnızca bir “edebiyat yazıları” toplamı olmaktan çıkarır; Türkiye’nin kültürel düşünce dünyasına metodolojik bir katkı haline getirir. Folklorun milliyetçi ideolojiler tarafından nasıl araçsallaştırıldığını görürür kılmaması, Yaşar Kemal gibi yazarların bu ideolojik çerçeveleri nasıl kırdığını saptaması ve modernleşme süreçlerinin birey üzerindeki etkilerini edebiyat üzerinden okuması, *Beyaz Güzel Bir Boşluk*’a kültürel eleştiri bağlamında ayrı bir işlev kazandırıyor.

*Metin Turan, *Beyaz Güzel Bir Boşluk*, 3. Basım, Ürün Yayınları, Ankara 2025.

DERS

bunlar gerçek hayatta ne işimize yarayacak diyen,
kaygısız çocuklardık
şimdi kapağı, dışarı
mümkünse dünyadan da dışarı
atmaya çalışacak kadar kaygılıyız
ortak bölenlerin en büyüğü; kapitalizmmiş,
en küçüğü diktatörlük
kök ırkçılığın
üssüymüş faşizm
her şerrin başı insan...
dünyadan, payına insanlık düşün isteyen
hesapsız ve kitapsız yaşayamaz
ama işime ne yarar diye öğrendiklerini de unutmali insan
bir damla bir damla daha iki etmiyor hayatta

Hasan Ulaş

EĞİTİM VE ŞİİR

A. Kadir Paksoy

Eğitim ve şiir ilişkisi iki açıdan ele alınabilir:

- 1- Eğitimin özünde var olan şiirsellik.
- 2- Şiirin eğitimdeki yeri.

Eğitimin özünde var olan şiirsellik

Eğitim bir bilimdir, şiir de sanat. Sanat ve bilim arasındaki ayrım, içeriklerini dile getiriş araçlarında yatar. Sanat imgeleri kullanır, bilim ise birtakım soyut kavramları. Yaratıcılık açısından bilim ve bir sanat dalı olan şiir arasında bir fark yoktur. Bu bağlamda kişiyi yaratıcı kılan her eğitim dalı şiirseldir.

Yaratıcı eğitim denildiğinde ilk aklımıza gelen Sümerlerdir. Yaratıcılık konusunda hiçbir okul Sümer okulları ile yarışamaz. Çünkü, Sümer okulları yazının yaratılma merkezleri idi. Gerçi, salt varlıklılar okuyordu, dayak vardı; ama, yaratıcılık konusunda sınır yoktu. Sümer okulları başlangıçta tapınaklarda açılmasına karşın, daha sonra laikleşmişlerdir...

Yaratıcı eğitimde öğrenci araç değil amaçtır. Öğrencinin yaratıcı kılınması için her türlü bilgi sorgulanır. Bilginin sorgulanmadığı yerde bilim de şiir de ölür. Bu açıdan, ezberci ve dogmatik eğitimde şiirin varlığından söz edilemez. Böyle bir eğitim sürü yetiştirmeye yöneliktir. Birey olmak ayrıksıdır, kişinin kendi çabasına bağlıdır ve rastlantısaldır. Bilimsel eğitimde birey olmak kişinin kendi çabasına bağlı değil midir? Elbette kişisel çaba olmadan hiçbir şey olmaz. Ancak, burada (bilimsel eğitimde) kişisel çaba ile genel durum arasında bir uyum vardır. Oysa, sürü yetiştirmeye yönelik eğitimde ise birey olabilmek, genel durumla (ya da sistemle) çatışmayı ve kopmayı gerektirir. Örneğin; Osmanlı eğitimi kul yetiştirmeye dayalıydı. Medreselerden bilim ve akıl dışlanmıştı. Bu yüzden de özgür bireyler yerine, aklını kullanamayan diplomalı cahiller yetişiyordu. Pozitif bilimlere ilgi gösteren tek tük kişiler ise, ya medrese dışında kendi çabalarıyla bir şeyler yaratmaya çalışıyorlar ya da medresede iseler, medreseden dışlanıp cezalandırılıyorlardı. (1494'te İstanbul'da Sultanahmet'te asılarak idam edilen **Molla Lütfi**; Osmanlı'da ilk gözlemevini kuran, ancak kurduğu gözlemevi şeyhülislamın fetvasıyla yıktırılan **Takiyüddin Mehmet**; yine bilimsel çabalarını canlarıyla ödeyenler: **Emin Çelebi**, **Gelenbevi İsmail Efendi**, **Şenizade Ataullah Efendi**...)

Nâzım Hikmet

Demek ki eğitimin şiirselliği, her şeyden önce eğitimin niteliğine bağlıdır. Bir eğitim dizgesi (sistemi) ne kadar bilimsel, çağdaş, laik, demokratik ve işlevsel ise, o kadar da şiirseldir. Her güzel olan şeye haklı olarak "şiir gibi" denilir. Yaratıcı eğitim de şiir gibidir. Örneğin; Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi'nde (1923 – 1946) böyle bir eğitim görülür. Köy Enstitüleri ise bu dönemin en tipik örneğidir. Bu dönemde nakilci, ezberci ve uhrevî ('öbür dünya'ya yönelik) bir eğitimin yerini, akılcı ve yaşama dönük bir eğitim almış; bu coşku, hatta denilebilir ki Türk eğitim tarihinin "Altın Çağı" 1946'lara dek sürmüştür. Bu tarihten sonra ise adı "Çok Partili" gerçekte ise tek sesli olan bir dönem başlamış; eğitimin de şiir gibiliği, şiirselliği kaybolmuştur. Bazı ayrıksı durumların dışında bugün de bu bilim dışı özelliklerin ağır bastığı eğitim sürmektedir... Sevgili dostum **Ümit Sarıaslan**'ın *Anadolu Ekini*'nde yayımladığımız ve daha sonra "*Görüntü ve Gerçek*" adlı yapıtında yer alan bir yazısının adı "*Şiirini Yitirmiş Trenler*"di. Ülkemizde "Çok Partili Dönem"de yalnız trenler değil, eğitim de şiirini yitirdi...

Ölü Ozanlar Derneği (film karesi)

Ama, tümüyle karamsar olmamak gerekir, diye düşünüyorum. Eğitimin şiirsel olup olmamasını yalnızca eğitim dizgesine bağlamak da yanlış olur. Her ne kadar eğitim dizgesinin bir parçası olsa da, eğitimde birincil öge olan öğretmenin niteliği ve öğretmenliği çok önemlidir. (Niteliği ve öğretmenliği diyorum. Elbette ki öğretmenin öğretmenliği niteliğine dahildir. Ancak, öğretmenin niteliği derken onun yapısını, dünya görüşünü, donanımını; öğretmenliği derken de öğretici yanını vurgulamak istiyorum.) Bir öğretmen bilimi kılavuz edinebilir, çağdaş bir dünya görüşüne sahip olabilir, hatta çok bilgili olabilir; ama, öğretmenlik sanatını bilmiyorsa, sahip olduğu değerleri öğrenciye aktaramaz. İşte, inanıyorum ki nitelikli ve iyi bir öğretmen, eğitim dizgesi ne kadar kötü olursa olsun, derslerini sevimli ve çekici kılabilir, öğrencilerini çağdaş anlamda eğitebilir. (*Ölü Ozanlar Derneği* filmindeki **Robin Williams** gibi.) Eğer her şey eğitim dizgesine bağlı olsaydı, bunca aydınlık düşünceli insan nasıl yetişirdi? Demek ki, kısaca söylemek gerekirse, ülkemizde 1923 – 1946 arasında öyle bir eğitim şiiri yazılmış ki; Köy Enstitülerinin ve ardından öğretmen okullarının kapatılmasına, müfredat izlencelerinden ders kitaplarının içeriklerine kadar nice eğitim alanının bilimsellik ve çağdaşlıktan uzaklaştırılmasına karşın, bu şiirin dizeleri tümüyle silinememiştir. Silinemez de...

Eğitimin yaratıcılığında kaynaklanan şiirselliğini Sümerlerden alıp günümüz Türkiye'sine bağladık. Burada şöyle bir soru sorulabilir: Değişen ne? Bu beş bin yılda bir gelişme olmuş mu?.. Değişen pek çok şey olmuş; küçük bir ev odasından oluşan tablet evlerinden binlerce öğrencinin öğrenim gördüğü dev binalara, kil tabletlerden ak kâğıtlara, bir kamış parçasından ibaret olan yazı aracından bin bir çeşit eğitim aracına kadar sayısız değişiklik olmuş. Ama ya gelişme? Yaratıcılık? Şiirsellik?.. Ne yazık ki bu konuda insanlık hâlâ ilk başladığı yerededir... Sümerlerin yazınsal metinlerinin çoğu şiir biçiminde idi. Ya bugün, lise mezunlarının binde, hatta yüz binde kaç, doğru dürüst bir şiirden tat alabilecek biçimde eğitilmedi?..

Şiirin eğitimdeki yeri

Buraya kadar anlattıklarımız doğrudan şiirin eğitimdeki yeri ile ilgili değil, eğitim gerçekliğinin şiirselliği ile ilgiliydi. Şimdi şiirin eğitimdeki doğrudan yerini, daha doğru deyişle, eğitimde şiirin şiir olarak varlığını irdeleyelim.

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, şiirin eğitici işlevi yadsınamaz. Şiir eğiticiliğini doğrudan bilgi aktararak değil, tıpkı öteki sanat dalları gibi, kişide güzellik zevki-sevgisi yaratarak, böylelikle de onun insanlaşmasına katkıda bulunarak yerine getirir...

Bu konuda Türkçe ve yazın derslerinin özel bir yeri var kuşkusuz. Yazın eğitiminin; şiir sevgisi, şiir bilinci (bir metnin şiir olup olmadığını ayırt edebilme becerisi) kazandırma, şiir yazma yeteneği olanları ortaya çıkarabilme rolü... Çok incelenen bir konu. Araştırmacıların vardığı genel kanı; Türkçe ve yazın derslerinin genel olarak yazın ve sanatı, özel olarak da şiiri sevdirmekten, sevdirmenin ötesinde, gerçek şiirin tadına vardırımdan uzak olduğudur. Bu kaniya katılmamak elde değil.

Türkçe ve yazın derslerinde şiir bilinci, şiir sevgisinin kazandırılmaması, dolayısıyla da şiirin eğitici işlevinin yerine getirilememesinin başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir:

Şiir açıklattırılması: Öğrencilerin şiirden soğumalarına yol açan etkenlerin başında şiir açıklattırılması gelmektedir. “Bu şiirde şair neyi anlatmak istemiş?”, “Bu dörtlükte şairin ... ile kastettiği nedir?” gibi bilmece türünden sorular soruluyor öğrencilere. Nerden bilsin çocuk şairin ne anlatmak istediğini, neyi kastettiğini. Bu o kadar basit mi? Şiirin kıyımı buradan başlıyor okullarda. Bu yöntem hem şiiri hafife almaktır, hem de şaire saygısızlıktır. Kaş yaparken göz çıkarmak diye buna denir. Doğrusu; öğrenciye, şiirden ne tat aldığını, okurken-dinlerken ne duyumsadığını sormaktır. Bu da kişiye göre değişir. Oysa ne yapılıyor; öğretmen şiiri açıklattırırken, kendi yorumunu (ya da genel geçer yorumu) “şairin anlatmak istediği”nin yerine koyup, tüm öğrencilerin de bunu benimsemesini istiyor. Bu da öğrencileri ezberciliğe yöneltiyor...

Çağdaş şiire gereken yer ve önemin verilmemesi: Milli Eğitimimize genel olarak egemen olan Türk-İslam Sentezi anlayışı, Türkçe ve yazın derslerinde de çok belirgin olarak kendini gösteriyor. Türk yazınının “İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası” diye bölünmesi bunun tipik örneğidir. Milli Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyet’e ancak 2002 yılında gelebildi: Türk yazınının Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası diye bölüneceğini ve Cumhuriyet Dönemi’ne ağırlık verileceğini Bakan Metin Bostancı’dan duymuştuk, sonra da unutuldu...

Milli Eğitimimize egemen olan Türk-İslam Sentezi anlayışının etkisiyle, özellikle lise yazın ders kitaplarının hâlâ dil, içerik ve biçim açılarından yaşamayan şiir örnekleriyle dolu olması, çağdaş şiire gereken yer ve önemin verilmesi de öğrencilerde şiir sevgisi ve bilincinin geliştirilememesinin önemli nedenlerinden biri olmayı sürdürmektedir. Eski şiir elbette ki öğretilmelidir. Ancak , çağdaş şiire de hak ettiği yer ve önem verilmelidir. (Gerçi, eski şiir-yeni şiir diye yapay bir ayrım yapmak da şiirin doğasına aykırıdır. Eskisiyle yenisiyle şiir şiirdir. “Yeni şiir” derken günümüzde yazılan şiiri anlatmak istiyoruz...)

Seçilen şiir örneklerinin öğrenciye seslenememesi: Şiirin sevilmesi; büyük ölçüde, okuyanın şiirde kendini ya da kendinden bir şeyler bulmasına bağlıdır. İlkgençlik çağındaki öğrencilere, kendi dünyalarına çok uzak şiirler sunulması, onların şiirden uzaklaşmalarına neden oluyor. Örneğin; lise birinci sınıfta on beş yaşındaki çocuklara **Fuzuli**'nin,

“Kamû bîmârınâ canan devâ-yî derd eder ihsan

Niçin kılmaz bana derman beni bîmâr sanmaz mı”

ya da **Nâbî**'nin,

“Bağ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz

Biz neşâtın da gamın da rûz-gârın görmüşüz

Çok da mağrûr olma kim meyhâne-yi ikbâlde

Biz hezâran mest-i mağrûrun humârın görmüşüz”

dizelerini sunmak gibi. Öğrenci, bu ve benzeri dizelerle duygularını dile getirebilir mi?.. Bu dizeleri eleştirmiyorum, olağanüstü güzel dizeler bunlar. Ben okurken büyük tat alıyorum. Ancak, çocukların aynı tadı aldıklarını savlamak olanaksız. Onların da aynı tadı almaları için, bu şiirlerin günümüz diliyle verilmesi gerekir. Çünkü, Osmanlıca artık ölü bir dildir. Tıpkı Hititçe, Frigçe gibi. Şiirin özgünlüğünün ya da sesinin yitmesi karşılığında gelince; neden **Shakespeare (Şekspir)**'i ya da **Puşkin**'i Türkçe verirken bu söylenmiyor da Osmanlıca olunca bu gerekçeye sığınıyor? Anlamak olanaksız... Divan şiiri nasıl okutulmalı? Ne kadar verilmeli?.. Bunlar başlı başına ayrı araştırmaların konusu. Gerçek olan şu ki, bugün okullarımızda izlenen yöntemle öğrencilere divan şiiri de günümüz şiiri de sevdirilemiyor...

Yazın dersinin baraj ders olması: Öğrenci, sınıfta kalma korkusu içinde olduğu derste kendini rahat hissedemiyor.

Sınıf geçmek için not ön planda geliyor. Zorla güzellik olmayacağı için öğrenciler de şiirin güzelliğini göremiyor, dokunamıyor, tadamıyor, duyamıyor...

Öğrenci şiirlerine gereken önemin verilmemesi: Şiir eğitimle geliştirilebilir; ama, eğitimle şair olunmaz elbette. Okul sıralarında hemen herkes şiir yazmayı dener. Ancak, bu ya hatıra defterlerinde kalır, ya da birkaç arkadaşla paylaşılır. Sonra da unutulur. Oysa öğrencilerin bu ilk ürünleri bir okul dergisinde değerlendirilebilir. Böylece hem şiir sevdilir, hem de çocuğun özgüveni gelişir. Bunu yapan okullar var, ancak çok sınırlı. Acaba, ülkemizde şiir kitaplarının çok az okunmasının nedenlerinin başında bu mu geliyor, diye düşünüyorum bazen. Küçükken kendi şiirlerine değer verilmemesinin yarattığı olumsuz duygularla, büyüyünce başkalarının ürünlerine değer vermeyerek mi gösteriyor tepkisini insanımız acaba? Araştırmaya değer...

Yazın öğretmenlerinin tutumu: Müfredat izlenceleri ve ders kitapları ne kadar kötü olursa olsun, iyi bir öğretmen öğrencilerine şiiri sevdirebilir, hatta onları şiir yazmaya yönlendirebilir. Yazın öğretmenlerinden övgüyle söz eden, yeteneklerini öğretmenlerinin bulguladığını belirten birçok ozan tanıdım. Ne yazık ki benim böyle bir öğretmenim olmadı. Ters oldu bende. Lise ikinci sınıfta, sınıfa getirdiğim **Nâzım Hikmet**'in *Kuvayı Milliye Destanı*'nı başımda parçalayan “edebiyat öğretmeni” benim Nâzım'ı ve şiiri sevmemde önemli bir etken oldu. Elleri dert görmesin! Öldüyse nur içinde yatsın!..(Olayın öyküsünü Pireotu adlı kitabımda anlattım.)

...

Şiir elbette ki yalnızca Türkçe ve yazın dersleri ile ilgili ve sınırlı değildir. Her dersin öğretmeni derse bir şiirle başlayabilir ya da dersini bir şiirle renklendirebilir. Ben öğretmenlik yaşamımda tarih derslerinde bunu yapmaya çalıştım. Ancak başarılı olduğumu söyleyemem. Özellikle liselerde öğretimin üniversite sınavına koşullandırılması, öğrencilerin “testkolik” durumuna getirilmesi, şiirin işe yaramaz boş bir uğraş olarak görülmesi ve gösterilmesi, derslerin şiirle işlenmesini, şiirin eğitici işlevinden yararlanılmasını engelleyen etkenlerin başında geliyor. Oysa tarih dersi, dersleri şiirle işlemeye çok uygundur. Hemen her konuda, her tarihsel dönemde bol bol gereç bulunabilir. Ama, tarih ders kitaplarında bir tek şiir bulamazsınız. Sümerleri anlatırken *Gılgamış Destanı*, **Melih Cevdet Anday**'ın *Ölümsüzlük Ardında Gılgamış*, **Ayla Kutlu**'nun *Kadın Destanı* kitaplarını sınıfa götürmeyi unuttum. Mısırlıları anlatırken de **Talât Sait Halman**'ın hazırladığı *Eski Mısır'dan Şiirler*'i... Ama, biraz şiirlerin akışına kendimi kaptırdığımda öğrencilerden hep aynı tepki gelir: “Hocam konuya dönelim!.. Bunlar üniversite sınavında sorulmuyor.” Yine eğitim yapısı çıktı karşımıza. Eğitim yapısı da

elbette ki toplumsal yapıya bağlı. Bugün ülkemizin toplumsal yapısı nasıl? Tek sözcükle kötü! Kötü bir toplumsal yapıda iyi bir eğitim nasıl olur?..Yaşamın temel yasasıdır: Her şey karşıtıyla var olur, karşını yaratır. Bunca iyi şiirin yazılmasını da bu kötülüğe, kötü eğitime borçluyuz herhalde! Belki de en güzel şiir tanımını **Baudelaire (Bodler)**'in yapıtının adıdır: **Kötülük Çiçekleri**.

En iyisi, kötülüğün yazdığı iyi bir şiirle bitirmek sözü. **Metin Ağabeyden (Demirtaş)** yıllar önce gelen ve kitaplığımdaki şiir kitaplarının bulunduğu rafta duran bir kartpostalı okuyarak yazıyorum:

EMEĞİN BAYRAĞI SUSKUN

Emeğin bayrağı suskun

Dalgalanmakta Yeni Dünya Düzeni'nin

Kanlı, kara bayrakları

Kara bir rüzgârda.

Kötülük

Bir veba gibi yayılmış dört bir yana

Ölüm tacirleri kıskırtmış halkları

Kardeş kardeşi boğazlamakta.

Yakıp karartmakta bir asit gibi

İnsanlığın yarattığı

Bütün iyi ve güzel şeyleri

Vahşeti emperyalizmin!

Şiddet boşanmış zincirlerinden

Sokak ortasında narin çocuk ölüleri

Sarışın, ak, kara...

Açlık ve kurşunla söndürülmüş gülücükleri.

İnsanlar umarsız ve şaşkın

Savrulup durmaktalar

Ordan oraya

Yalanların bombardımanı altında...

Alınları hiçe sayılmış

Örselenmiş insan kalbi

Erdem ve incelik

Çiğneniyor ayaklar altında.

Bu kara, karanlık tabloda

Hiç mavi bir ışık yok mu?

Nâzım yanıtlıyor bu soruyu

Doğrulup mezarında:

'Umut, umut, umut,

umut insanda...'

BEYAZIN KARANLIĞI

Pervin Öner Polat

Annem Göksel'e ithafen

Günlerdir aralıksız yağan kar, fırtınanın da etkisiyle küçük tepelikler oluşturmuştu etrafta. Soğuk ve rüzgârın uğultusu evin çatlaklarından şeytanın sinsi ışığı gibi içeri dalarak mütemadiyen yanan tezek sobasının hükmünü geçersiz kılıyordu. Kara ve onun dondurucu soğuşuna alışık olmasına alışık elbet ama yine de yoklukla birleşince sabır denen o yüce duygu tükeniyor zerresi dahi siliniyordu çileli gönüllerden. Genişçe bahçemizde sıralanan kavak ve söğüt ağaçlarının dallarında biriken karın muhteşem güzelliğinin elbette ki farkında değildik çünkü kar tüm beyazlığına tezat bir şekilde bizim küçücük dünyamızı karartmakla yükümlüydü.

Biz, her zaman yoksulduk ama yoksulluğumuzu özellikle kar yağdığında daha bir şiddetle hissediyorduk. Yaklaşık altı ay sürecek esaret yine başlamıştı. Keşke sadece bizim esaretimizle sınırlı kalsaydı. Zavalı kuşlar, kediler, köpekler donarak ölüyor; dağ başında yiyecek bulamayan kurtlar açlıktan köye iniyordu. Kuşlar için cam kenarına bıraktığımız ekmek kırıntıları ve tabağımızda kalan yemek artıkları ya hemen donuyor ya da kısa bir süre sonra üstünü kaplıyordu. Bizim için kar hiçbir vakit romantizmin kaynağı olamıyor bilakis kalan sevgi kırıntılarını da kendisi gibi dondurarak, kalplerimizi buza kesiyordu.

Erkek kardeşim Saruhan henüz doğmuştu ve annem ona hamileyken hastalanmıştı. Ben o sıralar altı yaşındaydım. Saruhan'ın doğumundan sonra annemin hastalığı da iyice azdı. Bu hastalığın adını, adresini bilmiyordum, tek bildiğim babamın kendisi gibi yoksul köylüden borç harç ederek annemi büyük şehirlerdeki büyük hastanelere; yaşlı, gözlüklü, göbekli doktor amcalara götürdüğüydü. Annemin yokluğunda Saruhan açlıktan ve tabii olarak annesizlikten ağlıyordu. Ablam Ayla sağabildiğince süt sağlıyordu ineklerimizden. Karnı doysa da ağlıyordu sürekli Saruhançık. Neden doğmuştu ki? Nefret ediyordum ondan. Hayatımızda kötü giden her şeyin sorumlusu oydu bir de kar vardı tabii.

Beş kardeştik, en büyüğümüz Ayla ablamdı ve o da henüz on altı yaşındaydı. Ağabeyim Şefik bu yıl Çıldır Lisesine yatılı verilmişti. Onun küçüğü on iki yaşındaki Salman ağabeyimdi. Serserinin tekiydi, çok üzerdi babamı. Salman'dan sonra annemin iki kızı daha olmuş ama ikisi de ölmüştü. İlkini annem soğuk bir kış gecesi emzirirken uyuyakalınca zavalılık boğularak ölmüştü. Diğer zavalılık da daha doğar doğmaz... Bakmayın zavalılık dediğime bu durumdan hiç şikâyetçi değilim, yoksulluğumuz göz önün-

de bulundurulursa bana kızmayacağınızı ümit ediyorum. Ölen kardeşlerimden sonra nihayet ben doğmuşum. Nisan başlarıymış ve doğduğum gece yağmur **gökten sel** olup akmış. Ninesliğim de (babaannem) adımla göklere serzeniş olsun diye **Göksel** koymuş. Çok sevdim hem adımla hem ninemi. Felaketler yılında -Saruhan'ın doğduğu sene- ninesliğim de buz gibi ayrıldı aramızdan. Halbuki daha o sabah tandırda ekmek pişirmiş, ekmekler bitince mis kokulu sıcak ekmekler ellerimizde, ayaklarımızı uzatıp ısınmıştık tandır başında.

Babam Bekir, ninemin iki oğlundan küçük olanıydı. Dedemin ölümünden sonra yalnız kalan ninem, amcam Aladdin'in huysuz karısı bakmam diye ayak diretince bize geldi. Annesiz büyüyen annem de ninemi bağına bastı. Babamdan ziyade sevdi, saydı. "Nine" deyince gözünüzün önünde canlanan o ilk resim gibiydi benim kar tenli ninem. Kısa boylu ve şişman... Artık tamamı kar gibi olan saçlarının bir teli dahi gözükmese diye sıkı sıkı örttüğü tülbentlerin üstünde etrafı iğne oyalı namaz örtüsü, sırtında gri kalın yeleği ve onun da üstünde aynı renkte ve siyah çizgili atkısı, gözünde yakın gözlükleri, elinde taneleri çekilmekten aşınmış tespihi, istiğfar ve tevhit çeken kıpır kıpır dudaklar, derisi incelen ve minik kahve beneklerle süslenmiş küçük ellerinde dolma parmaklar, yine küçük tumbul ayaklarına geçirdiği -kendi ördüğü- beyaz, uzun yün çoraplar... Yaramazlık sonrası anne ya da babanın gazabından korkarak sığınılan şefkatli ve yumuşacık bir kucak, sevecen bakışlar, buruşmuş küçük ağızda Azeri Türkçesiyle dolanan tatlı bir dil, adımızı unuttuğunda -benimki hariç hiç unutmaz- balamın balası diye seslenişi...

Kendimi bildim bileli ninemin koynunda uyurdum ben. Her sabah yaşlı imamın çatallı, kalın, boğuk sesi sustuktan bir süre sonra usulca doğrulur; üstümdeki yorganı iyice her yerime sarar, sobayı yakması için ablama seslenirdi. Ablam duymazlıktan geldiği bilmem kaçınıcı seslenişten sonra homurdanarak yatağından çıkardı. Olur da Ayla'yı kaldırmayı başaramazsa kendi yakardı sobayı ninem. Daha sonra annemlerin yattığı odaya doğru yaklaşır-birkaç adım öteden-"Bekir, kalk oğlum namaz vakti." derdi. Ana-oğul akşamdan sobanın üstünde olmasına rağmen güğümdeki buz gibi suyla abdest alır, namaza dururlardı.

O sabah ilk defa bir değişiklik oldu. Babam, ninemi uyardırmaya geldi. Her zaman sıcak olan koynu kar gibi soğumuştü. Neden bütün gece üşüdüğümü yıllar sonra anlayacaktım. Babam, ninemi defalarca: Ana!.., Ana!.. Diye

sarsmış ama ninem ses vermemişti. Yan tarafta asma beşik- te uyuyan Saruhan, olup biteni anlamış gibi o iğrendiğim viyaklamalarına başlamıştı. Babam başını ninemin omzu ve başı arasına yerleştirip omuzları sarsıla sarsıla uzun bir müddet ağladı. İlk defa ağladığına şahit olduğum babam, başını kaldırdığında yüzündeki bütün damarlar şişmiş, göz- lerinin beyazı kaybolmuş, yerine Ayla'nın yaktığı sobanın kızılığığı yerleşmişti. Acının bir insanı birkaç dakika içinde nasıl değiştirdiğini o günkü acı olayla tecrübe etmiştim.

Evimiz insan kalabalığı ile doldu, taştı o gün ve onu izle- yen birkaç gün daha... Ninem, artık karın buz gibi koy- nunda yatıyordu. Üşüyordu muhtemelen, o yokken benim üşüdüğüm gibi. Ayla almıştı beni yatağına ama ninem gibi kokmadığı bir tarafa onun kadar sıcak ve yumuşak da de- ğildi. Bizim buralar vakitsiz yaşlandırır adamı, derdi ni- nem. İnsanı yaşı değil yaşadıkları yaşlandırır. Yanakla- rından kan damlayan sağlıklı ninem -öyle sanmışız- daha Peygamber yaşındaydı. Beyin kanaması dediler ölüm se- bebine. Yokluğuna en zor kimin alıştığını söylememe ge- rek yok sanırım. Ninemden sonra ben hep üşüdüm. Günler, aylar, yıllar geçti ama o küçük bedenimde başlayan titreme bir türlü geçmek bilmedi.

Ertesi yıl okula başlayacaktım. Evden uzaklaşma fikri şim- diden iyi gelmiş, içimi bir heyecan kaplamıştı. Çetin bir kış geçireceğimiz daha şimdiden belliydi. Ağustosun yarından fazlasında üşümüştük, son haftasında ise son sarı yaprak- lar da uçuşa uçuşa nihayet yerleri öpmüştü. Eylül, esen so- ğuk rüzgârlarla kapıyı bacayı dövmeye başladı ve kasım sonlarında her yer yine beyaza boyandı. Annem tamamen iyileşemese de artık daha seyrek gidiyordu doktora. Ayla ablam, annemin yokluğunda zamanının çoğunu Saruhan'a ayırıyor; kalan zamanda ise diğer günlük işleri yapıyordu. Gücümün yettiğinde ablama yardım ediyordum. Büyüdük- çe Saruhan'ın viyaklamaları azalmış, bebeklere özgü sesler çıkararak şirinlikler yapıp etrafa gülücükler saçmaya baş- lamıştı. Ona karşı duygularımda bir değişiklik yoktu, hâlâ nefret ediyordum. Benim dışımda herkes Saruhan'la oyna- mayı seviyor, bütün gün kucaktan kucağa dolaşıp duruyor- du. Minik, fındık burnu; babaminkilerin aynı koyu çakır gözleri, altta ve üstte yeni yeni çıkmaya başlayan aralıklı iki minik dişi, yumuk yumuk elleri, ağlarken büzülen pes- pembe dudakları... Hiçbiri bana sevimli gelmiyordu. İçim- de ona karşı kabaran nefret duygusunun önüne geçemiyor, hırpalamak; canını yakmak istiyordum ama bütün gözler Saruhan'ın üstündeydi. Hiç de dost olmayan bakışlarıma rağmen emekleyerek yanıma geliyor, sırnaşık sırnaşık gü- lüyordu.

Yine karlı ve soğuk bir kış sabahı annem ve babam an- nemin bilmem hangi ölen yakınının -düzinelerce akrabası vardı çünkü- cenazesine gitmek için evden erkenden ayrıl-

dılar. Salman ağabeyim, babamın yokluğunu fırsat bilerek kendini sokağa attı. Ayla ablam, Saruhan'a süt sağmak için ahıra gitti. Bana da beşikte uyuyan Saruhan'a bakma göre- vi verildi. Uyanıp ağlamaya başlarsa yavaş yavaş sallaya- caktım. Ayla gelene kadar oyalamalıydım.

Evet, daha Ayla kapıdan yeni çıkmıştı ki Saruhan ağlamaya başladı. Ne sesini duymaya ne de yüzünü görmeye taham- mülüm vardı. O sebeple asma beşiği önce yavaş yavaş, - susturmaya başaramayınca da var gücümle sallamaya baş- ladım.Saruhan'ın sesi arttıkça ben de hızımı artırıyor,deli gibi sallıyordum.Sonunda nasıl olduysa Saruhan beşikten yere yuvarlandı ama öyle bir yuvarlandı ki o minicik kum- ral kafasını annemlerin odasında Ayla'nın az önce yaktığı cehennem gibi sobaya çarptı ve o anda sesi kesildi,gözleri kapandı.Babamın ninemi sarstığı gibi sarstım Saruhan'ı. Gözlerini açmadı. Başının sağ tarafından kumral saçları- nın arasına, oradan da kulağının içine doğru kızıl bir kan aceleyle ilerledi.

Ayla içeri girdi, elindeki süt tenceresi Saruhan gibi yere devrildi. Beyaz süt Saruhan'ın kızıl kanına karıştı, ablamın hıçkırıkları da gözyaşlarına... Ne Saruhan'ın koyu çakır gözlerini ne de iğrendiğim o tatlı sesini kabuslarım dışında bir daha görmedim, işitmedim.

Saruhan... Küçükük kalbimde büyüttüğüm kıskançlık ile nasırlaşmış nefretime kurban ettiğim talihsiz kardeşim...

ŞİİR GÜNLÜĞÜ 3

Gültekin Emre

Perşembe - Oktay Akbal'ın "İzlenimler / Anılar" içeren *Şair Dostları*m (Elif Yayınları, 1964) kitabını yeniden okuyorum. Önsöz'de "Bu yazılara olsa olsa öykümsü söyleşiler adını verebiliriz." dedikten sonra Oktay Akbal, şöyle sürdürüyor sözünü: "Gençlik yıllarında tanıdığım, dostluk kurduğum kişiler üzerine yazılmış anılar, izlenimler. Kimi daha o günlerde ününü yapmış, edebiyat tarihimize mal olmuştu. Kimi şiir alanında taze bir duyuş getirmek üzereydi. Kimi de ilk gençlik heyecanlarını yeni yeni mısralara döküyordu." Oktay Akbal'a bu anıları, izlenimleri yazdıranlar kimlerdi? Sait Faik, Dağlarca, Behçet Necatigil, Ziya Osman Saba, Orhan Veli, Cahit Külebi, Salâh Bırsel, Sabahattin Kudret Aksal, Asaf Özdemir, Nahit Ulvi Akgün, Rüştü Onur-Muzaffer Tayyip, Attilâ İlhan, Orhon Murat Arıburnu. Yazıların içeriğinde bu şairlerin yaşamlarından kesitler, yazdıkları üzerine kısa değerlendirmeler öykü tadında. Yaşanılan edebiyat-sanat ortamlarında şiirin öne çıkması etkileyici. Yazılar yer yer günlük gibi, öykü gibi, biyografi gibi hoş bir anlatımla hemen sarıverdi beni yine, duygulandım. Bu yazılar diyor Oktay Akbal "genç neslin gerçekten genç olduğu günlere götürecektir sizi. Saçları dökülmemiş şairler, kiloları doksana dayanmamış şairler, üniversite sıralarında, kantinlerde, içkili gazinolarında, Beyoğlu caddelerinde, avarelikler, seviler, serüvenler ardında şairler. Sanat heyecanları çeken şairler. Yeni tatlar, yeni duygular, yeni anlamlar getirmek için didinen şairler. Büyük yığının ilgisizliğini, kayıtsızlığını yenmek için durmadan çırpınan şairler. " Bu anılar, izlenimler 1947-1954 yıllarını kapsıyor. Dünyası, yaşamı, her şeyi şiir olan şairlerin o günlerdeki hallerine, yaşamlarına götürdü Oktay Akbal beni. Sevdiğim, şiirlerini okumaya doyamadığım bu şairler üzerine ne çok şey öğrendim bilmediğim. O yıllarda da "büyük yığının ilgisizliği, kayıtsızlığını yenmek için durmadan" çırpınmış şairler. Bugün de öyle değil mi? Okur sayısı giderek azalıyor, şiir kitapları çok çok çok az basılıyor. Büyük yayınevleri şiir kitaplarından uzak duruyor.

Cuma - 7 Kasım 1980'da abisi Muzaffer Erdost'un gözleri önünde öldürülen Onur Yayınları sahibi, yakından tanıdığım ve bir süre birlikte çalıştığım İlhan Erdost üzerine Fevziye Özbek'in hazırladığı *Muzaffer İlhan Erdost* kitabını (Kırmızı Kedi 2020) yeni ediniş okudum. 12 Eylül Faşist Askeri Cuntası ne çok cana kıydı, ne çok acı yaşattı halkımıza! Muzaffer Erdost'un yaşamından yola çıkılarak hazırlanan kitapta İlhan Selçuk, Cemal Süreya ve Vahap Erdoğan'ın derinlikli gözlemleri beni acılara boğdu. Muzaffer Erdost'un öykülerini, şiirlerini bulmuştum Milli Kütüphane'de çalışırken, arşivlerden. Berlin'e gelmeden

bir gün önce (8 Şubat 1980'de Berlin'e gelmek zorunda kaldım) Hasan Hüseyin Korkmazgil ve İlhan Erdost'la birlikte olmuştum Sakarya Caddesinde. Sonrası acı. Gazetelerden öğrendim tutuklanmalarını ve İlhan'ın öldürülüşünü. İlhan'ın ölümü üzerine gözyaşları içinde ben de bir şiir yazmıştım. Ama Muzaffer Ağabeyin "Öldürdüler Onu" şiiri "İlhan'ın Öldürüldüğü Akşamın Şiiri" acıyı, çaresizliği, faşizmi nasıl da yüreklere işliyor!

"Öldü kardeşim / Işıyan bir gün gibiydi, yığıldı yere / Artık görmek istemem sabahı / Duru göklerde parıldayan / Akşam bulutlar arasında soluyan / Güneşin ışıltısını da // Öldü kardeşim / Öldürdüler onu / Akşamı, hava tam karar-mamıştı daha / Kan içindeydi, düşmüştü / Akşamı görmek istemem artık / Akşam kuşlarını görmek istemem / Geceyi sesleyen yıldızın kımıldısını da // Öldürdüler onu / Döve-rek / Bağırmadı bir kez olsun / Ölüm mü içiyordu sesi...// Öldü kardeşim / Yanı başımda / Tahta masaların arasında çömelmişti / Ölümün üstüne çömelmişti... (27 Aralık 1980)

Cumartesi – Wolfgang Borchert, (1921-1947) 26 yıl yaşamış, Hamburg doğumlu bir yazar, "Kapıların Dışında"yla ünlene ve Nazizm'e baş kaldıran da bir yazar. Naziler tarafından tutuklanır, hapsedilir, işkence görür. Kısacık ömrüne unutulmaz yapıtlar sığdıran yazarın, şiirleri, öyküleri, oyunları unutulmadı; unutulacak gibi değil. Günümüzde savaşın giderek yaygınlaştığı, emperyalizmin ülke ülke işgallere başladığı acılı, sıkıntılı günler yaşıyoruz. Borchert'in *HAYIR de* kitabı aklıma geldi. Celâl Üster'in çevirdiği *HAYIR de*, Tan Oral'ın çizimleriyle (Yordam Kitap 2017) savaşa karşı durulması gerektiğini bağıra bağıra anlatmaya çalışıyor çeşitli meslek gruplarına, kadınlara, erkeklere...

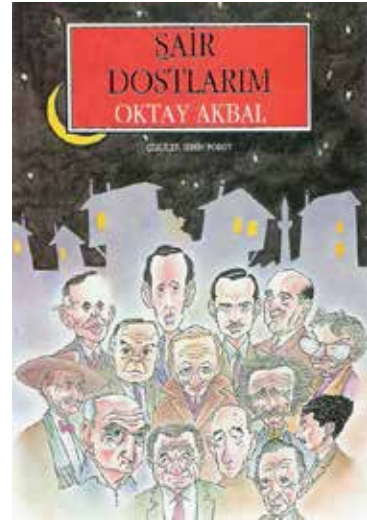
“Sen, odasındaki şair. Yarın sana aşk şarkılarını bir yana bırakıp, nefret şarkıları söylemeni emrederlerse, yapacağın tek şey var: HAYIR de!”

Makinenin başındaki adam, atölyedeki adam, tezgâhın başındaki kız, bürodaki kız, köydeki kentteki analar, babalar... SAVAŞA HAYIR de diye çığlık çığlığa yaklaşan tehlikeye işaret ediyor. Savaşın ülkede neler neler yapacağını, neleri yakıp yıkacağını, kadın, erkek, çocuk demeden acımasızca öldüreceğini gözler önüne sermeye çalışıyor Borchert’in bu kitabı HAYIR de!

Cumartesi - Gülten Akın’ın şu iki dizesi günümüze nasıl da uyuyor:

“Ah, kimselerin vakti yok / Durup ince şeyleri anlamaya”
Bir de “Savaşı Beklerken” şiiri: “Nergisten sorumlu değilmişim bunu öğrendim / Kar umarsız yağabilir, ayaz çıkabilir / Uzun sürebilir, kötü şeyler olabilir / Nergis uyanmayabilir // Ne ışığını ne dalı sor ne de tomurcuğu / Aklim kırık, şaşırıldı eski beklentilerim / Kimyasal korkular, kanlı gömlekler, dalgali sirenler / Çocukları koyver, nereye gitmeler ne yapsalar / Nasılsa füzeler bombalar onları buluyor // Nergisten ben sorumluydum, ışığından ve çocuklardan / Yanlış mı belledim, insan sorumluluktur” Sorumlular sorumluluklarını kötünden, yıkımdan, acıdan, ölümden yana kullanıyor. Dünyamız yaşanmayacak hâle getirildi, getiriliyor.

Pazar – Şükrü Erbaş’ın 2015 – 2019 yılları arasında yazdığı yazılardan oluşan *Çırpınıp İçinde Döndüğüm Dünya* (Kırmızı Kedi, 2019). Bu kitapta yer alan “Yazma Tutkusunu”nu bir kez daha okudum. Ve pek çok anlamlı ve önemli konuya ışık düşürüyor Şükrü. Elbette yazınsal metinlerden söz ediyor: “Edebiyatın toplumsal sorumluluklarından, eğitici yönünden, ‘görev’lerinden, insanın başka hayatlara karşı ‘borç’larından ne kadar söz dersek edelim,” dedikten sonra şöyle devam ediyor, “yaratıcının ruhunu hallaç pamuğuna çeviren bir arzu olmadan, her şey sadece bize özel bir yaşantıya dönüştürülmeden, yazmaya oturan kişiyi oturduğu gerçeklikten koparıp her seferinde bir başka gerçeklik arzusu ile tutuşturan bir huzursuzluk olmadan hiçbir edebiyat yapıtı ortaya konulamaz.” Sonra da sözünü şöyle bağlıyor: “İnsanın hem kendisini hem dünyayı; yaşamı olduğu kadar ölümü de durmadan var eden bu büyümlü güzelliği olmasaydı, sanırım biz henüz ateşi, tekerleği, yazıyı, felsefeyi ve sanatı bilmeyecektik. Aslında biz sevmeyi de bilmeyecektik.” Şükrü Erbaş sevmek dedi de, onun yitirdiği eşi için yazdığı “Sevmek Ne Büyük Tanrı” şiirinin şu dizelerini gel de unut diyorum kendime: “Dört yıl. Dört gökyüzü yılı. / Dört toprak yılı. Dört yara yılı. / Zaman ne ki... Sen aşksın. / Ben yaşıyorum. Dünya yüzün. / Bütün sesler sesinin sabahı. / Ayrılık yeni evimiz. / Acıdan ve sevgiden. / Var olmuş güzelliğimiz biz. / Ölüm ne ki. / Otların, böceklerin,

puhu kuşlarının / Yaşama şarkısıyız./...” Şiirin devamında da acı ve acı el ele. Şiirin son dizesi “Hayat, senin yer yüzü hatıran” diyerek özlemi ve sevdiğinin hiç unutulmadığının sezdirilmesi.

Pazartesi - Şükrü Erbaş’ın düzyazı şiirlerinden oluşan kitabı, kaybettiği sevdiği kadına yazılmış çok içli, incelikli, yürek yakan bir ağıt bana göre: *Ömür Hanım’la Güz Konuşmaları* (Kırmızı Kedi, 2025). Kitabın başlığın altında şu dize içeriğe ilişkin bir fikir veriyor: “Susmak yalnızlığın ana dilidir ömür hanım, şiiridir.” Arka kapakta da şu dize: “Kim kimin derinliğini görebilir, hem hangi gözle?” gel de bu iki dize üstüne uzun uzun düşünme! Acısı hiç dinmeyen yüreğin yazdığı dizeler şöyle sona eriyor: “Büyümlü bir yolculuktur bu / Yazdım ve Ömür Hanım’ı sevdim / Yazdım ve başka hayatlara inandım / Yazdım ve acının yaşama gücünü gördüm / Yazdım ve ölümün bağışladığı hayatı anladım / Yazdım ve susmanın erdem olduğu yere geldim / Yazdım ve sevginin nasıl bir yücelik olduğunu öğrendim //Büyümlü bir yolculuktu bu”

Salı – *Yılkı Atı*’nın yazarı Abbas Sayar’ı yerleştiği Ayvalık’ta tanıdım. Resimleri üstüne de yazdım. Mektuplaştık da. Şiir yazdığını da öğrendim *Boşluğa Takılan Ses*’le (1992). Kitabın önsözünü Şükrü Erbaş yazmış: “Şiir tüm sanatçıların ilk uğrağı mıdır bilinmez ama Abbas Sayar’ın hem ilk hem son uğrağı olacak kesin. Bozkırın ortasına düşen sözün tohumu, rüzgârla beslenip yağmurla yıkanır, aşkla ışıklanıp ayrılıkla kırılarak, yalın, ince, derin bir çığlık oluyor. Ve hayatın gözeneklerinden süzüle süzüle yükselip, göğün ve insan yüreğinin boşluğuna takılıyor.” Ve Abbas Sayar, ilk sayfada okuru şu dizelerle yakalıyor: “Benim başımı, içimdeki dünya döndürdü. / Ellerime seve seve onun kölelik zincirlerini taktım. / Göz alışkanlığına yansıyan dış varlığı, / İçimdeki dünyayı gizlediği için hoş görüyor ve bu yüzden seviyorum.”

Onun bir de *Noktalar*'ı (Cem Yayınevi, 1991) kitabı var. Çeşitli konuları işleyen aforizmalardan oluşuyor. 40 yıllık düşünce , yazın dünyasının birikimlerini bir araya getirmiş yazar. Örnek mi? “*İnsan bir noktadır. Yaşamsa virgül...*” “*Yaşam, doymalık değil, tadımlıktır.*” “*İnsan kendisinden fazlası olamaz.*”... Hayata insana, ölüme, aşka, doğaya, zamana, yalnızlığa, müziğe, paraya, hayale, yokluğa, müziğe...ilişkin düşünce parlamaları, kıvrıntıları.

Çarşamba – Haydar Ergülen'den yeni bir şiir kitabı Cömert Gül (Kırmızı Kedi, 2025). “*Gül'e Şiir*”, “*Beşibiryerde*”, “*Bunu Ben de Yazarım*”, “*Şiiryazı*”, “*Tozan Alkan İçin 12 Şarkı*”, “*Cumhuriyet Meyhanesi*”, “*Neşen Bilir!*”, “*Arkadaşlık Dağı*” başlıklarıyla çeşitli konuları kapsayan şiirlerde Haydar Ergülen'in hayat dolu sesi hemen okuru sarıp sarmalıyor. Haydar şiirle, imgelerle, dizelerle söylüyor sıcak mı sıcak, samimi mi samimi. Şair mektup yazıyor sanki şiirlerle, dizelerle, imgelerle, ele aldığı konularla. “*Mektup Eskisi*” şiirinde “*Seni kitap gibi seviyorum*” diye başlıyor “*Sen olmayınca sabah bile olmuyor şehirde*” diye

mektuba özlemine belirtiyor. Gezi direnişi sırasında eklemek almaya giderken öldürülen Berkin için yazdığı şiiri okurken içim bir kez daha sızladı: “*İnsan yaşadığı yere benzer miş Berkin, / memleket de insana, / insan nasıl yüreğiyle ağlarsa / iki gözünden önce, Berkin, / memleket de öyle yanmalıydı sana, / bir gözümüz diğerinden gizli / ağladık oysa, / dirimiz baktı da ölümüz ağladı / yarımız baktı da yarımız ağladı / ağladık, kalbimizle ağlamak buysa!...*” Şiirin devamında da aynı ağır acı, hüznün var.

Perşembe – *Modern Japon Şiir Antolojisi* (çev: İnan Öner, Alakarga 2025) elimden düşmüyor “*Haykular, Tankalar, Serbest Ölçülü Şiirler*” toplamı. Şiirini, şairini çok merak ettiğim Japonya'nın şiirlerle insanı, doğası, yaşamı bu seçkide. Masaoka Shiki'den bir tanka: “*akşam sefası / bir çardak lazım dedim / fakat gel gör ki / sonbahara erer mi / benim zavallı ömrüm*” Bir tane daha: Yasano Akiko'dan: “*erik çiçeği / piknik ateşlerinde / kır saçlarını / dağıtıp da gelirsin / yan komşunun güzeli*” Çağdaş şairlerin şiirlerini de döne döne okuyorum.

FAİLİ MALUM

Olgun Önder

yağmur değil, zaman ıslatmış taşları.

soğuk kansız yürüyüşle
elleri cebinde kimliksiz adam
uzaklaşarak kayboldu gözden

delik deşik bir cümle yerde yatıyor;
adı yok, rengi tanık

örtüldü üstü:
manşetleri sağlam, haberleri yaralı
gazetelerle.
kapatıldı yüzü unutulması için

eğilip baktı cesede birileri,
dosya numarası verildi.
kırmızı mürekkeple mühürlendi,
“görölmüştür.”
üstü örtüldü...
boşlukta kaldı kimin gördüğü
devam etti yoluna şehir,
tramvaylar susarak geçti raylardan.
aklımı değil, suskunluğunu örgütledi
içinde konuşan dili tutulmuş.

faili malum, adaleti meçhul.

KAAN EMİNOĞLU İLE YALNIZIM TÜRKİYE KADAR KİTABI ÜZERİNE SÖYLEŞİ

Erdoğan Gültekin

Ben bir kitaba uzanırken kitabın ismi de o kitaba uzanmama neden olur. İstersen kitabın isminden başlayalım. Yalnızım Türkiye Kadar. Seni bu isme götüren neydi? Özellikle şiir kitaplarına isim koymak daha zordur.

Yalnız ve yalın olmak. Yaratıcılığın ve samimiyetin koşullu hâller. Üstelik bu yalnızlık ve yalınlık hâli estetik bir motivasyondan ulaşılan bir düzlem değil, politik ve poetik yalnızlığın ulaştığı bir zirveyi imliyor. Şairlerde doruk, yenilginin ulaşabileceği en üst derecedir. Ben de doruğa doğru yaklaşırken seçtim bu adı. Doruk, aynı zamanda bir uçurum kenarı. Adım atacak yer yok. Çılgınlıklarım kesik kulaklılar arasında anlamsız bir imdat çağrısı. Kaderimi ülkemin kaderinden ayrı görmüyorum. Kabul ediyorum suçumu. Ülkemi sırtımı dönüp gidebileceğim biri gibi görünyorum bir türlü. Kaderimi şiirimle yazmak iddiasındaysam da olması gereken bu.

**Dudağımda iyimserliği utandıran
Bir yaşam tiryakiliği
Biliyorum bu kadarı bana zarar
Yalnızım Türkiye Kadar**

Şiirde sık dile getirilen bir duygudur yalnızlık. Şairin kendini yalnız hissetmesi de doğal görülür. Fakat Türkiye kadar yalnız olmak sanırım çok büyük bir duygu yoğunluğu. Buna kapsamlı bir yanıt verebilir misin? Okuyucu bu psikolojiyi birkaç pencereden aynı anda görebilir mi?

Bütün büyük buluşlar yalnızken ortaya çıkmıştır. Bütün dinler peygamberlere yalnızlık anlarında vahyedilmiştir. Büyük eserler yalnızlığın soylu çocuklarıdır. Büyük idealer kalabalıkların arasında değil, kalabalıkların arkasındaki yalnızlıktan doğmuştur. Yalnızlıktan daha güçlü bir motivasyon kaynağı bilmiyorum. Kalabalığın sesini susturamayın bu çağda şair olabileceğine inanmıyorum. Yalnızım ama şiirle yaşamı aşıyorum. Yalnızım ama şiirle yaşıyorum. Her tenhalıkta şiir yazıp yalnızlıktan taşıyorum. Tek başmalığı işaret ettikçe uçarılığımın, sivriliğimin, keskinliğimin sebebini anlatmış oluyorum.

Yalnızım Türkiye Kadar'ı okurken küçük bir Anadolu gezisi yapmış gibi oldum diyebilirim. Sanırım sokaklarla arası iyi bir şairsin. Şehirlerin, sokakların, yüzlerin şaire katkısı nedir? Sokakların şairin öncelikli gereksinimi olduğunu söyleyebilir miyiz?

Ben bir kent şairiyim. Ankara, Şanlıurfa, Samsun ve İstanbul hayat repertuarımdaki önemli yerler. Yine de bir kentle özdeşleştirmem gerekirse kendimi o kent Ankara'dır diyebilirim. Bütün sokaklarını bildiğim, yürümediğim caddesi kalmayan, borçlu olmadığım sahafı bulunmayan bu kent beni önce doğurdu sonra da yoğurdu. Kalabalığın içindeki ıssızlığı da oradan öğrendim, aykırılığın yadırganışını da. Yaş değil yaşantı tükettim, yediğim çelmeleri de tecrübe defterime yazıp geçtim. Şanlıurfa ise aşımı ve eşimi bulduran beni onduran şehir. Türkiye'yi tüm çıplaklığı ile tanıdığım yer. Benim için kerpiç bir lahit. Ölümle üç defa burun buruna geldiğim yer. Aşka yapmış olduğum en başarılı sefer. Yanılgıları ve yenilgileri keşfettiğim yer. Samsun, yeni bir arkadaş. Huzur limanına demir attığım, kendimi Cumhuriyet aşkını yaşatmaya adadığım yer. Prometheus'un çaldığı ateşi insanlığa armağan etmek istediğim, bana oğlumu veren benden oğlumu alan yer. Böyle bir hayatı şiirden başkası kurtaramazdı. Şehirlerse o hayatın lirik zindanı.

Kaan, ben şiirde anlaşılır bir soyutluktan yanayım. Bırakalım bir köylüyü ya da gurbette kapıcılık eden kasabalıyı, binlerce kitap devirmiş bir aydının bile anlam veremediği şiirler çıkıyor karşımıza sık sık. Sanat fayda ilişkisini göz önüne alırsak bu tür şiirler insan gelişimine ne katkı sağlayabilir? Bir katkı sağlayabilir mi?

Anlam İkinci Yeni'yle birlikte bir hayli yıpratıldı Türk şiirinde. Şairler de sevdi bu anlamsızlık modasını. Kimi şamarladı anlamı, kimi sövgü resitali sundu anlama karşı. Bana kalırsa bu anlam karşılığı bir tür derin görünme endişesinin tezahürü. Sığ bir bilince sahip şair yüksek sanat iddiasıyla derin anlaşılmazlık denizine yol almayı bir saygı devşiricisi olarak görüyor. Elbette tüm kabahati İkinci

Kaan Eminoğlu

Yeni'nin öncülük ettiği bu moda bağlamıyorum. Türk şiirinin tarihi bir bakıma anlamla anlamsızlığın çatışmasının da tarihidir. Bu çatışmada bir dönem anlam ön plana çıkarken bir dönem anlamsızlık ön plana çıkmıştır. Yeni Türk edebiyatının başlangıcını Akif Paşa'nın Adem Kaside kabul edersek şöyle bir çatışma kronolojisi karşımıza çıkar: Tanzimat (Anlamın revaçta olduğu dönem) – Servet-i Fünûn ve Fecr-i Ati (Anlamsızlığın revaçta olduğu dönem) – Millî Edebiyat (Anlamın önem kazandığı dönem) – Garip, Toplumcu Gerçekçilik anlayışlarının etkin olduğu Cumhuriyet'in ilk yılları (Anlamın tartışmasız hükümdarlığını ilan ettiği dönem) – İkinci Yeni ve ondan itibaren günümüze gelen postmodern dönem (Anlamın tartışmasız yenilgiyi tattığı, anlamı savunan şairlerin ayaklarına zincir bileklerine kelepçe vurulduğu dönem)

Elbette böylesi dehşet verici bir tabloda ben yenilenlerin ve ezilenlerin tarafında belirledim safımı. Anlamı anlamsız bir cesaretle savunan bir şiir neferi olmamı başka türlü açıklayamam.

*yürüyoruz
uzun uzadıya
nafile bunca çaba
biliyoruz ama
yol deniyor buna*

Nizip Semalarından Bırakılan Güvercinler adlı şiirinden aldım bu sözcükleri. İçinde önemli sorular barındıran dizeler gerçekten. Örneğin, Öğretmen Kaan Eminoğlu ile Şair Kaan Eminoğlu'nun görevleri nelerdir? Hangi görev daha çok yorgunluk veriyor Kaan'a?

Şairlik öğretmenliğin kan kardeşidir diyebilirim. Her ikisinde de bir sınıfa ders verirsin. Elbette öğretmenlikteki sınıfla sosyal aidiyetimizin bulunduğu sınıflar arasındaki ses uyumuna karşın anlamsal farklılıklar var. Ben Devrimci Şiir adını verdiğim şu an için manifestosunu hazırladığım bir şiir anlayışına sahibim. Şiirin devrim yapma idealini korumaya çalışıyorum hâlâ. Bunun içinde toplumun gerçekliklerini yazmam gerektiği inancı içerisindeyim. Nizip Semalarına Bırakılan Güvercinler başlıklı şiirim Gaziantep'in Nizip ilçesinde çok yaygın olan güvercin yetiştiriciliğinin bir ritüeline ilişkin bir izlenim şiiridir. Güneydoğu'daki birçok emekçi insan için sosyalleşme denilince akla ilk gelen eylemler "Starbucks'ta latte içmek, AVM gezisi, gece kulübüne gitmek" değildir. Güvercin yetiştiriciliği ile uğraşıp en fazla takla atan güvercinine sahip olmak gibi biz kentlilere ilginç gelen bir sosyalleşme yöntemleri vardır Güneydoğu'da. Bu güvercinler sayesinde insanların bir araya geldikleri güvercin pazarları, güvercin festivalleri ve güvercin açık artırmaları gibi farklı sosyal organizasyonlar da meydana gelmiştir. Bu şiirde anlatılan olay ise Nizip'teki güvercin yetiştiricilerinin toplu şekilde güvercinlerini gökyüzüne saldıkları bir güvercin festivalinin şiirsel olarak resmedilmesinden ibarettir. Elbette bu resmediş yöre halkının sınıfsal konumuna ilişkin gizli bir de met-hiyyeyi içerisinde barındırır. Bu ülkede köklü bir değişim (Biri devrim mi dedi?) yaşanacaksa bu değişimi başlatacak kişiler bu emekçilerdir.

Babadan çevreli, kibirlenecek bol vakti olan, holdinglerle arası iyi ve deliyi oynamayı seven bir şair tipi türdedi 80 sonrası. Küreselleşmeci ağızları sayesinde kitapları da basılıyor. Attilâ İlhan da ömrünün son yıllarını bu kesimle mücadeleye harcadı. Sen bir röportajında "Attilâ İlhan medyanın yarattığı aşk fenomeni illüzyonuna gömülüp kültür dünyamızdan tecrit edilmedi mi?" diye sormuştun. Sanırım şiir de şair de tehlikede. Fakat bu durumun, sıradan ya da körpe okuyucu diyelim nasıl farkında olacak?

Cevabını yıllardır aradığım bu soruyu ben de çok sordum kendime. Uzun yıllar geçse de doğru cevabı bulduğuma inanıyorum. Türkiye'de herhangi bir sorunun çözülebilmesi için o sorunu popüler hâle getirmek dışında bir çare yok. Herhangi bir sorunu popüler hâle getirmek için de popüler öznelerin o sorunu kendisine dert edindiğini göstermesi ve bu sayede kamuoyunu bu konu üzerinde düşünmeye ikna etmesi/zorlaması gerek. Elbette benim konumum için popüler olmayı bir amaç olarak gördüğümü söylemek mümkün değil. Ancak popüleriteyi en işlevsel araç olarak gördüğümü inkâr edemem. Bir şair bir yazar sorunlarının

çözümü konusunda samimi bir dirence ve isteğe sahipse popüler olma şansını değerlendirmek zorundadır. Elbette bu şans değerlendirme için belli bir yeteneğin de olması gerekir. Bu yetenekten mahrum kişilerin devrimci karakterlerini kaybetmiş silik özneler olduklarını sanatı da ruhsal bir gezinti olarak addettiklerine inanıyorum. Sanatın sanatın çok daha büyük bir gücü ortaya çıkarabilme potansiyeli olduğunu görebilmek de üst düzey bir sanatçı duyarlılığını ve entelektüel kavrayışı gerektiriyor. Bu yüzden popüler bir özne olarak ortaya çıkmak bir iddia taşımak benim için bir tercih değil, kaçınılmaz bir zorunluluk.

Doğu toplumları şiire her zaman daha eğilimli olmuştur. Gelişmiş Batı’da şiirin kolu kanadı kırık diyebiliriz. Zaten ilk şiir örnekleriyle de Sümer’de, Çin’de, Hindistan’da karşı karşıya geliyoruz. Yaşadığımız çağın dayatması mı bu durum yoksa gelenek etkisi mi ağır basıyor şairin doğu coğrafyalarında daha çok itibar görmesine, Batı’da ise silik bir halde olmasına.

Batı’nın filozofları Doğu’nun ise şairleri vardır. İlhan Selçuk’un “Türkiye Cumhuriyeti’ni şairler kurdu.” sözüne iltifat eden biriyim. Cumhuriyet’in kurucu kadrosu dahi şairlerden ilhamla aldıkları fikirlerle bu devrimi hayata geçirmişlerdir. Bugün bilinçli bir ideoloji sahibi diyebileceğimiz kimseler bu ideolojiyi estetik üretimlerden edinmişlerdir. İslamcı İslamcılığı dinî kaynaklardan değil, şair ve romancıdan; devrimci ise devrimciliği şairlerden ve romancıardan öğrenmiştir. Bu öğrendiklerini hayat pratiklerine aktararak hayatın akışını güzelleştiren ya da güzelleştirme idealine sahip bir “gelenek”ten geliyorum ben de. Geleneği ve geleneksel düşünceyi yıkan bir estetik geleneğinin sürdürücüsü olmak sahip olmadığımız felsefenin yerine felsefi derinliği olan şiiri koymayı da şairane bir görev olarak üstlendiğim doğrudur.

**Kaan, seni geçmişe ışınlasak, tanışıp sohbet etmek iste-
yeceğin üç şair kimler olurdu?**

Nâzım Hikmet, Attilâ İlhan, Ahmed Arif bir de joker Ahmet Erhan...

Ben kötü şairin, kötü kalpli şairden daha iyi olduğunu düşünürüm. Senin tabirinle “banka yayınevlerinde” mevzilenen şairlere, yazarlara baktığımızda gücünün yanında yer aldıklarını görüyoruz. Saldırganlar. Ki-

**birliker. Bu şairlerin beslenmelerinde mi bir sorun var?
Sorunun temeli nedir?**

Ahlakımızı kurduğumuz yer doğru-yanlış diyalektiğinden fayda-zarar diyalektiğine evrildi. Bu bir anda gerçekleşmedi. 80 Darbesi’nin ardından kültür dünyasına müdahale eden emperyalizm postmodernizm maymuncuğu ile girdi zihinlere. Girer girmez de bütün aydınlık fikirleri tahrip etti. Değer yargılarımızı katletti. Dünya tarihinin gördüğü en büyük soykırım postmodernizm eliyle hepimizin gözü önünde yapıldı. Bu kırığa bir alkış korusu ile destek olanlar ilerici, itiraz edenlerse gerici olarak etiketlendi. Bu etiketi söküp atacak cesareti esaret altındaki zihinlerden beklemek hayalperestlikle eş değerdir. Devrim, kırımı n katlettiği zihinlerden değil, kırığa isyan eden bilinçlerden yükselecektir.

Şunu da sormak istiyorum. Kendimize yakın hissettiğimiz, en azından akraba duygulara sahip olduğumuz yazar ve şairlerin bazen çocukça alınganlıklar yaptıklarını, bütünlüğün, bir cephe oluşumunun önüne geçen basit diyebileceğimiz konulara takıldıklarını görüyoruz. Bu konuda sizin de hayal kırıklıklarınız oluyor mu?

Bana yakın olduğunu zannettiğim şair ve yazarlara yakınlıkla onlardan uzaklaştığımı keşfettiğim an olgunluğa erişmiş saydım kendimi. Buna Stendhal’ın ifadesiyle kristalizasyon da diyebiliriz. Eserlerine bakıp kristallerle sülediğimiz insanların bir hayal kırıklığı anıtı olarak hayatımızdan silinmişleri belki de şairliğin bir gereği.

KİTAP RAFI

ADD Kültür Kurulu,
Cumhuriyet Kültürü Neden Önemlidir?,
ADD Yayınları

Fazıl Hüsnü Dağlarca “Milletler büyük oğullarıyla teneffüs ederler.” demiştir. “Büyük oğullar” sahici bilim insanları ve çağdaş sanatçılardır.

Günümüzde fazlasıyla göz ardı edilen kültür meselesi artık Atatürkçülerin ana gündemlerinden biri olmalıdır.

Bugün Cumhuriyet birikimine sahip çıkan Atatürkçü Düşünce Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Eğitim-İş vb. demokratik kitle örgütleri büyük şehirlerden küçük ilçelere buldukları her yerde birer Halkevi gibi çalışmalıdır.

Demokratik kitle örgütlerine sanatın gelişmesi, kültürün ilerlemesi; halkın sanatla, sanatçıyla ve aydınlarla iletişim kurabilmeleri için çok büyük görevler düşmektedir.

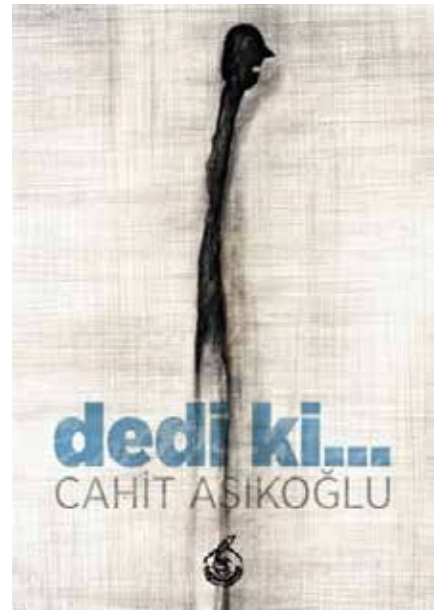
Bunu bir görev bilinci ile yerine getirmek her Cumhuriyet yurttaşının sorumluluğudur.

Bugün Atatürk’ün “Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür.” sözü aydınlanma, Türk modernleşmesi ve sürekli devrimcilik anlayışının somutlaştırılması için bir parola görevi görmektedir.

ADD Kültür Kurulunun yapmış oldukları yayımlar kültür hayatımızı şekillendirecek ve Cumhuriyet felsefesinin gelecek kuşaklara aktarılması için önemli kaynakların başında gelmektedir. Bu çalışmalara destek vermek, duyurulmasında çaba harcamak, geniş halk kitleleri ile buluşmalarına vesile olmak aydınlanma halkasını büyütecek adımların başında gelmektedir.

Nazilli doğumlu bir şair ancak Mezopotamya hüviyetli şiirleri var. Gözlerle ilişkin benzetmeleri ilgi çekici “mırra gözleriyle”, “heran gözlü”

Kendi yaşamından süzülen şiirleri de var kültürel arayışları da. Şüphesiz tematik değil, travmatik şiirler bunlar. Şairin nihilist felsefeyle bakışıp hayatla kucaklaşması da hoşuma gitti. Bu değerlendirme ne kadar doğru olur bilmem ama bana kalırsa günlerin ezdiği bir hayatta zamanın boyunduruğundan kurtarmaya çalıştıklarını yazmış Cahit Aşıkoglu.

Cahit Aşıkoglu,
dedi ki...,
Mühür Yayınları

İlyas Doğan,
Her Güne Bir Şiir,
Tilki Kitap

“Papatya taçlarıyla doldurun sınıfları.

Biriniz güneşin kılığına girsin.

Diğerlerinin yıldızları biriktirsin.

Aynı aydınlık yüzü de gülmeye başladı.

Uzatmayalım, artık göğü anlayalım!”

“Her Güne Bir Şiir” unutulmuş, görmezden gelinen çocuklarımızın dillerinden düşmeyen umut türküsüdür. Onlar şafakla birlikte gözerini ufka diker ve yükselen güneşe şöyle seslenirler: Bizi de görün, hayallerimiz yok sayılmasın!

“Her Güne Bir Şiir” tohumu toprakla buluşturan heyecandır. Yorgun ellerimizin emeği filizlenmeye başlayınca dağlar ansızın çiçek açar. Toplanır

binlerce can aşk ile. Başlarlar semah dönmeye. Beyazı özleyen papatyaya koşar, kırmızıyı arayan gelinciğe...

“Her Güne Bir Şiir” ömrümüzün sevgilisidir. Acı çeksek de bu yolda, yüreğimiz her daim kanasa da biliriz ki ancak inananlar yalansız sevebilir. Zordur fırtınalarda kara gecelerin kahrını çekmek lakin uğruna sevgiliye varılacaksa varsın kayalıklarda parçalansın bedenimiz.

“Her Güne Bir Şiir” hayatın ta kendisidir. Çocuklar ağlamasın, kadınlar öldürülmesin, zeytinler kesilmesin, denizler kirletilmesin, adalet yerini bulsun diye her durağında yeniden vuruluruz dizelerle. Yanımızdan geçenler ise bir sonraki şiiri okumaya devam ederler. Böylece şiir asla susmaz.

Ülkü ve en yakın arkadaşı Tuğçe için sıradan bir yaz tatili planı, Dumlupınar Şehitliği’nde taktıkları gizemli VR gözlüklerle bambaşka bir boyuta taşınır. Kendilerini bir anda 1922 yılının savaş meydanlarında, Büyük Taarruz’un arifesinde bulan iki dost; tarihin akışını değiştirmek isteyen sinsi bir casusa karşı zorlu bir göreve soyunur.

Mustafa Kemal Paşa’nın çalınan gizli harekât haritasını geri almak için tünellerden geçen, tılsımlı nesnelerin yardımıyla düşman karargahına sızan Ülkü ve Tuğçe, aslında kendi atalarının yarım bıraktığı bir emaneti taşımaktadırlar. Okuru Polatlı’dan Dumlupınar’a, geçmişin siperlerinden bugünün okul sıralarına kadar sürükleyen bu eser; vatan sevgisini, cesareti ve dostluğu fantastik bir kurguyla harmanlıyor. “Eyyvah! Geçmişe Düştük”, okurlara “tarihin ta kendisi” olduklarını hatırlatan bir zaman yolculuğu hikâyesi.

Arka Kapak Yazısı: Her şey bir tatil planıyla başladı ama bu, Ülkü’nün hayal ettiği deniz tatili değildi. Bu, fantastik bir tarih yolculuğuydu. Ülkü ve arkadaşı Tuğçe, VR gözlüklerini taktıkları anda kendilerini 1922 yılının tozlu savaş siperlerinde buldular. Savaş planının yer aldığı harita çalınmış, tarih kırılmaya başlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa’nın çadırından düşman karargahına uzanan tehlikeli yolculukta, iki küçük kahraman ellerindeki tılsımlarla büyük bir sorumluluk üstlendi. Kurtarmaları gereken bir ülkenin geleceğiydi. Zaman daralıyordu. Casus Dimitrios ise onları adım adım izlemekteydi. Peki, Ülkü ve Tuğçe tarihin akışını geri çevirebilecek miydi?

Kurtuluş Savaşı’na ışınlanıp heyecan dolu bu maceraya atılmaya hazır mısınız?

Ömer Ünal,
Eyyvah! Geçmişe Düştük,
Kronik Kitap

İKİ BURÇLU KALE

gel dedim Murat'a, konuşarak ölmek için
benim dünyada zamanım doldu
sende vicdan kuyuları konuşuluyor
aynalar kırılmış, beyaz sayfa aç kendine
daha dün başladı, yarın sona erecek
zeytin senesi olan sene
eriştik pamuk ekiminin başladığı günlere

Murat tekne küçüktü
ikimiz sığamadık, uyandıralım gemi kaptanlarını
yol gösteren pusulalar geçit verdi
bir yığın baharat yükledik molada
bir şimşek yanıp söndü içimizde

anahtarına sahip çıksın herkes
yangınları anında önlesin
üfle ufak tefek ateşleri
su koy gönül teline
gül yorgunluğuyla başlayalım
yüzün gülsün bu kez
bak iklimler, coğrafyalar değişse de
hayal kuruyorum, terim soğuyor
bir durak sonra inebilirsin, dur gitme

güllerle süslüyorum Murat'ı
töreleri kurban ettik uğruna
ah toprak katı toprak
havaya ateş edip silah patlattık
bilmediğimiz şeyler sorduk birbirimize

bir fidana dönüşebilir dostluklar
zaman içinde kaybolmuş kimseleriz
dağ kırığının biri kırıldı toprak içlerinde

Hüseyin Peker

EKENEK

HAYAL / ESTETİK / EMEK